

sobotna priloga

Ljubljana, 18. avgust 1979

1. stran 15 **DELO**

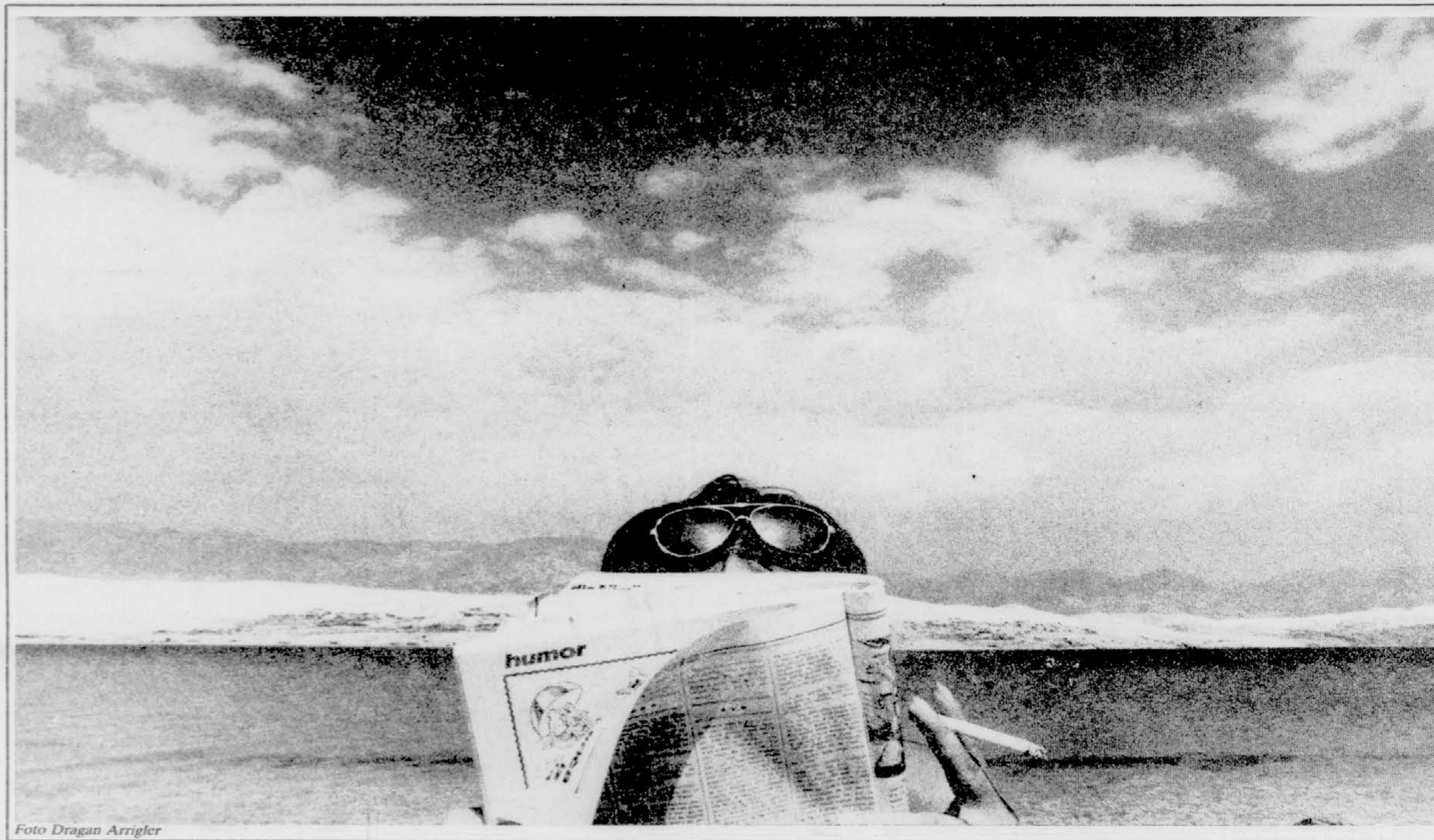

Foto Dragan Arrigler

Vrh turistične sezone, ki se pri nas praviloma prične z julijem, začne v drugi polovici avgusta razmeroma hitro plahneti. Letos turistični strokovnjaki napovedujejo bistveno krajši sezoneški vrhunec, kot smo ga imeli lani. Milijarda dolarjev, kolikor smo lani nabrali v turistično blagajno, se bo morda tudi letos natekla, težko pa bi trdili, ali bomo zbrali načrtovanih dvesto milijonov več. Tudi če jih dosežemo, tudi če bo leta 1980 dolarski turistični priliv res že 1,6 milijarde, se bomo še vedno upravičeno spraševali, kako, da v dobrih dveh desetletjih turističnega razvoja ne moremo iztržiti več.

Jugoslavija je turistična zamudnica, čeprav so nekateri kraji sloveli po turistični dejavnosti že v avstroogrski »črnozolti« monarhiji in čeprav so blejske in obmorske hotele in hotelčke pred drugo svetovno vojno poznali tudi Čehi, Nemci, Avstrijci... Tedaj je bilo dovolj, da si nudiš pension, senčnat vrt, dobre domače jedi in pijače, nekateri pa so propagirali še »brezprašen gostinski prostor, autogarage in hlev za konje«, tekoča hladna in topla voda pa v tedanjih reklamah še ni tako pogosta. Ko je turistični val v večjem obsegu na začetku šestdesetih letih spet butnil na jugoslovanska vrata, nas je našel nepripravljen. Da bi pokrili stari greh nepovezanega turističnega razvoja, smo začeli graditi hotelske kolose in s tem dolgo nismo znali prenehati. Še danes v skoraj vseh manjših krajih, kjer še redki starci na obali plečejo ribiške mreže, sanjajo o velikih hotelih, ki jih bodo zgradili nad tem ali onim bližnjim zalivkom in z betonom ter hotelsko udobnostjo privabili turiste.

Turisti pa si tega, kot kaže, vse manj želijo. Da se avtomobili s tujimi registracijami še vedno valijo po naših cestah, niso »krivi« samo baskovski teroristi in italijanski avtomobilski roparji in niso odločilne samo za tuje razmeroma nizke cene. Zahodnjaki beže tudi od prenaplajenosti »turistične industrije«, ki sta jo začeli že mnogo pred nami uveljavljati Španija in Italija. Zaposelnost naših tako ali tako slabo zastavljenih načrtov nam zdaj pravzaprav pride celo prav. Upokojenci in prehitrega zahodnega utripa že krepko naveličani delavci ter uradniki si zažele dopustniškega miru, tako da beže celo od morja, predvsem pa od preveč razgretga betona. Bernardin je morda res privlačen za mlade, orjaški Solaris je šibeniški občini prej v nadlego kot v korist, bogato Haludovo pa je prejkone naš svarilni spomenik.

Hotelska soba, naj bo tudi s televizorjem, radijskim aparatom in telefonom, čista in udobna, je le delček gostovega življenja pri nas. Tudi če ji pridružimo bogato okiteno restavracijo in natakarkje z metuljčki, z ležalniki in »marelami« opremljeno plažo, smo za turistično ponudbo še vedno premalo storili. Turist se bo kljub temu, da je (povprečno

Zakaj smo zamešali leto s poletjem?

lani) porabil pri nas 19 dolarjev na dan, lahko čutil opeharjenega, celo bolj, kot če bi vsak dan odšel 60 dolarjev, kolikor je moral povprečno odriniti turist, ki se je mudil v Švici. Ponudba zunaj hotela je na majavih nogah. Majhnih gostilnic, ki jih v Španiji, Italiji in Grčiji srečujemo na vsakem koraku, je malo. Trgovinice ali stojnice s spominki so uniformirane. Od Jesenic do Gervelije in od Ankara do Ulcinja dobiš dalmatinskega izrezljane osla, piščalko in dolg cigaretni ustnik na kolesčkah. Po trafikah v povsem različnih krajih vsaj razglednice niso enake. In to je praktično vse! Krajevne značilnosti na spominkih, naj si bodo tudi kičasti, bo turist zaman iskal, z oslom in piščalko je samo enkrat kupil spomin na vso Jugoslavijo, tudi, če je po njej napravil krožno turo. Z navalom turistov pridro tudi prodajalci, po poldrugem mesecu ali dveh, ko bo vrhunec sezone mimo, pa tudi oni z več ali manj denarja poberejo šila in kopita. Jadranska obala, poleti vsa živa, vsako leto zamre do prihodnjega julija.

Tudi gostilne zapro; sami v sebi pa gostilničarji niti niso prepričani, ali jih bodo prihodnje leto sploh še odprli. V blagajnah se je po njihovem mnenju nabralo premalo denarja, ko bi določeno delež postrgala še bolj ali manj lakomna davkarja, bo letni (beri: poletni) izkupiček še manjši. Zasebnim gostincem smo že po vojni morda preveč porezali peruti, davčna politika pa še tistim, ki so na srečo ostali ali pa se na novo vključili, še danes krepko »nagaja«, namesto da bi jih spodbujala. In turisti, ki imajo domače gostilne z lesenimi klopi, razpetimi ribiški mrežami in prijaznim birtom rajši kot polakirane in s kristalnimi lestenci okrašene hotelske restavracije, jadikujejo, ker gostilna, kjer so še lani jedli odlične ribe, letos ni več odprta.

Občine znajo biti preveč dosledne tudi drugje, inšpekcijske službe se ponekod svojih kodeksov drže kot pijanec plota. Pet ali deset centimetrov prenizka gostinska soba je neresljiv problem, številni stranišnih školjk, svetilnost žarnic, ustrežna tla itd., nad tem se inšpektorji malone izživljajo. Tudi večerno zapiranje gostiln in miličniško kontroliranje praviloma že zaprtih lokalov na tujega gosta ne more tako vplivati, da bi pozneje hvalil našo doslednost. Občine naj bi pazile, da so delavci, ki delajo tudi pozno v noč, primerno plačani, administrativno omejevanje pa zmanjšuje

dohodek gostilničarjem, občinam samim in vsemu jugoslovanskemu gospodarstvu.

Ob tem, ko z davčnim vijakom in pretiranimi inšpekcijskimi pravili pritiskamo zasebnega gostinca in premalo podpiramo tudi družbeno malo gospodarstvo, ki je nujen spremljevalec in del turistične ponudbe, smo verjetno v Jugoslaviji pozabili na nekaj zelo pomembnega. Turizem je del gospodarstva, torej se od njega zahteva tudi gospodarno obnašanje. Naložbe v turistično dejavnost se prav tako kot vse ostale gospodarske tehtajo na ekonomski tehtnici. Računica kaže, da se naložbe v velike hotelske zgradbe prepočasno obrestujejo, reproduktivna sposobnost turističnega gospodarstva je na dnu lestvice. V gostilnah, v privatnih in družbenih majhnih pensionih se naloženi denar hitreje obrne. In ne nazadnje, gostu je za domačnost, za oseben stik in pristnost verjetno lažje odriniti nekaj denarja več, kot bi za enako, a brezosebno ponudbo plačal v velikem modernem hotelu. Ob vsem denarju, naloženem v naš turizem, se upravičeno zastavlja vprašanje, ali je dolarska milijarda ustrezna letna anuiteta celo za turistični status quo. Pa čeprav je ta milijarda dobra polovica vseh konvertibilnih deviz, ki se natečejo v Jugoslavijo.

Pozabljamo, da turizem ni samo morje. Našo notranjost ob turističnem boomu zanemarjamo. Postojnska jama in Plitvička jezera pa prav gotovo nista edina »bisera«, ki bi si jih turist verjetno rad ogledal, pa ga o njih niti ne obvestimo. Povezanost v turistični dejavnosti je sploh premajhna, kraji se zapirajo vase, s tem pa pravzaprav zapirajo tudi turista. Primeri enodnevnih izletov v okolico, ko turisti v avtobusu zvečijo suho kosilo, prav gotovo ne delujejo preveč propagandno. In ceste. Zgradili smo hotele, opremili kampe, turist pa se ure in ure cijazi do cilja. Kolone in cestni zamaški, premalo obcestnih hotelčkov in motelov, kjer bi si gost lahko odpočil, so tudi druga, temna stran jugoslovanske turistične medalje.

Organizirali bomo zimske olimpijske igre, pa vendar kot dežela zimskega turizma nismo znali privabiti tujih gostov na sneg. Očitamo si celo lahko, da naši smučarji odhajajo čez Ljubelj in Podkoren. Tudi to potrjuje misel, da vse napore, pa še teh ni veliko, vložimo v kratko,

vroče poletje. Nenačnost, slaba organiziranost in nepovezanost v turizmu se nam že maščuje, pa se bo kot kaže, tudi še naprej. Če se tujec počasi odmika od hotelov, pa si, kot kažejo analize, želi v urejene kampe in v manjše kotečke, kjer je bolj sam, obenem pa udobno živi. Tunizija s svojimi bungalovi na sicer dosti manj mikavno obalo privablja vsako leto več gostov, Grčija se s polovično jugoslovansko zmogljivostjo prav tako lahko pobaha z več kot milijardo dolarjev, kar torej v grobem pomeni podvojeno jugoslovansko rentabilnost v turizmu. Če smo doslej prodajali tujcem našo prijaznost in domačnost, se moramo ob vložnem denarju in velikih zmogljivostih krepko zamisliti. Pretehtati je treba, kako iz naložb iztisniti več, kaj prodajati, da se bo denar hitreje vračal.

Po vsej verjetnosti je to delo, brez dela se tudi nobena druga investicija v gospodarstvu ne oplodi. V vrhuncu sezone bi delovni dan ne smel biti preveliko vprašanje, turist mora čutiti utrip življenja, da bi zato kaj plačal, če pa življenskega ritma ne bo čutil, bo pojedel obvezne čevapčice, se zavalil v posteljo in po končanih počitnicah bolj ali manj razočaran odptoval. Vzpostavljena ponudba je še kako pomembna, mora pa biti pestra, pestra tudi v tem smislu, da se bodo lahko za večje denarje mastili in veselili petičneži ter da bodo, verjetno nedaleč odto, veseljačili tudi tisti s plitvejšimi žepi.

Tega pa pri nas še nimamo, verjetno kaj kmalu tudi ne bomo imeli, če sodimo po zelo različnih mnenjih turističnih delavcev in seveda tudi po tem, da razvojnega koncepta turizma nimamo izdelanega. Tavanje v temi se bo bržkone nadaljevalo vsaj še kako leto in medtem ko bodo nekje z malo denarja pošteno uredili kamp, nekje popestrili vzporedno ponudbo s skoraj nič, bodo drugje odštevati stotisoče samo za nov projekt za hotelskega velikana. Za velikana, ki se bo od temeljev do terase znojil mesec in pol, potem pa lenobno zaspal za malone vse leto.

Vrhunec sezone, časovno tako omejen, bo kot tak ostal cokla našega turizma, dokler bosta glavna in edina aduta za turiste samo sonce in morje. Ko bomo znali ponuditi še kaj več tudi za majške, junijske, oktobrske in zimske goste, bomo sezono podaljšali. Tedaj bi turistični dinar moral biti zajetnejši, ob večji akumulaciji pa bi se odpirale možnosti za nove zamahe v turizmu. Kot tak bi bil ta res sestavni del gospodarstva, ne pa njegov vsakoletni novorojenček. Gospodarstvo si v nobeni drugi dejavnosti ne privoščiti tako dolgih počitnic, tudi tiste veje z izrazitim sezonskim gibanjem ne. Sadovi dela in vložnega denarja bi bili prepričli. Čeprav je turizem določena posebnost, pa je sezonski vrh prekratek, da bi lahko pokril sicer omrtničene zmogljivosti.

Janez Tušek

Ali je pametno zakleniti vsa vrata in počivati s polno paro?

Na tujem ima kolektivno dopustovanje takšno tradicijo, da predstavlja resno oviro, pri nas pa je toliko redko, da bi ga bilo dobro razširiti

Poštni predal 29 16

Ilija Popit
Franc Potočnik
Portret tedna

17

Aleksandar Lebl
Quebec bi se rad ločil,
Kanada ostaja ravnodušna
Meglena vizija Levesquove stranke

Max Gallo
Hitler vrže moskovsko karto
Evropa na pragu druge svetovne vojne 18

Mojca Drčar-Murko
Strah pred jedrsko energijo
je »uvožena panika«
Gospodarstvo NDR v okviru »skupnosti socialističnih držav« 19

Marko Vrhunec
Spisek lepih zamisli se bo
moral umakniti prioriteta
Aktualen pogovor

Jozo Puljizevič
Afera na Oslovskem otoku
Kaj se dogaja v hrvaškem narodnem gledališču? 20

Janez Odar
Moč in nemoč amaterskih
planerjev
Priprave na leto 1981-1985 21

Okrogla miza
Ni cementa ne opeke, s
ploščicami pa lahko
tlakujemo vso deželo
Pomanjkanje gradbenega materiala

Janko Tedeško
Po uporabi študentov upor
profesorja
Razkroj italijanske univerze 22

Pavel Mihelčič
Jezerski festival pod oboki
katedralne
Ohridsko poletje

Jug Grizelj
Niti poletja niso več takšna,
kot so bila nekoč
Beograjskih štirinajst dni 23

Bojan Kavčič
Črn oblak se je raztrgal v
obzoru ognjene oblike
Izbruh Vezuva pred 1900 leti

Don Atyeo
Boks ni igranje na klavir
Nasilje v športu 24

Dieter Grieser
Ljubezen, ločitev, dvoboj...
»Ah, pustimo to!«
Mojstri in modeli 25

Ilija Bregar
Promet urejamo s hitrostjo
belega polža
Neizpolnjene obljube zahtevajo nove žrtve

Jean de la Gueriniere
Ne eden, ampak več uporov
Politična panorama nemirnega Afganistana 26

Vesna Bertoncelj-Popit
»Zamera gor ali dol, cene
rastejo, ker bi vsi radi malo
delali, pa dobro živeli«
Anketa Dela: »Zakaj se vse samo draži?« 28

poštni predal 29

Delo, 11. avgusta

Navzkrižja v raznolikosti kulturnega prostora

Z zanimanjem sem prebral pogovor novinarjev Dela z Ivom Tavčarjem, predsednikom izvršnega sveta kulturne skupnosti Slovenije, v prilogi Dela o navzkrižjih v raznolikosti kulturnega prostora naše republike.

Dovolim si le pripomniti, da ne prihaja do navzkrižij pri reševanju kulturnih problemov le v republiki, temveč tudi v občinah in krajevnih skupnostih.

Upal bi si celo trditi, da najbrž niso takšna navzkrižja nikjer tako zelo očitna in zaostrena, kot v obmejni občini Gornja Radgona, oziroma v njeni krajevni skupnosti Videm ob Ščavnici.

Predalč bi bilo segati nazaj v zgodovino stare Avstrije, ko so že leta 1848 takratni Jurjevčani odločno zahtevali združenje Slovenijo ali v letu 1909, ko so enako odločno podprli zahtevo po ustanovitvi slovenske univerze v Ljubljani, moram pa seči nazaj v čas med obema vojnama, ko so v tem kraju, ki je rojstni kraj dr. Antona Korošca, zgradili Gubčev dom, ki ga je predal namenu dne 30. julija 1939. leta predvojni komunist in kandidat za člana CK KPS Jože Lacko z besedami: »Žrtve revolucionarnega boja za ljudske pravice so dale pobudo za zgraditev tega doma«. Ta dom je sedaj v tako slabem stanju, kakor da bi se ga sramovali, čeprav je edini dom z Gubčevim imenom v Sloveniji in Jugoslaviji iz časa pred narodnoosvobodilnim bojem in ljudsko revolucijo.

V zvezi z njim ni kaj očitati kulturni skupnosti Slovenije, saj podpira, kot izhaja iz že omenjenega pogoja, graditev več kulturnih domov v Sloveniji in bi prispevala – o tem ne dvomim – primerna sredstva tudi za prenovo tega doma, če bi se obrnili nanjo z bolj argumentiranimi vlogami, kot so bile dosedanje. Zato se nihče nima pravice izgovarjati nanjo. Sicer pa se bo pravi krivec najbrž sam oglasil in pojasnil ozadje takega svojega odnosa do pomembnega spomenika slovenskim kmečkim puntom, ki so bili pred NOB najsvetlejši dnevi slovenske zgodovine.

Ivan Kreft,
Ljubljana

DELO, 25. julija

Ljubljanski kažipoti

Po kar dolgem premoru je Delo 25. julija objavilo informacijo o smernicah razvoja Ljubljane za prihodnje srednjeročno obdobje pod naslovom »Ljubljanski kažipot«. Pretežni del informacije navaja problematiko varstva voda, za katero so, kot kaže, na voljo že konkretni programi in projekti. Krajši del informacije govori o energetski coni Dolsko, ki je skupni potencialni energetski vir za ljubljansko regijo in o čemer naj bi se sprejele skupne odločitve.

Slovenija, zlasti pa še ljubljanska regija, že dolgo časa potrebuje energetsko cono oziroma področje, v sklopu katerega naj bi bilo programirano in smotno dolgoročno vključena petrokemija s sorodnimi panogami industrije in naftnega sektorja, namenjen za primerno velike zaloge naftnih derivatov in drugih vnetljivih substanc, ki sodijo v proizvodne procese namembnih dejavnosti in trgovine. Če bo zamisel dovolj obsežno programirana, ni vzroka in bojazni, da bi se pojavile morebitne motnje v petrokemijski proizvodnji ter drugi programirani industriji, kakor tudi ne pri ostalih porabnikih naftnih proizvodov in oskrbi s tekočimi gorivi.

Energetsko industrijska cona Dolsko vsa ta leta nazaj ni mogla zaživeti. Po vsej verjetnosti niso bili edina ovira finančni vzroki, čeprav gre za ogromne investicije že za samo pripravo in komunalno opremo v začetku relativno majhnega zemljišča. Komunalna oprema zemljišča z industrijskimi tiri, cestami, kanali, električnimi in drugimi instalacijami je namreč le prvi korak za pozidavo (po vsej verjetnosti) širšega predela med Dolskim in Črnučami. Naftna skladišča in petrokemija naj bi očitno prevzela začetne investicijske stroške za opremo začetnega zemljišča. Kasneje bi na sosednje površine prišli novi investitorji, nova proizvodnja, ki bi se sicer posluževali že zgrajenih komunalnih objektov in naprav, odškodnina pa naj ne bi šla v kritje stroškov začetnim investitorjem, pač pa posrednikom. Ali je zato kaj čudno, da se je energetska problematika tako dolgo zavlačevala? Začetnim investitorjem bi bili zaradi takšnega aranžmaja naloženi tako visoki stroški za komunalno opremo zemljišča, da bi jim anuitete in amortizacija iz tega naslova utegnile poraziti ves dohodek, vsekakor pa bi onemogočile ali vsaj zmanjšale konkurenčnost na tržišču.

Polemika in razpravljanje »na pamet« sicer ne vodita do uporabnih rezultatov, prav tako pa tudi ne vztrajanje pri edini lokaciji.

Po vsej verjetnosti ni razmišljanje o lokaciji Dolsko nič novega. Tudi če bi iz finančnih razlogov začetnim investitorjem nudili ugodnejši aranžma, pa se ne bodo mogli izogniti trajnim stroškom za vzdrževanje teh naprav, zlasti pa za daljši transport, kot jih imajo na sedanjih lokacijah,

za stanovanjsko vprašanje zaposlenih in še za marsikaj drugega.

S tem pa še ni rečeno, da je bilo odlaganje vprašanja o nujnosti določitve prostora za skupno gradnjo petrokemije in naftnih skladišč potrebno, kar velja tudi za energetiko. Po vsej verjetnosti se je z odlaganjem tega vprašanja vsa leta nazaj odlagala tudi za investitorje očitno nesimpatična lokacija. Ali res ni bilo mogoče poiskati nekakšnega kompromisa, ki bi ustrezal tako investitorjem kot tudi vsem službam, ki skrbijo za varstvo okolja?

Ideja, da morajo biti energetika, naftna skladišča in petrokemija na kupu, je vse premalo utemeljena. Transformatorska postaja 400 kilovatnega daljnovoda in prvotno predvidena jedrska elektrarna sta »čista« objekta, če ju primerjamo s petrokemijo in z naftnimi skladišči. Tudi toplotna, če bi se gradila v omenjenem območju, je predalč od glavnih porabnikov v mestu. Koliko deset milijard dinarjev bi znašali le začetni stroški za pripravo in komunalno opremo zemljišča ter glavne poteze toplovodnih in drugih instalacij ter naprav? In pri tem sploh ne računamo niti enega proizvodnega objekta ali toplotnega priključka za kakšnega porabnika? Kje so upoštewane vedno navzoče velike toplotne izgube na tako dolgi instalacijskih poteh in kdo bo zmogel plačevati visoke obratovalne stroške?

Iz citiranega časopisnega članka Ljubljanski kažipot je moč sklepati, da gre za nerazčiščen koncept energetsko industrijske cone, ki nima primerne primerjalne nasprotne predloga.

Delo je 22. marca 1977 seznanilo bralce, da se je že leta 1964 porodila zamisel o zgraditvi jedrske elektrarne v Dolskem, nekaj let mlajša pa je ideja o industrijski coni, ki se ji nočejo odpovedati ne ljubljanski gospodarstveniki ne urbanisti. Dajle piše, da so ljubljanski urbanisti na mapi začrtali krog s polmerom enega kilometra, ki obsega zemljišča med Kamniško Bistrico in Dolskim, za industrijsko cono, ter menili, da bo mogoče tu brez škode graditi industrijske objekte, predvsem naftna skladišča, petrokemijske objekte ter mora novo toplotno, ker je bila takrat že izbrana lokacija jedrske elektrarne v Krškem. Članek navaja, da bo treba v Dolskem pred pričetkom gradnje zavarovati zemljišče pred poplavi in napeljavati železnico po novem mostu čez Savo. Stroške naj bi nosila petrokemija, skladišče naftnih derivatov in drugi investitorji, jedrska elektrarna pa naj bi pridobila vse te pridobitve zastopaj.

Z zamišljeno delitvijo začetnih stroškov se očitno niso mogli spriznati osnovni investitorji, ki so bili s tem postavljeni pred neresljiv finančni problem. Ob tako nasprotujočih si pogledih in stališčih zagovornikov in predvidenih porabnikov industrijske cone Dolsko je moralo priti tudi do stagnacije izgradnje naftnih skladišč in motenj pri oskrbovanju tržišča z naftnimi derivati.

Da bi se našel kolikor toliko sprejemljiv izhod, se je nekaj časa govorilo celo o variantnih lokacijah ter vključitvi močno konjunkturalne dejavnosti kot je rafinerija nafte, ki bi bila sposobna prevzeti levji delež zahtevne investicije.

Vse te lepe zamisli so nas doslej pripeljale le v slepo ulico, kar povzema iz informacije v Delu z dne 13. decembra 1978, ko poroča o seji odbora IS skupščine SR Slovenije za družbenoekonomsko ureditev, plan in razvoj. V sestavku je navedeno, da je »pri tekočih gorivih še vedno pereč problem nezadostnih rezervarskih kapacitet...« Ali to lahko razumemo tako, da je nastal investitorski osip in da se ponovno ubadamo s staro idejo o preselitvi sedanjega skladišča tekočih goriv iz Zaloga drugam?

Dejstvo je, da potrebujemo ekonomsko sposobno in dolgoročno programirano petrokemijo, naftna skladišča in zraven spajajoče dejavnosti. Ampak ali je smiselno še naprej vztrajati na izredno dragi lokaciji, katere stroške naj bi, po eni od variant, vplačali domači kupci pri zvišani ceni blaga?

Ko že razpravljamo in pišemo tudi o potrebah povečanja skladiščenega prostora za tekoča goriva, ni povsem jasno, zakaj niso bile ves ta čas izkoriščene možnosti v obstoječem skladišču v Zalogu, četudi le to prehodna rešitev problema. Kot vsako leto bo zanesljivo tudi letos prišla zima in spet utegne zmanjkati te ali one vrste goriva in spet bomo v časopisih brali staro melodijo o neurejenih odnosih med proizvajalci nafte in trgovino ter o težavah okrog dobav. Težave pri oskrbi tržišča z naftnimi derivati niso od večeraj, saj nas spremljajo že kakšnih deset let. Problematika je precej zapostavljena in ni odveč tudi tu iskati vzroke za motnje pri oskrbi tržišča s tekočimi gorivi.

Skladišče tekočih goriv v Zalogu se je po programu z dne 10. junija 1969 moderniziralo do takšne mere, da je bilo predmet zanimanja pri nekaterih sorodnih jugoslovanskih organizacijah. V študiji zasnove in predlogu dimenzioniranja maksimalne zadržave tega skladišča je navedeno, da je industrijski tir, ob projektiranih pogojih, sposoben prevzeti okrog štiri tisoč ton tekočih goriv dnevno, mesečno (30 dni) torej 120 tisoč in letno okrog milijon štirinast tisoč ali še več. V naslednjem programu, iz septembra 1972, je maksimalno obdelan

Nadaljevanje na 27. strani

Domače in tuje izkušnje s kolektivnimi dopusti

Ali je pametno zakleniti vsa vrata in počivati s polno paro?

Na tujem ima kolektivno dopustovanje takšno tradicijo, da predstavlja resno oviro, pri nas pa je toliko redko, da bi ga bilo dobro razširiti

Da bi bila veriga pretrgana čim manj časa, je najbolje poslati na dopust vse delavce iz ene naveze, pa čeprav gre pri tem kar za delavce ene cele tovarne. S tem se lahko precej zmanjšajo vplivi dopustov na delovni proces. Skrb za večje delovne dosežke, ki jih je mogoče doseči le, če delovni procesi niso moteni, je posebno v industrijski razvitejših državah narekovala odločitve za kolektivne dopuste, ki pa so v posameznih državah dobili različne obsege in posebnosti. Ideja o kolektivnih dopustih je pred leti pljusnila tudi v naše tovarne in marsikje so se odločili za takšno skupinsko odhajanje na dopust.

Dolga tradicija poletnega zapiranja vrat

V zahodnoevropskih državah so kolektivni dopusti že nekakšna tradicija. V Franciji, na primer, izvirajo iz leta 1936, ko so si zaposleni prvič priborili dvanajst delovnih dni dopusta. Ker je bil zakon izglasovan proti koncu junija, je vsa Francija ob 1. avgustu množično odrinila na dopust. Navada se je obdržala in »fermeture« – zapiranje, kakor pravijo tej obliki dopustov – po tradiciji zajame vso deželo hkrati in to v prvih dveh, treh ali pa kar celo vseh štirih tednih avgusta. Podobno dolgo tradicijo imajo kolektivni dopusti tudi v Belgiji in na Federation des entreprises de Belgique niti ne znajo natančno povedati, koliko časa poznajo ta način vsakotnega dopustovanja. Ker se v Belgiji številni podjetji in ustanove, ki uveljavljajo kolektivni dopust, vsako leto precej spreminja, ni mogoče odgovoriti niti na vprašanja, koliko podjetij in ustanov poleti zapre vrata oziroma koliko delavcev pošljejo na kolektivni dopust.

Tudi za Italijo je avgust že veliko let sinonim za kolektivne dopuste. Navada je železna srca in zato si na Apeninskem polotoku kljub priporočilom, naj si izbirajo čas za dopuste tudi v drugih mesecih, najbrž odločajo za avgust z znamenitim »feragostom«, ki je bil letos 15. dne v mesecu. V zadnjih dneh julija in prvih dneh avgusta se zato valji po italijanskih cestah na milijone avtomobilov. Letos so jih v enem dnevu avtomobil kar 18 milijonov, kar je rekord, kljub temu, da so bile mogoče beninske črpalke brez goriva in so se mnogi odpravljali na pot, ne vedoč, če bodo na naslednji beninski črpalki lahko napolnili avtomobilski rezervoar.

O tem, koliko podjetij se pri nas odloči za kolektivne dopuste, tudi v naši republiki ne zbiramo podatkov. Značilno pa je, da se za kolektivne dopuste pri nas odločajo predvsem velike tovarne. V nekaterih takih tovarnah so šli delavci na kolektivni dopust prvič že pred več kot dvajsetimi leti (v kranjski Planiki hodijo na kolektivne dopuste že od leta 1954), šele po letu 1965 pa se je za kolektivne dopuste odločilo več delovnih organizacij. Takrat smo namreč

Tehnologija in proizvodni postopki ali pa kar sam način organiziranega dela so v proizvodnih procesih izoblikovali nekakšne delovne verige. Ta veriga pa se navadno pretrga že, če manjka en sam del; če pa se že ne pretrga povsem, pa vsaj deluje mnogo slabše, kot če je popolna. Posebno rade se te verige pretrgajo v poletnih mesecih, ko gre največ zaposlenih na počitnice.

sprejeli tudi nekatere predpise v zvezi z dopusti, ki sicer zdaj ne veljajo več, obveljalo pa je temeljno načelo, da je dopust čas za delavčev rekreacijo. To načelo je upošteval tudi zakon o združenem delu in pred poldrugim letom sprejeti republiški zakon o medsebojnih delovnih razmerjih, ki natančneje določa, kdaj se v delovnih organizacijah lahko odločijo za kolektivni dopust.

Zaradi prednosti, ki jih kolektivni dopust lahko prinese posameznemu podjetju in tudi celotnemu gospodarstvu, so vlade posameznih držav dolgo časa podpirale tako obliko dopustovanja. Kjer pa so se kolektivni dopusti preveč razširili, skušajo zdaj na različne načine zavreti preveč množično in istočasno odhajanje na dopust.

Boj proti vsenacionalnemu kolektivnemu dopustu

Vlada se je začela v Franciji boriti proti nekakšnemu vsenacionalnemu kolektivnemu dopustu že v šestdesetih letih, kajti takrat so francoski sindikati izbojevali vsem zaposlenim enega najdaljših dopustov v Evropi. V Franciji imajo vsi zaposleni, ne glede na delovna leta in kvalifikacijo, že od leta 1965 (za tiste, ki so zaposleni v kmetijstvu, pa od leta 1969) pravico do 24 dni plačanega dopusta, pri čemer velja sobota kot delovni dan. Toda z nedeljami in prazniki je mogoče dopust raztegniti na štiri polne tedne, nekateri zaposleni (peki, založniška dejavnost, grafika, funkcionalni in podobni) pa uživajo že pet tednov dopusta. Zaradi vsenacionalnega dopusta, ki se torej raztegne čez cel avgust, imajo v Franciji občutne izgube.

Vlada je boj proti taki obliki dopusta izgubljala iz leta v leto. Od leta 1970, ko je na primer kar 49,7 odstotka vseh francoskih podjetij v avgustu za tri tedne zaprlo svoja vrata, do leta 1976 je odstotek padel samo na 46,7, pri čemer pa je imelo kolektivni dopust v prvih treh mesecih avgusta še vedno tri četrte podjetij. Posledice takih istočasnih skupinskih odhajanj na dopust so občutne: industrijska proizvodnja v tem času silovito pade, pride do skoraj popolnega omrtvitvenja gospodarske dejavnosti, nastopijo nepojmljive težave v prometu, prekratka turistična sezona pa seveda škodi tudi celotnemu gostinstvu in turističnemu gospodarstvu, saj so

velike turistične in gostinske zmogljivosti izkoriščene vsega nekaj tednov v letu. Letos se je tehnična precej nagnila v prid vladi. Pomagalo je nekaj čisto administrativnih ukrepov, močno pa so vplivali tudi ekonomski razlogi, saj so v nekaterih velikih podjetjih izračunali, da so kolektivni dopusti škodljivi za zasebni kapital, preglavice pa povzročajo tudi zaposlenim.

Med administrativnimi ukrepi je najbolj zanimiv vsekakor ta, da ima zaposleni pravico do dveh dodatnih dni dopusta, če je dopust voljan izkoristiti vsaj v dveh delih. Spremenili so tudi šolski koledar. Že letos se počitnice v vseh krajih Francije niso začele hkrati. Še radikalnejša pa je nedavna odločitev vlade, da bo v prihodnjem šolskem letu vsa Francija razdeljena na pet šolskih con. Šole na severu bodo na primer zaprle šolska vrata že 27. junija, šole na jugu pa šele 11. julija. Temu ustrezno bodo priporočili tudi datume zaključnih izpitov in celo čas doslej sakrosančne mature, ki so jo francoski dijaki opravljali po vsej deželi ob istem dnevu in isti uri.

Avgustovski plaz iz tovarn na plaže

Toda te odločitve so povzročile precej hrupa. Kako trdovratna je tradicija, priča prav ogorčen odpor, s katerim so starši in učitelji sprejeli ukrepe o spremembi začetka počitnic ter o različnih datumih za zaključne izpite in maturo, češ da so turistični razlogi spodrinili pedagoške.

Tudi v Italiji so sindikati pred leti predlagali drugačen sistem izkoriščanja dopustov. Njihov predlog so podprli trgovci in turistični delavci, ki se zavedajo, da bi bilo veliko lažje ugoditi domačim in tujim gostom, če bi ti gosti prihajali v enakomernih valovih in ne kot velik plaz v avgustu. Zaposlenost v gostinstvu in turizmu bi bila zagotovljena skozi vse leto, s čimer bi lahko odpravili velike težave, ko zdaj v sezonskih mesecih primanjkuje delavcev, spomladi in jeseni pa ne vedo, kje bi zanje dobili delo. Toda tega predloga niso uspeli uresničiti, čeprav tudi vlada priporoča drugačen sistem izkoriščanja dopustov. Razlogi, da Italijani še vedno množično odhajajo na dopust prav v avgustu, ne tičijo zgolj v njihovih navadah, ampak jih v to silijo predvsem same tovarne.

Veliko tovarn se namreč odloči za vzdrževalna dela in popravila v avgustu. Velika

kovinska industrija – in zlasti še avtomobilska – naravnost sili svoje delavce, da se odločijo za kolektivne dopuste in to v mesecu, ko je na italijanskih cestah, na morju in v hribih največ tujih in domačih turistov.

V Franciji pa so ravno podjetja tista, ki kolektivnega dopusta ne zagovarjajo več. Državni Renault, ki je bil od nekdanj trdnjava sindikalnega boja in se je do zadnjega upiral odpravi kolektivnega dopusta, celo sam ugotavlja, da je tradicija nevedna. Zato letos niti ni bilo tako veliko podjetij, ki bi se tako trdno oklepala stare navade – »avgustovske fermeture«. Najbolj je k temu pripomogel sam gospodarski položaj, ki v Franciji že nekaj let ni rožnat tako zaradi znane »politike zategovanja pasu« kot zaradi letošnjih energetskih zadreg. Vplivno združenje delodajalcev, pa tudi sami sindikati so spoznali, da so kolektivni dopusti škodljivi.

Stroji, ki stojijo, so samo v breme

Belgijska podjetja še vedno močno zagovarjajo kolektivne dopuste. Med razlogi, ki narekujejo tak sočasen skupinski dopust, navajajo predvsem organizacijo dela in sam delovni proces. V podjetju ostanejo samo tisti, ki so nujno potrebni – recimo vzdrževalna in servisna služba, vratarji ter nekaj uslužbencev.

Pri odločanju za kolektivni dopust pa igrajo veliko vlogo tudi šolske počitnice, ki v Belgiji trajajo dva meseca. Šole zaprejo svoja vrata namreč zadnjega junija, znova pa se prične pouk prvi ponedeljek v septembru. Počitnice so torej kratke, interesentov za izkoriščanje dopusta v tem dvo-mesečnem obdobju pa veliko, zato je marsikateremu podjetju enostavnije za dva tedna zaustaviti stroje, kot pa se srečevati s kopico prošenj za dopust. O tako imenovanem individualnem dopustu sklepajo namreč programerji delovnega procesa, ki ugotovijo, koliko delavcev je lahko hkrati zunaj delovnega procesa. Vsa posameznika pa se o svojem dopustu neposredno dogovori z vodstvom podjetja. Zanimivo pa je, pravi Jan van Holm iz Federation des entreprises de Belgique, da do težav navadno ne prihaja ter da delavci sprejemajo odločitve, kdaj je mogoče oditi na dopust, saj navsezadnje druge izbire navedno tudi nimajo.

O kolektivnem dopustu pa odločajo v Belgiji sindikati in vodstvo podjetja, ki ugotovijo, kdaj je najbolje zapreti tovarniška vrata. Toda kolektivni dopusti imajo v tej državi tudi svoje nasprotnike in čedalje več jih je. Zaradi tega se število kolektivnih dopustov predvsem v zadnjih letih precej manjša. Razlogi so povsem poslovne narave. Cena kapitala je postala tolikšna, da skušajo v podjetjih kar najbolj zmanjšati nihanje proizvodnje. Stroji, ki stojijo,

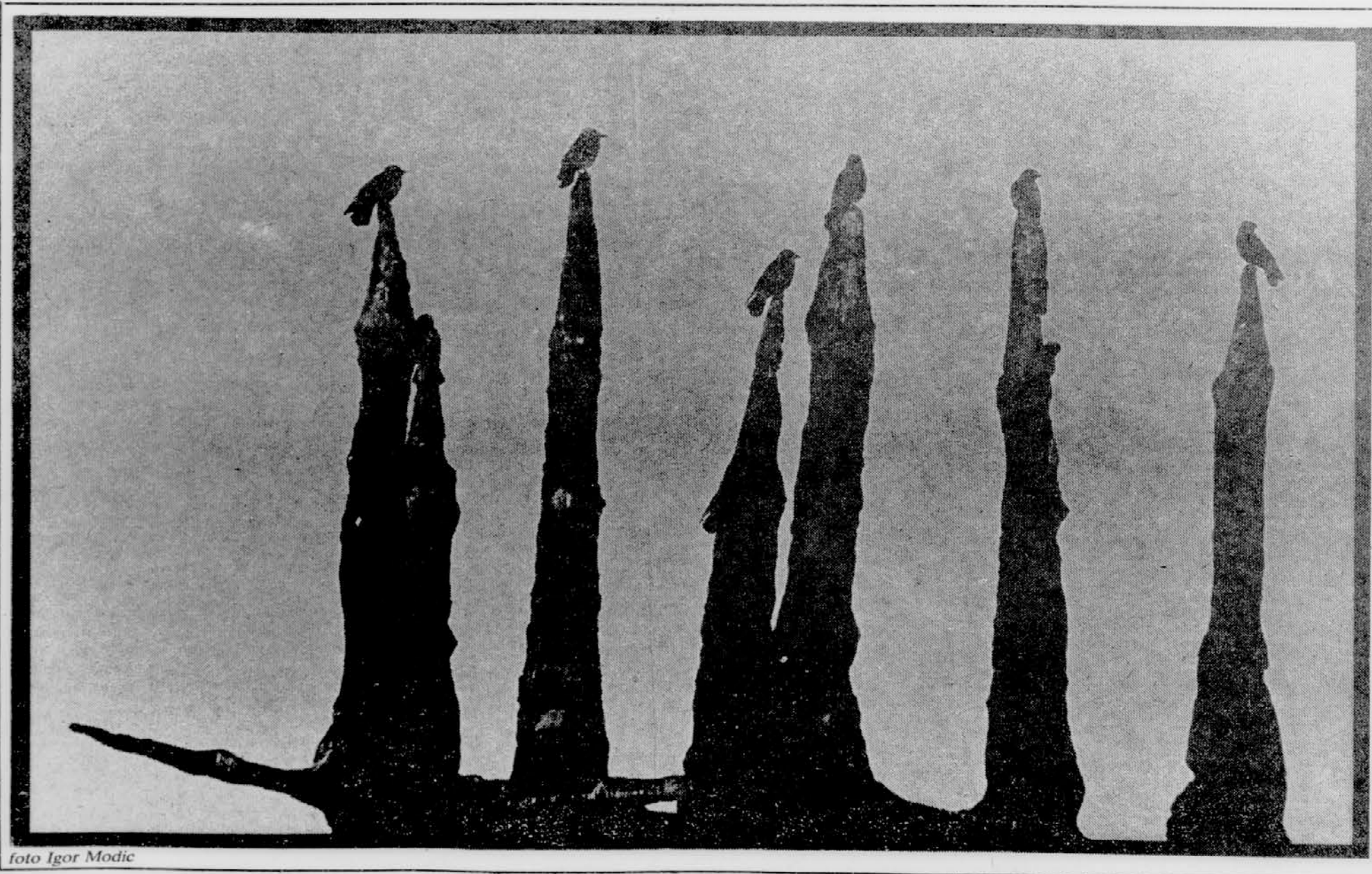

foto Igor Modic

so samo breme, zato skušajo v podjetjih raztegniti čas, ko delavci odhajajo na dopust. Namesto da bi odhajali samo julija in avgusta, naj odhajajo tudi junija in septembra, pravijo v tovarnah. Povečanje dopustniškega časa od dveh na štiri mesece pa pomeni ob dobri organizaciji ter planiranju dopustov nemoten delovni proces. Pri tem nasprotniki kolektivnih dopustov igrajo na racionalnost, ki je vsakemu Belgijcu že v krvi. Počitnice septembra ali junija (torej v predsezoni ali posezoni) so občutno cenejše, kar je za Belgijca pomemben motiv, da se odloči za to možnost in istočasno omogoči delodajalcu nadaljevanje delovnega procesa. Počitniška hišica na belgijski obali stane junija ali septembra pol manj kot avgusta ali julija. Podobno je tudi s turističnimi paketi za druge dežele, kamor Belgijci navadno odhajajo na počitnice.

Podobno kot v Belgiji tudi pri nas podjetja navadno temeljito premisljuje, ali se kolektivni dopust splača ali ne. Škofjeloška Jelovica se je na primer vrsto let odločala za kolektivni dopust. Lani je tradicijo prekinila, ker je prevladovalo mišljenje, da poleti ne gre ustavljati proizvodnje. Menili so tudi, da bodo na ta način lahko bolje razporedili počitniške zmogljivosti v njihovih domovih, razen tega pa je bila oprema v tovarni že pred poletjem (med nekaterimi prazniki) pregledana in popravljena. Toda ob koncu leta so ugotavljali, da je kolektivni dopust za serijsko proizvodnjo vendarle ustrežnejši. Lani je namreč proizvodnja poleti slabo tekla, saj je ponekod manjkala večina delavcev. Da se proizvodnja ne bi povsem zaustavila, so nekatere delavce prosili, naj ne bi šli na dopust poleti. To pa se je poznalo kasneje v decembru, ko so delavci množično odhajali na dopust in proizvodne zmogljivosti spet niso bile izkoriščene, kakor bi lahko bile. Zato so se letos ponovno odločili za kolektivni dopust, toda ker so v prodaji zahtevali nemoten potek izdelave, so ga izkoristili komaj četrtinsko, kar pomeni, trdijo v Jelovici, da bodo zaradi tega verjetno spet imeli nekaj težav.

Izkušnje ob knjigah, tekstilu in čevljih

Proučevanje delovnega časa v Mladinski knjigi oziroma njeni temeljni organizaciji Založba je pokazalo, da je delovni proces v poletnih mesecih skoraj tri mesece moten in ne more steči tako, kot takrat, kadar ni dopustov. Zato so že pred leti poskusili s kolektivnim dopustom in ugotovili, da tako precej zmanjšajo vpliv dopustov na delovni proces. Najprej so poskusili z enotedenskim kolektivnim dopustom, letos pa so šli delavci tega tozda kar za dva polna tedna na skupen odmor; vseeno pa je v tozdu ostalo toliko delavcev, da delo, ki mora teči, tudi v tem času ni zamrlo. Rezultati, ki jih na ta način dosežemo, so veliko boljši kot pa prej, ko se je vsak zaposlen sam za sebe odločil, kdaj bo šel na dopust.

V Sloveniji se za kolektivne dopuste posebno radi odločajo v tekstilni industriji, narekujejo pa jih delovni pogoji oziroma organizacija dela. V kranjskem Tekstil-indusu imajo delavci vsako leto 16 dni kolektivnega dopusta. Dopust pa si razporedijo v kolektivno tako, da lahko izpolnijo vse pogodbenne obveznosti do kupcev. To pa pomeni, da ne gre brez sporazumevanja med tozdi. V dveh obratih na primer, ki se proizvedno najbolj dopolnjujeta in kjer delavci delajo v dveh izmanah, si delo organizirajo tako, da gre najprej na dopust ena izmena, v drugi pa teče delo naprej. Cel obrat gre na dopust le, če je stroj potreben večjih popravil in bi se tako ali drugače proizvodnja ustavila. Zato pa vzdrževalna služba in nekateri oddelki skupnih služb nimajo točno določenega dopusta.

Najdaljšo izkušnjo imajo s kolektivnimi dopusti pri nas v kranjski Planiki, kjer je taka oblika dopustovanja že povsem usta-

V Franciji imajo delavci do 24 delovnih dni plačanega dopusta, toda s prazniki in nedeljami je mogoče dopust raztegniti na štiri polne tedne. Lani se je skoraj polovica vseh podjetij odločila za kolektivne dopuste, avgusta pa je glas strojev zamrl skoraj v vseh francoskih tovarnah čevljev, tekstilnih in avtomobilskih tovarnah, pa tudi v pohištvenih. Vlada se bori proti takim vsenacionalnim kolektivnim dopustom že več let, šele letos pa so se Francozi začeli kolektivnim dopustom izogibati.

Italijanski delavci imajo v povprečju 20 do 23 dni dopusta. Uslužbenec-zacetnik ima 15 dni dopusta, delavec, ki se je šele zaposlil, pa dobi osem dni dopusta. Italijanski sindikati si močno prizadevajo, da bi odpravili te razlike. Število dopustniških dni se večja sorazmerno z leti službovanja, vendar lahko doseže največ trideset dni. Ta dopust pa največ italijanskih delavcev izkoristi avgusta, ko zaradi kolektivnih dopustov številne tovarne in ustanove zaprejo vrata za dva ali tri tedne.

Dopust belgijskega delavca traja štiri tedne. Zaradi zdravstvenih razlogov ali starosti delavec lahko podaljša ta dopust, a največ za dva tedna. Navadno porabijo za kolektivni dopust polovico vsega dopusta.

ljena in kot pravijo tudi potrebna. Lahko bi sicer shajali brez kolektivnega dopusta, toda pri tem bi imeli zaradi posebnega načina proizvodnje precej večjo škodo kot pa jo imajo sicer.

Ker se delavci največkrat odločajo za dopust v dveh poletnih mesecih – julija in avgusta bi v tem času z velikimi težavami organizirali kolikor toliko normalno delo. Preveč delavcev bi manjkalo, zaradi česar bi bili izpadi v proizvodnji česti. Poleg tega pa tudi najrazličnejši popravil in obnovitev ne bi mogli opraviti in bi morali zaradi tega kasneje zaustaviti stroje, kar bi povzročilo dodatno škodo.

To, kar velja za omenjene delovne organizacije, narekuje kolektivne dopuste tudi v drugih, le da si zaradi posebnih pogojev kolektivne dopuste prilagajajo. V kranjski Savi so na primer precej let odhajali na kolektivni dopust istočasno vsi delavci. Izkušnje pa so pokazale, da to ni najbolje, zato so uvedli nekakšen stopničast kolektivni dopust. En obrat na primer dela še dva ali tri dni potem ko so šli delavci drugega obrata že na dopust. V tem času naredijo v tem obratu dovolj surovine, da lahko potem ko se vrnejo delavci iz drugega obrata, stroji v tem drugim obratu nemoteno steejo. To pa seveda zahteva nekoliko več proučevanja samega dela v tovarni in več truda pri načrtovanju, kar pa se seveda lepo obrestuje.

Zakon naj bi uravnaval domačo turistično reko

Po vsem tem bi sodili, da so pri nas odločitve o kolektivnih dopustih pretehtane, vendar se dogaja isto, čeprav v manjšem obsegu, kot v nekaterih drugih državah, kjer kolektivni dopusti povzročajo že precej skrbi. Tudi pri nas se skoraj vsa podjetja odločajo za kolektivne dopuste v času, ko je največja turistična gneča. Res je, da pri nas število tovarn, kjer gredo delavci na kolektivni dopust, še ni veliko – in zaradi kolektivnih dopustov gneča ni kaj prida večja – toda jez, ki naj bi zavril pretirano odhajanje na kolektivne dopuste v najhujši turistični sezoni, smo vendarle okrepili celo z zakonom.

Dopust naj bi določali tako, da ne bi ovirali ali motili rednega dela. Pri tem naj bi se odločali tudi, pravi temeljno načelo, katere oblika dopusta je najbolj primerna. Za

kolektivni dopust se lahko v delovni organizaciji odločijo, če imajo tako obliko dopusta natančno določeno s splošnimi samoupravnimi akti. Kjer kolektivnih dopustov v teh samoupravnih dokumentih nimajo predvideni, delavci ne morejo na kolektivni dopust.

Na ta način so skušali sestavljalci zakona o medsebojnih delovnih razmerjih doseči, da se vodstvo podjetja ne bi kar na vrat na nos odločilo za kolektivni dopust. Take nagle odločitve so bile namreč v preteklosti česte, saj so delavce pošiljali na kolektivni dopust takrat, kadar je v proizvodnji zaškrpalo ali pa se je zataknilo na trgu. Zaradi tega predpisa se morajo zdaj v tovarni že prej pomeniti z delavci o kolektivnem dopustu. Hkrati pa morajo že v začetku leta natančno določiti, kdaj bodo šli delavci na kolektivni dopust. To naj bi na eni strani omogočilo delvcem, da si uredijo letovanje in preskrbijo rezervacije, na drugi strani pa naj bi na ta način temeljito presodili, kdaj je kolektivni dopust smotrn in najmanj moti tekoče poslovanje. Že poldrugo leto zaradi tega zakon zahtevava, da v vsaki delovni organizaciji naredijo natančen načrt izrabe letnega delovnega časa, ki ga morajo potrditi delavci.

Če bi šli vsi peki hkrati na dopust

Samo načrtovanje kolektivnega dopusta še ne bi zavrlo turistične reke, saj si vsaka delovna organizacija naredi plan dopustov za sebe. Zato zakon zahteva, da te načrte pregledajo tudi občinski izvršni sveti. Ti naj bi usklajevali kolektivne dopuste posameznih delovnih organizacij v občini. S tem naj bi preprečili, da bi šla večina delavcev iz ene občine istočasno na kolektivne dopuste, kar bi lahko povzročilo velike težave, kajti če bi šli vsi peki ali mesarji istočasno na dopust, bi življenjski utrip malone zamrl.

Na določanje kolektivnega dopusta ima svoj vpliv torej tudi družbenopolitična skupnost, ki naj bi preprečila, da ne bi prišlo do neusklajenosti. Toda takega usklajevanja pri nas očitno ni veliko, saj so plane izrabe delovnega časa za letošnje leto pregledali samo v 26 pristojnih občinskih službah. Pa še v teh občinah niso dobili takih načrtov od vseh delovnih organizacij, saj se v delovnih organizacijah izgovarjajo, da je izdelava takih načrtov dokaj zahtevna. Vendar ponekod to delo in usklajevanje lepo teče.

V kranjski občini so na primer že pred dvema mesecema uskladjali termine za kolektivne dopuste v prihodnjem letu. Več največjih tovarn se je odločilo, da bodo imeli kolektivne dopuste istočasno. Čeprav se zavedajo, da istočasno množično odhajanje na dopust ni najbolje, so vendarle odtehtali nekateri razlogi: če bi se odločili za različne čase kolektivnih dopustov, bi delavci (če sta dva iz ene družine zaposlena v dveh različnih tovarnah) ne mogli usklajevati svojih dopustov. Događanje omogoča tako usklajevanje, hkrati pa si delavci že letos lahko uredijo letovanje v prihodnjem letu. Da bi imeli delavci pri iskanju prostora v turističnih krajih manj težav, so priskočila na pomoč tudi sama podjetja. V Planiki se na primer njihova socialna služba že v začetku marca dogovori s turističnimi agencijami za letovanje svojih delavcev.

Kljub takemu dogovarjanju pa seveda lahko čez čas nastopijo podobne težave, kot jih imajo v drugih državah. V Belgiji je na primer sorazmerno malo podjetij, ki bi imela kolektivni dopust kar vse štiri tedne, kolikor traja dopust belgijskega delavca. Navadno se odločijo za dvotedenski dopust, nemalo pa je takih podjetij, kjer je kolektivni dopust dolg komaj teden dni. S tem se skušajo izogniti nevšečnostim, ki jih prinaša neusklajenost kolektivnih dopustov v različnih podjetjih. Ker načrtujejo dopuste navadno v začetku leta, je dovolj časa za usklajanje.

Kljub upravnim predpisom in vladnim priporočilom, naj Francozi opuščajo staro navado, da je treba na dopust avgusta, in kljub nepopisni gneči, ki v tem mesecu zajame vse večje turistične kraje, je avgustovski »fermeture« še vedno izredno priljubljen. Vendar je opaziti številne spremembe v samem načinu življenja. Te spremembe so letos potegnile tehcnico na tisto stran, na katero jo vlada vleče že več let. Čedalje več Francozov spoznava, da se jim splača dopust razdeliti na več delov, kajti glede na veliko število praznikov (zlasti cerkvenih) je mogoče sladko obdobje brezdelja močno podaljšati s tako imenovanimi »prazničnimi mostovi«. Veliko je seveda pripomogel razvoj rekreacije, zlasti zimske, piko na i pa je postavilo dejstvo, da se tedenski delovnik še krajša, saj je trenutno v ospredju boj za 35-urni delovni teden. Vlada ta proces močno podpira, deloma tudi zato, ker krajši delovni čas pomeni večjo potrebo po delavcih, kar lahko zmanjša zdaj dokaj hudo nezaposlenost. Pred vrati pa je tudi široka družbena akcija, ki naj bi poživila prizadevanja za gibljev delovni čas. Vse to pa seveda poma-ga pri opuščanju stare tradicije.

V Italiji je ta tradicija bolj trdovratna. Podpirajo jo čisto tudi delodajalci. Za dopust italijanski delavci ne dobijo posebne-ga dodatka, pač pa ob koncu leta navadno trinajsto plačo in mnogi tudi štirinajsto, ki je v bistvu podobna našemu regresu. To štirinajsto plačo dobijo navadno julija, ko se delavci pripravljajo na romanje v enega od številnih turističnih svetišč. Sindikati že dalj časa predlagajo, da bi to plačo izplačevali v različnih mesecih, s čimer bi delavce spodbudili, da bi šli na dopust tudi v drugih mesecih. Toda tega doslej v Italiji še ni nihče poskušal.

Mravljišča, ne pa kraji za počitek

Ni pa tako malo Italijanov, ki se odločajo za krajše dopuste pred državnimi ali verskimi prazniki. Če k tem praznikom dodajo še nekaj dni »bolniške«, si lahko nekajkrat na leto omislijo srednje dolge počitnice. Za nekaj dni bolnižni dobi delavec stoorodnotno plačo, tovarniške kontrole pa skoraj ni, tako da je zares preprosto ostati nekaj dni doma ali v kakšnem počitniškem kraju.

Vse te izkušnje in težave, ki jih imajo v tujini zaradi kolektivnih dopustov, bi veljalo upoštevati tudi pri nas. Posamezni občinski izvršni sveti morajo resda usklajevati kolektivne dopuste, toda tako usklajevanje bi moralo steči tudi med posameznimi občinami, ki bi med seboj lahko usklajevale tudi čas šolskih počitnic. Šolske počitnice namreč nemalokrat naravnost določajo kolektivni dopust. V skoraj vseh tovarnah v naši republiki, kjer imajo kolektivne dopuste (povprašali smo v Cimos, Gorenje, Toper, Savo, Planiko, Peke, Tekstilindus, Mladinsko knjigo in Jelovico) trdijo, da se morajo prilagajati šolskim predstavljali, bi tudi v teh organizacijah kolektivne dopuste prilagajali počitnicam, kar bi lahko precej zmanjšalo nekatere slabe posledice skupnega odhajanja na dopust.

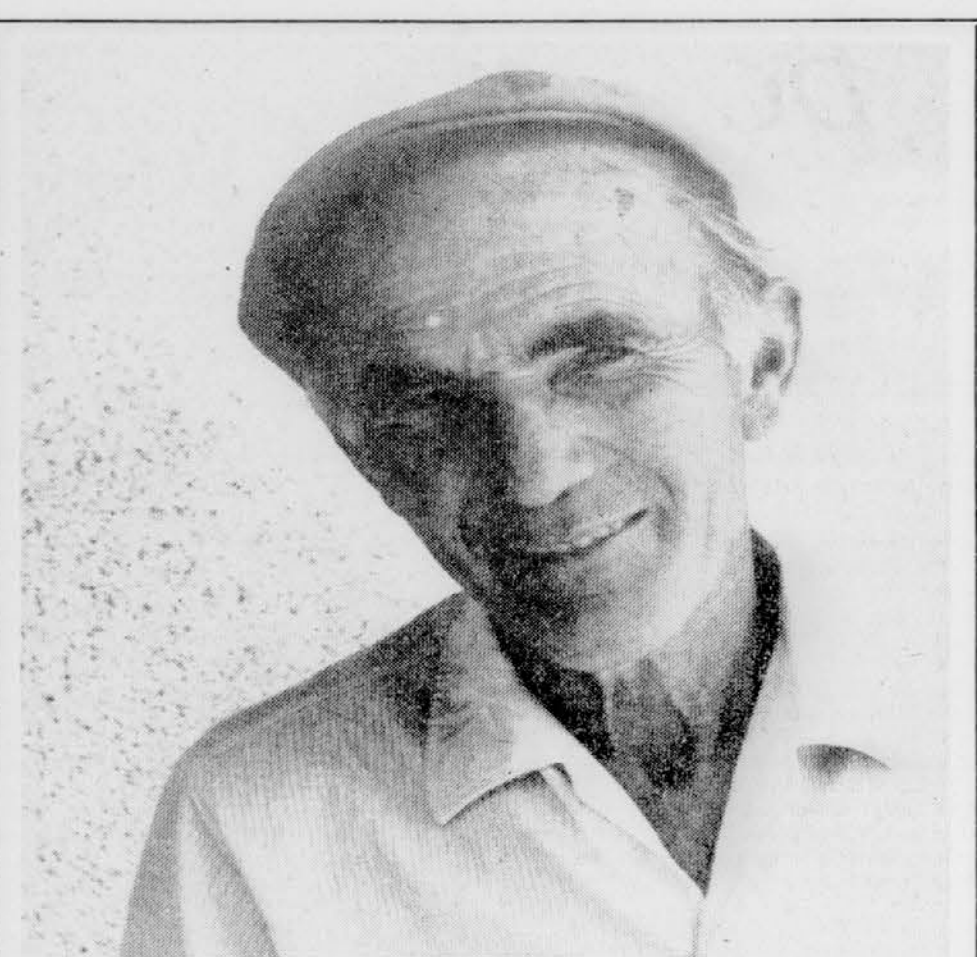
Tako usklajevanje šolskih počitnic je v marsikateri državi urejevalce dopustov. V ZRN in Švici že dolgo poznajo premakljive počitnice, v Franciji so ta način kljub negotovanju sprejeli letos. V Belgiji, kjer ne poznajo premakljivih počitnic, skušajo te težave urediti tako, da nudijo ugodnosti za predsezonsko (ali posezonsko) letovanje. Tudi v Italiji so skušali nekoliko obzdati avgustovski turistični zagon s tem, da so poizkušali organizirati nekakšen »socialni« turizem oziroma skupinska letovanja delavcev. Pri tem ima največ uspehov komunistični sindikat CGIL, ki organizira letovanje delavcev v vzhodnoevropskih državah. Sindikati so zgradili tudi nekaj hotelov za »cenejše« počitnice, vendar so jih morali zaradi nerentabilnosti kmalu prodati.

Razlogi za neuspeh tovrstnega turizma so različni, vsekakor pa tičijo v posebnosti italijanskih delavcev severnega industrijskega trikotnika. Večina delavcev odhaja na dopust v domače kraje, predvsem v srednjo in južno Italijo. Del se odloča za tako imenovani dnevni turizem, torej za kratke izlete. Ostali gredo na prave počitnice. Med temi jih največ odide na plaže Romagne, kjer so v družinskih penzionih cene zelo nizke, vendar pa so peščne plaže bolj podobne mravljiščem kot pa krajem za počitek.

Po vsem tem sodeč so kolektivni dopusti dokaj primerni, če so ustrezno organizirani in usklajeni z vsem tistim, kar tako dopustovanje spremlja. Očitno je, da lahko tak dopust vpeljejo tiste tovarne, kjer sam način proizvodnje to omogoča. Izkušnje iz drugih držav pa kažejo, da ne bi smeli kolektivnih dopustov vpeljati samo v enem ali dveh poletnih mesecih, kajti to prinaša strahovite težave tako v celotnem gospodarstvu kot tudi v turističnih krajih in prometu.

Preprostega pravila kdaj in za katero tovarno je taka oblika dopusta najbolj primerna seveda ni. Pri nas v marsikateri tovarni trdijo, da je najbolje za nekaj časa zapreti tovarniška vrata, nato pa začeti spet s polno paro. Za nekatere tovarne taka ugotovitev res drži, toda v tujini že ugotavljajo, da to ni najbolj posrečen izhod, ki so ga našli za dopustniški čas, in predlagajo ukinitev kolektivnih dopustov, saj trdijo, da je mogoče s temeljitim načrtovanjem in dobro organizacijo dela premostiti dopustniške težave. Pri nas kolektivno dopustovanje še ni toliko razmahnjeno, da bi ga že bilo treba omejevati, vsekakor pa ne bi bilo najbolj pametno pristajati na močno širitev kolektivnih dopustov.

Božo Mašanović
Vilko Novak
Jože Petrovič
Janko Tedeško

Portret tedna

Franc Potočnik

Tudi naš čas ni brez kmečkih voditeljev. Le ne tistih, bolj ali manj uradniških, ampak takih, ki tudi sami kmetujejo. Res je, da ne vodijo več kmečkih vojsk, kljub temu pa uveljavljajo kmečko voljo in koristi. Zdjaj ko smo se že marsikje krepko zasitili z industrijo in spet doumevamo, da brez večje ljubezni do zemlje, ne bo več hrane, jim velja prisluhniti, ko razpredajo kaj zljukmeta in zakaj hrane ni več, kot jo je.

Eden takih, ki jim kmetje zaupajo, je Franc Potočnik, mož okrog šestdesetih v Kapli vasi v Savinjski dolini. Tam živi in tam kmetuje. Peča se v glavnem z mlekom in drevesnicami. Od šestih hektarov zemlje so mu 1963 vzeli dve tretjini ha zemljišča. Tudi ostanek, dva hektarja, pravi, sta čisto dovolj zanj in za ženo. Zaposli se le sezonsko na jesen v hmeljarni, koder kontrolira pošiljavo hmelja za izvoz.

Ni pa le na kmetiji. Pravi, da ima kar devet nelahkih funkcij in vse neplačane. To je tudi izkaznica, ki jo porabi kot izkaz čistosti svojih kmetijskih zavzemaj. Čeprav sedi v predsedstvu za združene zveze Jugoslavije, čeprav je skupaj s še enim Hrvatom edini kmet v zvezni gospodarski zbornici in že nekaj let podpredsednik slovenske zadrzne zveze, ima kot kaže, največjo težo njegova domača vloga predsednika zadružnega sveta kmetijske zadruge Savinjska dolina.

Nedolgo tega je bil predsednik delavskega sveta tozda kooperacija v SOZD Dobrina, a je bil pobudnik za to, da so kmetje ustanovili zadrugo z devetimi enotami. Zakaj?

»Odločili so me kmetje. Če ne bom zastopal njihovih koristi, potem me lahko, po domače povedano, nekam pošljejo. V Dobrini pa teh koristi nisimo mogli uveljaviti. Kako pa bi tudi jih. Bili smo kot korenine, tisti zadnji. Ob nas so bile navadne štacune: Moda, Merx, Tehnomercator. Kako naj bo to agrokompleks, če eni prodajajo kolonjsko vino, drugi pa pridelavajo in bi radi to kam prodali. Prodali nam niso niti toliko, da bi poravnali pol zneska, ki smo ga plačali za njihove stroške.«

»Kmetje hočemo dobiti ustrezno vlogo v sozidih in menimo, da je prav, da vsakdo, ki je za kaj plačan, tudi opravi tisto delo. Če tega ne opravi, je neumnost, da bi mu plačevali in s tem povečevali stroške. Tako hočemo tudi od Hmezada, s katerim se bomo zdaj vertikalno povezali. Ta ima namreč razvojno službo, ki pa nam ni predlagala še nič, kaj bi delala za nas. Rada pa bi denar. Gre za milijone. Tudi delo skupnih služb ne sme biti predrago. Kdor hoče dobro gospodariti, mora rabiti pamet in varčevati z vsakim dinarjem«, pravi.

»Očitno so nam, da razdiramo državo. Kako je mogoče reči kaj takega, ko pa hočemo samo boljše gospodarjenje? Zdjaj je bil referendum o novi ureditvi. Sporazuma pa še nismo podpisali. Nismo razbijali. Prav je, da smo povezani. Kmetje ne moremo biti sami. Če ne bodo naši pridelki prišli do kupcev, tudi mi ne bomo mogli pridelovati. Tu v okviru Hmezada lahko tudi več pričakujemo, saj se vsi ukvarjajo s kmetijstvom. A nekaj sta morala nova zveza, novi vrh le dati od sebe. Nekaj, kar bo boljše od zdajšnjega: bodisi boljše povezavo s trgovino, ali s predelavo, ali s kupci. Zakaj bi pa dali za razvojne službe, če nismo od tega nič dobili. Novega članstva se ne bojimo. Če ne bomo mogli uveljaviti svojih koristi, bomo pa spet izstopili. A potem nas ne bo nihče več nasankal. Se bomo neposredno povezali s kupci v Celju, ali Ljubljani, ali kjerkoli. Mleko bomo dali v mlekarino, meso k mesarju, povrtnino pa že kam.«

Neenakost vidi Potočnik tudi znotraj kmetijstva: »Ne bi smeli različno plačevati enakih pridelkov družbenih posestev in zadrug kmetov, ki so družbeno

organizirane. Zdjaj dobivajo posestva z razvojno premijo kar za 1.70 dinarja več za liter enakega mleka kot mi v zadrugi, ker jih toliko več stane. S tem smo prikrajšani. Potrošniki naj vedo, kdo navija ceno in zakaj je mleko drago.

Da bi hoteli kmetje hrano le dražiti, ni res. Smo za stalne cene, a za povračilo hočemo stalne cene tudi za gnojila, stroje in vse, kar potrebujemo za pridelovanje. Če nam dražijo nafto, elektriko, cement, hrane ne moremo ceniti. Če da krojač zalačno blago 12 jurjev, ne moremo sešiti hlače prodati le za devet«, približe.

»Pred nekaj leti sem prodal lepa jabolka v trgovino. Tam so jih še enkrat prebrali, da so dobili prvo A kvaliteto in jih prodali k morju, prebrane pa so prodajali tu, a dvakrat dražje, kot so jih plačali meni. Res je, da trgovina vsteva v stroške tudi zidavo trgovin, hladilnic, skladišč itd. A pri tem zapravlja. Luskuznih trgovin ne bi bilo treba. Tako navijanje cen pa povzroča gospodarsko in politično škodo: saj zdaj že nihče nikomur ne zaupa. Nihče kmetu ne jamči niti za pet let, vnaprej, da bo odkupil njegove pridelke. Trgovina se noče povezovati. Priznam, bila bi tudi nora, če bi se, saj ima tudi tako dobre mreže.

Tudi novo obdobjevanje specializiranih kmetij po dohodku bo, po mojem, znižalo obseg pridelkov. Res je, da ni še meril, kako bi to šlo, a če boš moral plačevati tem več, čim več boš pridelal, bodo šli kmetje nazaj k pridelovanju vsega, ker bi naj tam veljalo še naprej zdajšnje obdobjevanje po katastrofi. Zakon mora spodbujati k večjemu pridelku.

Hrano bi pocenilo in pomnožilo, če bi bilo kmečko delo razdeljeno in odkup zajamčen. Če nas zanimajo slovenske potrebe po hrani, bi morali izračunati, koliko milijonov litrov mleka potrebujemo letno, koliko mesa, sadja itd. Potem bi razdelili na kmete, koliko naj kdo česa pridelava in mu vnaprej zagotovili, da bodo to tudi odkupili po taki in taki ceni. Potem bi bil sistem, ki bi sadjaril na kmetiji dovolj traktor, mulčer in škroplilnica, živinorejcu kosilnica ipd. To bi pridelovanje pocenilo. Zdjaj drobnjakstvo tudi ne gre več. Ena kravica in tisoč litrov mleka letno, to za dolinsko kmetijo ni nič. Drugače je v hribih. Tamkajšnjim kmetom ne bi smeli nalagati nobenih dajatev in bi morali biti veseli, da tam ostanejo in delajo. Prav gotovo je v primerjavi z dolino v hribih vsak liter mleka in vsaka kila mesa dražja, za trdnost države pa tudi veliko dragocenejša.«

Torej je Potočnik odločen mož. Kot kmet in sadjar je proti lovem »kot hudci«, a do narave je čuteč in žival se mu smili. »Starega zajca ne ujameš, mlad pa je kepica, ki ji ne moreš storiti žalega«, pravi. Ve pa, da je v hribih kmetovstvo težko zaradi divjih prašičev, ipd. Bil je sodni cenilec in več, kako zrijejo. »Dosodil sem že oškodnino, samo je vprašanje kaj so potem lovci plačali. Sicer pa ti nihče ne more povrniti škodi, če izgubiš nekaj, kar si negovoral in od česar si pričakoval uspeh.«

Trudi se, da bi povedal po domače, a uporablja tudi zdajšnje uradno kmetijsko besedišče, ki gnoji z reprodukcij-skimi sredstvi, ki proizvajajo mleko in živino in ki se bori za plasma.

Zakaj se ob spoznanjih, do katerih se je dokopal in jih pozna tudi vodstvo kmetijske politike, ta spoznanja ne uveljavlja hitreje in v večji meri v življenju? »Malo nas je v telesih, koder glasujejo«, pravi. Kmetijstvo naj bi vodili takšni, ki hodijo po materi zemlji, ki so realni in ki vedo, kaj bi radi in kaj je moč. Vse je treba delati s pametjo in ne pretiravati. »

Ilija Popit

foto Joco Znidaršič

Meglena vizija Levesquove stranke

Quebec bi se rad ločil, Kanada ostaja ravnodušna

Želje po odcepitvi najpogostejše spremljajo
besede (angleške in francoske): »Naj
gredo k vragu«

Za Kanado je najpomembnejše vprašanje, ali bo ohranila sedanjo obliko države ali pa se bo razdelila na dva dela: enega, ki bi obsegal devet od desetih pokrajin, to je tistih devet, v katerih pretežno govorijo angleško, in drugega, ki bi ga sestavljala pokrajina Quebec, v kateri govori velika večina francosko. Ta možnost razdelitve, o kateri so teoretično morda razmišljali že prej, je postala povsem realna po letu 1976, ko je na oblast v Quebecu prišla Parti Québécois – quebeška stranka, skrajšana PQ – ki si je v program zadala neodvisnost pokrajine, njeno odcepitev od Kanade.

Četudi gre za nadvse pomembno vprašanje, pa je treba reči, da se tuje, ki obišče Kanado, zdi, da je Kanadčanom – tako tistim v Quebecu kot tistim v drugih pokrajinah – vse to »deveta skrb.« Duhovi niso prav nič razburjeni, debate so v marsičem še akademske in niso povsem pritegnile javnosti, čeprav so pozorni na vsako potezo, vsako izjavo pristaja ene ali druge rešitve – tiste, ki je za enotnost Kanade, in tiste, ki je za neodvisnost Quebeca. Pierre de Bellefeuille, poslanec PQ v porajinskem parlamentu, posebej poudarja demokratičnost razprave, dejstvo, da ni nobenih trenj in spopadov, kaj šele nasilja. Pri tem pa izraža prepričanje, da bo stališče njegove stranke dobilo podporo potrebne večine volivcev Quebeca.

Preloženi referendum

Kakšno je zdaj stališče PQ, ni lahko pojasniti. Podoba je, kot da je Parti Québécois spričo tega, da so prebivalci Quebeca v splošnem proti popolnemu prelomu s Kanado, s taktičnim manevrom nakazala umik, ne da bi se, kakor trdijo njeni nasprotniki, odpovedala končnemu cilju – secesiji.

Zdaj zastopa stališče, da si mora Quebec pridobiti status »suverenostnega združenja.« Kaj to natančno pomeni, niso dobro raztolmačili volivcem. Pierre de Bellefeuille pravi, da bi Quebec ostal v carinski, ekonomski in monetarni uniji s Kanado, da bi bil promet ljudi, blaga in kapitala med obema deželama svoboden, ne bi pa imeli skupnega ne parlamenta, ne diplomatskega predstavništva, ne armade. Pač pa bi ustanovili nekatere institucije za koordinacijo. To bi bila nekakšna tvorba, podobna Evropski skupnosti, bolj jutrišnja, če se bodo uresničile nekatere »evropske« zamisli, kakor pa današnji.

Proti temu pa so vse druge stranke v Kanadi in v samem Quebecu. Glavna slabost njihovih stališč je, da se izrekajo zoper program PQ, pri tem pa ne vedo ponuditi

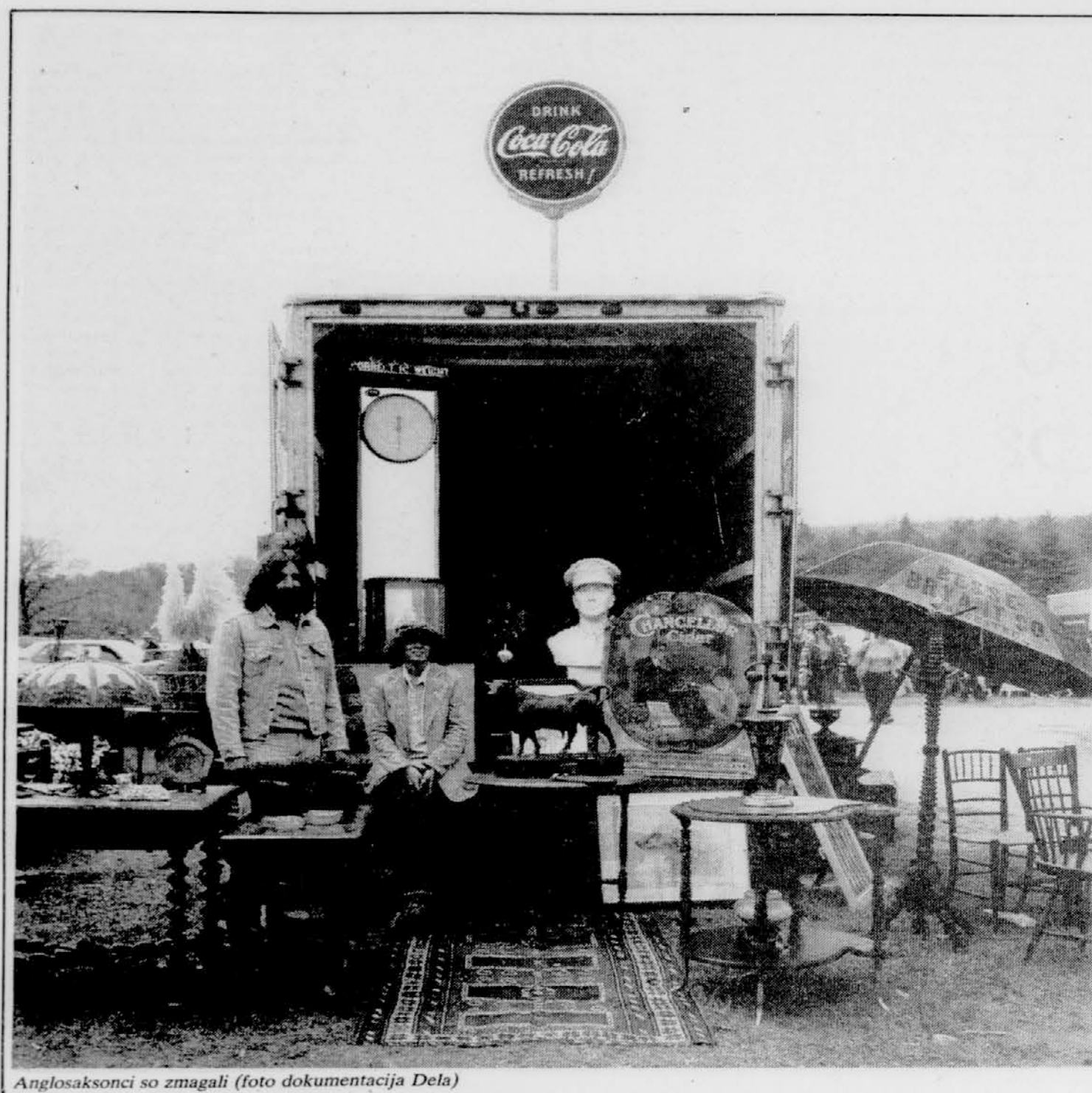
kake svoje alternativne ideje. Tako imajo prebivalci Quebeca vtis, da se je treba izreči bodisi za program PQ ali za status quo. Toda večina jih je proti sedanjemu stanju, proti statusu quo. Če ne bodo imeli možnosti izbirati med več različnimi programi oziroma spremembami, se bodo nekateri med njimi izrekli, a brez pravega navdušenja, za PQ.

Zdi se, kot da so se stranke naposled začele tega zavedati in zdaj sestavljajo programe, ki jih bodo prebivalcem Quebeca predložile do referenduma. Ta je bil napovedan za to jesen, pa so ga odložili do prihodnjega leta, če ne bo tudi tedaj spet odložen. Za razpis referenduma je pristojna pokrajinska vlada, katere predsednik je voditelj PQ René Lévesque. Logično vprašanje je, zakaj Lévesque doslej ni razpisal referenduma, ko pa druge stranke nimajo svojih programov in ko lahko računajo, da bo del njihovih volivcev pristopil k njemu.

Megleno opredeljeno »suverenostno združenje«

Odgovor je v tem, da – kakor je pokazalo raziskovanje javnega mnenja – PQ tudi v teh okoliščinah nima zagotovljene večine in da tudi del tistih, ki so na parlamentarnih pokrajinskih volitvah glasovali za to stranko, na referendumu ne bi podprli megleno opredeljenega »suverenostnega združenja.«

Zamislil Renéja Lévesquea in njegove stranke so našle v drugih delih Kanade na odpor, pri čemer pa so prebivalci različno reagirali. Ponekod pravijo, nemara v afektu (čeprav je čudno, da lahko afekt traja tri leta), da bi bilo najbolje, če bi se Quebec ločil (»naj gredo k vragu«) in da bi Kanada potem pretrgala z njim vsak stik. Ljudje, ki tako mislijo, žive v prepričanju, da Quebec ne bi mogel obstati brez Kanade. To mnenje je slišati najpogostejše na bogatem zahodu Kanade, a tudi tam to mnenje ne prevladuje. Še več, bolj ko gremo na vzhod, bolj je slišati mnenje, da

Anglosaksonci so zmagali (foto dokumentacija Dela)

bi odcepitev Quebeca pomenila »pakistanoizacijo« Kanade (s čimer je mišljen položaj, kakršen je bil v nekdanjem Pakistanu, preden se je Bangladeš, vzhodni del tega Pakistana, ki ga Indija ločuje od zahodnega dela, izločil v posebno državo) in da bi to povzročilo velike težave okrnjeni Kanadi, čeprav bi z neodvisnim Quebecom živele v najboljših odnosih, češar pa nihče ne more za zmerom zajamčiti. Zato je tu precej več pristaev kompromisne rešitve, po kateri bi ohranili enotnost države, Quebecu pa dali veliko večjo avtonomijo.

Tudi v Quebecu raznašajo parolo »naj gredo k vragu«, toda tisti, ki tako govorijo, mislijo pri tem na drugih devet kanadskih pokrajin. Takšni žive v prepričanju, da bi bilo neodvisnemu Quebecu bolje kakor v sklopu Kanade. Po njihovem bi Quebec potem razvil svojo predelovalno industrijo in izkoriščal lastne surovine, namesto da jih izvažajo v sosedno precej bolj razvito pokrajino Ontario ali v ZDA.

Pri tem jih ne moti dejstvo, da Kanada tudi v sedanji obliki državne tvorbe bojuje hud boj za to, da bi se osamosvojila od giganta na južni meji, medtem ko bi jutrišnji Quebec, ki bi bil razmeroma majhen, komaj lahko računal na kak uspeh v konkurenci z ameriško industrijo.

Zapostavljeni francosko govoreči Kanadčani

Nekateri Quebecanci se vdajajo viziji, da bo njihova dežela, ko bo postala neodvisna, prerasla v središče severnoameriške trgovine in financ. Pri tem pripisujejo posebno vlogo Montrealu, ki je že zdaj po-

memno finančno središče. Toda za zdaj je ravno narobe. Zaradi negotovosti glede jutrišnjega dne veliki poslovneži, predvsem multinacionalne družbe, velike banke, zavarovalnice in drugi po malem zapuščajo Quebec in poseljujejo predvsem najvažnejše predele v Torontu. Nihče ne pravi, da odhaja zaradi tega, ker se lahko Quebec odcepi, pa vendar vsi vedo, da je to pravi vzrok. Izgovarjajo se na težave, ki jih imajo z osebjem, ki govori angleško, medtem ko v Quebecu zahtevajo, da govore francosko, izgovarjajo se s tem, da njihovi otroci ne bodo hodili v francoske šole itd.

V Quebecu si prizadevajo preprečiti selitve velikih družin in so pripravljene prilagoditi predpise o uradnem jeziku in šolanju. Nasproti družbam, ki kljub temu zapuščajajo pokrajino, pa sprejemajo razne ukrepe, vse do bojkotiranja. To je izkusila na primer velika zavarovalna družba »Sun«, ki so ji nekateri pomembni klienti odpovedali sodelovanje in so se zavarovali pri drugih družbah.

Človek si lahko misli o zahtevah Quebeca, bolje rečeno, PQ, to ali ono, a če je objektivni, mora vendar priznati, da se opirajo na nekatera dejstva, ki pričajo o zapostavljanju francosko govorečih Kanadčanov v zgodovini.

To morda ni toliko rezultat zavestnega vplivanja anglofonkega elementa, temveč objektivnih okoliščin, predvsem razlik v gospodarski strukturi, tempu razvoja itd. Posledice pa so bile, da so se frankofonski prebivalci Kanade začeli čedalje bolj ogrožene, celo v nevarnosti za obstanek kot posebna etnična ali narodnostna skupina.

Vzmemirjeni Bonnet je za popoldne napovedal sestanke s poljskim veleposlanikom, ki je bil na počitnicah v Dinardu in so ga morali šele najti.

»Blagor tistim Francozom, ki so odšli na počitnice,« je pomislil Bonnet. »Vsaj mirni so.«

In res so bili. »Le Temps« je poročal, da je bil Churchill po pregledu Maginotove linije prijetno presenečen »nad kulturnostjo in inteligenco francoskih vojaških voditeljev« in je za javnost potrdil, »da je francoska armada še vedno najmočnejša v Evropi in na svetu.«

Zvečer 15. avgusta je general Gamelin obiskal Bonnet na Quai d'Orsayu in mu zagotovil, da je »morala v vojski na vrhuncu« in da bo »Francija v primeru konflikta zmagovala«. Enako zaslepljeni so bili Poljaki.

Bonnet je popoldne istega dne sprejel Lukaciewicz, mu razložil ultimatum, ki ga je postavil Vorosilov, in prepričeval Poljake: »Niti za trenutek ne smemo oklevati. Rusom je treba odgovoriti z »da«.

Lukaciewicz pa je odgovoril: »Zahtevati od nas, da spustimo Ruse v Vilno, kjer so bili do 1920, je isto, kot če bi mi zahtevali od vas, da spustite Nemce v Alzacijo.«

Bonnet je ugovarjal. Vsaka vojna na dveh frontah se je v vaši zgodovini končala z delitvijo Poljske ...

Poljak je ošabno vzdihnil: »Vojne se ne bojimo.«

Izseljenci iz Francije so se naseljevali v raznih krajih današnje Kanade, v preteklosti predvsem v Quebecu, pozneje pa tudi v drugih delih dežele. Nekatere manjše skupnosti so se sčasoma asimilirale. Dandanes živi 85 odstotkov vseh francosko govorečih Kanadčanov v Quebecu, kjer jih je večina – več kot 80 odstotkov. Razmeroma veliko jih je v sosednjih pokrajinah Ontariu in New Brunswicku. Mešani zakoni in vpliv okolice so zunaj Quebeca povzročili, da je vedno manj otrok, ki govorijo francosko. Francosko govorečih otrok v starosti do 4 let je bilo 1961. leta v Ontariu 48.000, 1971. leta pa 35.000, medtem ko jih je bilo v New Brunswicku 29.000 in 19.000, v drugih pokrajinah pa 19.000 in 13.000. V osemih pokrajinah (brez Quebeca in New Brunswicka) je prišlo na vse zakonske zveze 30 do 60 odstotkov mešanih zakonov, v 90 odstotkih takih zakonov pa v družini govorijo angleško. Sredi Quebeca, v Montrealu, je bil vpliv angleščine močnejši ali pa se je krepil, dokler pokrajinska vlada ni sprejela ukrepov za uveljavitev francoščine.

Borni rezultati petnajstletnih prizadevanj

V ekonomskem pogledu je Quebec zaostal v razvoju. Še ne tako davno je bil pretežno agrarna dežela in dežela drobne industrije, obrti in trgovine, imel je tudi razvitejšo industrijo surovin, vendar za druga območja, predvsem za sosednji Ontario.

Razvoj večje industrije in financ, integracija dokaj izoliranih skupnosti širom po deželi sta razmeroma novejša datuma in s tem je povezana tudi krepitev narodnostne zavesti. Pri tem je zanimivo, da so se

pred kakimi sto leti Francozi v Quebecu imenovali Kanadčane (Canadiens), medtem ko so anglofonke prebivalce imenovali Angleže (Anglais). Sredi minulega stoletja so začeli k imenu dodajati pridevnik »francoski« (Canadiens français), šele v zadnjem času pa se imenujejo Quebečanci (Québécois).

Šele v zadnjih 15 letih so v Kanadi napravili večje korake v prid enakopravnosti angleščine in francoščine. Od 1966. leta zvezna vlada omogoča državljanom, da pred zvezno upravo uporabljajo enega od teh dveh jezikov po svoji izbiri, dajejo enake možnosti za zaposlitev v tej upravi ljudem, ki govorijo enega od obeh jezikov, in spodbujajo svoje uslužbenke, da se priučijo enemu in drugemu.

V pokrajinah pa je položaj drugačen. Povsod prevladuje v upravi angleščina, razen v New Brunswicku, kjer pa je 34 odstotkov frankofonskega prebivalstva, medtem ko ga je v vseh drugih manj kot 7 odstotkov. Uradni jezik v Quebecu je francoščina, čeprav je v pokrajini 30 odstotkov prebivalstva, katerega materin jezik je angleščina.

Zvezna vlada finančno podpira šole za francosko in angleško manjšino in spodbuja k učenju drugega uradnega jezika, vendar so rezultati za zdaj precej borni, kar pa je morda pripisati samo premalo kvalitetnemu pouku. Otroci, ki pridejo iz šol, drugega jezika ne obvladajo gladko. Precej pa se je izboljšalo znanje obeh jezikov pri zveznih uslužbenih, ki bolj ali manj dobro govorijo angleško in francosko (med njimi je dobra četrtina tistih, katerih materin jezik je francoščina).

Spodbude za »multikulturalizem«

Kljub očitnemu napredku dvojezičnosti pa je dejstvo, da bodo morali za dejansko jezikovno enakopravnost še mnogo storiti.

V Kanadi, v kateri že od prazgodovinske dobe žive Indijanci in Eskimi, se niso naseljevali samo priseljenci iz britanskih otokov – Angleži, Valježi, Škoti in Irci – in iz Francije (predvsem iz Normandije), ampak tudi mnogi drugi, kot Skandinavci, Nemci, Ukrajinci, Rusi, Poljaki, Židje, južni Slovani, Italijani, pa tudi Kitajci, latinski Američani in drugi. Danes le vsak tretji ali četrti Kanadčan ni po poreklu iz Britanije ali Francije. Vsi ti, razen Francozov v Quebecu, so bili izpostavljeni močnemu pritisku okolice, da bi se asimilirali, spremenili imena v angleška in sprejeli angleščino.

To je bila kopija ameriške politike »melting pot« – »stalnega lonca« za pretapljanje najrazličnejših rasnih, etničnih in narodnostnih skupin v enotno enojezično nacijo. V Kanadi ta koncept opušča, vendar šele zdaj, ko je angleščina dobila popolno prevlado povsod razen v Quebecu, in ga nadomeščajo s tako imenovanim multikulturalizmom. Po tem konceptu naj bi vsaka etnična, narodnostna skupina ohranila svojo identiteto, razvila svojo posebno kulturo, ostala v stikih s starim krajem. Zvezna vlada spodbuja in podpira ter poziva pokrajinske vlade in občine, naj spodbujajo in podpirajo najrazličnejšo kulturno dejavnost teh skupin, bodisi da gre za učenje jezikov, za kulturno-umetniško dejavnost, radijske ali televizijske oddaje.

Posamezniki in skupine se zanimajo za spoznavanje svoje preteklosti, za uveljavitev svojih značilnosti, za povezovanje z deželo, iz katere so prišli oni ali njihovi starši in dedje, vendar se zato nihče ne čuti manj lojalnega Kanadčana.

Kar zadeva razne južnoslovenske organizacije – makedonske, hrvaške, srbske, slovenske in druge – pa je emigracija žal sovražno današnji Jugoslaviji, prizadevanje, da bi se po povsod vrnila in vzela vaje v svoje roke, da bi kulturnoprosvetno delo izkoristila kot krinko za svoje politično delovanje. Kanadske oblasti samokritično priznavajo, da ne morejo zagotoviti, da bi bil denar, ki ga dajejo, vedno uporabljen v prave namene. Vendar je tega bolj malo in to je tudi že druga tema.

Aleksandar Lebl

Evropa na pragu druge svetovne vojne (3)

Hitler vrže moskovsko karto

Hitler je 14. avgusta na Obersalzbergu sklical vojaški posvet in pristojnim generalom razlagal: »Anglija se ne bo spozabila in še nekaj let ne bo šla v vojno. Taka je usoda bogatih držav. Le zakaj naj bi se bojevala? Za zaveznika se človek ne da ubiti. Poljsko torej lahko napademo brez tveganja. In Francija? Ljudje, zaznamovani v Münchnom, ne bodo tvegali spopada.« Potem je Hitler preskočil na Rusijo: »Pripravljen sem napraviti pol poti«, je rekel zbranim generalom.

Ta istega 14. avgusta je Ribbentrop ob 22.53 uri poslal svojemu veleposlaniku v Moskvi Schuenburgu hrzjavko: »Osebo na ambasadorja. Zaposlite takoj za sprejem pri g.

Molotovu, da bi mu sporočili ... Sledi dolg tekst, v katerem Ribbentrop zagotavlja, da »je za novo prihodnost obeh držav odprta široka pot ... Nobenega dvoma ni, da je v sovjetsko-nemški politiki prišlo do

zgodbinske preokretnice«.

Pripis Ribbentropovemu sporočilu: »Prosim vas, da teksta tega sporočila ne izročite g. Molotovu, marveč mu ga samo preberete. Veliko mi je do tega, da bi bil g. Stalin seznanjen s točno vsebino sporočila. Pripravljen sem odgovoriti v Moskvo, da bi g. Stalinu in firerjevemu imenu razložil firerjeve poglede.«

To sporočilo je prispelo v nemško veleposlaništvo v Moskvi 15. avgusta ob 04.40 uri.

Istega 15. avgusta je ob petih zjutraj nekdo močno potrkal na vrata apartmana, ki ga je imel na Quai d'Orsayu zunanji minister Georges Bonnet. Šef šifrantske službe je ministru razložil: »Pravkar smo dešifrirali telegram iz Moskve, ki je tako pomemben, da vam ga moram takoj predložiti.«

Šlo je za ultimatum, ki ga je Vorosilov postavil francosko-britanski delegaciji: »Bodo sovjetske čete lahko prišle na poljsko in romunsko ozemlje? Da ali ne?«

Križanje dveh usodnih telegramov

Po čudnem naključju sta se v zgodnjih jutranjih urah istega dne križala dva usodna telegrama. Pri obeh je bila Moskva središče dogajanja.

Hitler zagotavlja generalom, da ne bo svetovne vojne

Kapetan Stehlin je 20. avgusta ugotovil, da

so se razmere v Berlinu močno spremenile. Od tega dne naprej sta mu bila vedno za petami dva gestapovca, ki se nista prav nič trudila, da bi zasledovanje ostalo neopaženo. Stehlin je imel do tega 20. avgusta pravico, da je s svojim osebnim letalom lahko odpotoval v katerikoli del Nemčije. Ko je tistega 20. avgusta vzletel in opazoval premike nemških čet na vseh glavnih komunikacijah, sta ga dva nemška lovca prisilila, da se je takoj spustil na letališče Tempelhof. Istega dne, 20. avgusta, je general Bodenshaft zauspal Stehlinu, da »se je vojna proti Poljski praktično že začela« in »da je Hitlerjeva odločitev – tako se mu je zdelo – nepreklicna«.

Nemci v Berlinu so bili zaskrbljeni spričo Hitlerjeve odločitve. Diplomati kot von Hassel, vladni svetnik Gisevius, bivši leipciški zupan Goerdeler, generali Oster, Thomas, Witzleben, pa šef Abwehra admiral Canaris: vsi so sanjali o tem, da bi odstranili desetnika Hitlerja. Vsi pa so samo veliko govorili in ničesar storili.

General Keitel pa je bil slepo vdan Hitlerju in je govoril generalu Thomasu: »Hitler mi je zagotovil – je govoril Keitel – da se ne bo nikdar spustil v svetovno vojno. Francozi so postali veliki pacifisti, Angleži so preveč dekadentni, da bi priskočili Poljski na pomoč, Amerika pa nikoli več ne bo poslala enega samega vojaka umirat za Evropo, še najmanj pa za Poljsko.«

General Thomas je ugovarjal: »Kdor malo pozna razmere v inozemstvu, je prav gotovo nasprotnega mnenja.«

Keitel se je samo vljudnostno nasmehnul.

Gospodarstvo NDR v okviru »skupnosti socialističnih držav«

Strah pred jedrsko energijo je »uvožena panika«

Specializacija v okviru »skupnosti« prinaša uspehe, a tudi težave zaradi nekvalitetnih izdelkov

Jena, julija – Okroglo stolpico Jenske (Schillerjeve) univerze, na kateri je med mnogimi pomembnimi ljudmi leta 1841 promoviral tudi Karl Marx, je videti že iz daljave. Tako obvladuje mesto, da mu daje novodobni pečat, hkrati pa mu daje tradicionalni pečat kombinat optične in elektronske industrije Carl Zeiss.

Pomočnik direktorja podjetja Carl Zeiss, nekdanji vrhunski skakalec v višino Wolfgang Nordwig, ki je v okviru široke izobraževalne politike podjetja uspel združiti študij fizike z zahtevami vrhunskega športa, je tega dopoldneva z neskritim ponosom govoril o zgodovini podjetja. Zlaha je bilo iz kratkega prikaza videti kontinuiteto razvoja od leta 1846, iz prvih poskusov z mikroskopi, ki jih je potrebovala tedaj hitro napredujoča veda biologije. Razumljiva in naravna se zdi nato zveza s proizvodnjo stekel za precizne optične instrumente in merilne naprave, kar je leta 1888 pripeljalo do razvoja fotografskih objektivov. Od te točke in objektivov Tessar do današnje proizvodnje pravzaprav ni bilo težko potegniti črte. Objektivni so še vedno v proizvodnji, toda današnji obseg proizvodnje podjetja, ki je medtem postalo kombinat s petnajstimi samostojnimi enotami in 46 tisoč zaposlenih, je vendarle zahteval pojasnila o vmesni razvojni rasti. V ta del razvoja sodijo instrumenti, ki jih uporabljajo v kartografiji in geodeziji, astronomske naprave, na primer prvi zrcalni teleskop iz leta 1887, nato optični medicinski instrumenti, dokumentacijske naprave. V ta razvoj sodi tudi merilna tehnika v vojaške namene, ki se ji je »Carl Zeiss« posvetil od leta 1933 in se s proizvodnjo vpisal med štiri najpomembnejša nacistična gospodarska podjetja, ki so jih zavezniki prvotno nameravali uničiti.

Po koncu vojne se je podjetje spet posvetilo mirnodobni proizvodnji, zlasti merilnim in astronomskim napravam in medicinski optični tehniki. Stare izkušnje so v okviru sistematizacije politike izobraževanja in vlaganja v tehnološke novosti sloves »Carla Zeissa« povrnila in dopolnile. Razvoj računalništva, elektronizacija mnogih industrijskih vej in sama vesoljska tehnika, vse to je podjetje »Carl Zeiss« iz Jene uvrstilo med poglavitne izvoznike industrijskega blaga iz Nemške demokratične republike in mu dalo tudi pomemben položaj v okviru usklajene proizvodnje optične, elektronske in vesoljske tehnike v SEV. 4500 ljudi na primer dela v razvojnem sektorju. Vzganjanje strokovnjakov in kvalifikacija

delavcev sta del osredotočenega sistema splošnega in poklicnega izobraževanja, ki sem ga imela priložnost spoznati tudi v nekaterih drugih gospodarskih vejah med obiskom v NDR. Tudi »Carl Zeiss« je kombinat, ki praktično združuje vse dejavnosti, potrebne za normalno življenje zaposlenih in njihovih družin, za športno rekreacijo in kulturno življenje, zdravstveno varstvo, skrb za stare, otroško varstvo in počitniško letovanje. Izobraževalni delež velikih kombinatov je znaten in njegov pomen je v tem, da je usmerjeno izobraževanje že v veliki meri povezano s prihodnjimi delovnimi mesti. Praktično vsa vzgoja potrebnega srednjega tehničnega kadra je zagotovljena po tej poti, v sodelovanju z univerzo pa je sistematično usmerjanje učinkovito tudi še naprej. Načelno je okoli štiri tisoč zaposlenih nenehno v nekem postopku izobraževanja, od tega po deset odstotkov v šolah, v pouku za dodatno kvalifikacijo, v razvoju in v raziskovalnem delu.

Impulzi planskega odločanja

Enotno vodenje in načrtovanje vidijo v podjetju za logični del načela demokratičnega centralizma, ki je vodilno načelo poslednjega planskega gospodarstva z velikimi pristojnostmi osrednjih planskih organov. Toda naštevane pobude za koncentracijo proizvodnje in spremljevalnih dejavnosti v okviru kombinatov govori tudi nekaj o splošnih načelih ekonomičnosti proizvodnje: preglednost potreb, boljša organizacija dela in notranje razdeljevanje dela in sredstev, racionalizacija, lažje usmerjanje sredstev v raziskovalne programe, večja sredstva za zadovoljevanje kolektivnih potreb zaposlenih. Impulzi za plansko odločanje so nato, kot so mi zagotovili v »Carlu Zeissu«, ponovili pa v podjetju rečne plovbe v Berlinu in v veliki termocentrali v Lübbenau, sestavljeni iz splošne analize dolgoročnih potreb družbe in sistematičnih predlogov, ki jih oblikujejo podjetja, kombinati. S kombinati – 122 jih je zdaj, se pravi, da je težnja po koncentraciji proizvodnje očitna – je torej že

opravljena določena faza planiranja, ki zajame praktično celotno pot od surovine do končnega izdelka. Uspešnost podjetja »Carl Zeiss« njegovi predstavniki dokazujejo zlasti s tem, da stopnja rasti nenehno narašča, v letih 1971–1975 je znašala celo deset odstotkov, delovna sila pa ostaja na približno enaki ravni. Malo zatem sem opazovala simulirano nočno nebo v prvem planetariju na svetu, v leta 1926 zgrajenem jenskem čudežu tehnike. Številni projektorji, ki projicirajo podobo nočnega neba na platno znotraj kupole ustvarjajo popolno iluzijo o tem, da je gledalec na prostem. Vedno napolnjeni prostor planetarija je tudi dokaz o tem, da je Jena privlačno mesto za zainteresirane turiste, posebej če obisk v planetariju združijo z obiskom zanimivega botaničnega vrta ali si ogledajo starodavno obrtniško in poznejše industrijsko mesto.

Dobre in slabe strani zagotovljenega tržišča

Vprašanje razvitosti industrije NDR oziroma njenega koraka na konici dosežkov nekaterih industrijskih panog, je napolnilo tudi pogovor s profesorjem Güntherjem Kohlmejem, strokovnjakom za mednarodna ekonomska vprašanja in članom akademije znanosti v Berlinu. Dosežke industrije NDR profesor ni štel za največ, kar bi bilo mogoče storiti, niti v optični veji ne. Praktično neomejeno tržišče, ki ga je imela bolj razvita NDR v okviru Sveta za vzajemno ekonomsko pomoč, je po njegovem, ob dobrih straneh, prinesla tudi slabe. Ena izmed slabih je razvejenost industrije z zelo širokim asortimentom izdelkov, kar je v manjši meri vzpodbujalo specializacijo in ni sililo v tehnološke prodore. »Ponekod smo zato nekoliko zaostali« je dejal in omenil prav optično industrijo. Kritično soočanje s strukturo proizvodnje in razmerjem med uvozom in izvozom seveda ni nič izjemnega, mi je povedal profesor Kohlmeij in mi citiral sovjetskega premiera Kosigina, ki je nedavno poudaril nujnost usmerjanja k razvitim tehnologijam in k specializaciji v okviru usklajene proizvodnje in menjave.

Današnjega položaja gospodarstva NDR po njegovem ne bi mogli razumeti, če ne vemo nekaj podatkov o začetkih neodvisne poti v letu 1949. Po ločitvi od ostalega dela Nemčije je bila Nemška demokratična republika obremenjena z neskladji med bazično industrijo in pridobivanjem surovin ter predelovalno industrijo. Razen rjavega premoga so praktično vse surovine ostale v ZR Nemčiji, kar velja tudi za metalurgijo, težko industrijo in večino kemične. NDR je torej morala graditi na tem, kar je imela, to pa je bila kemična v okolici Halleja, industrija tiskarskih strojev, optična, tekstilna, industrija tekstilnih strojev. Z novim konceptom gospodarskega razvoja je težila k izgradnji bazične industrije in zanjo zajemala akumulacijo iz

predelovalne, ki je bila tudi poglavitna dobaviteljica industrijskega blaga za vase zaprti gospodarsko integracijsko skupino SEV. Po mnenju profesorja Kohlmeja je uspeša zagotoviti NDR pomembno mesto med ostalimi državami te skupine, vendar pod pogojem, da je bilo na voljo dovolj surovin, da so bile le-te sorazmerno poceni in cene dolgoročne, stalne.

Zdaj že nekaj časa ni več tako in zaostreni položaj na trgu s surovinami se je, v manjših in manj dramatičnih razsežnostih, pojavil tudi znotraj SEV. Sovjetska zveza je začela zavirati dobavljanje surovin in zlasti nafte, nedvomno bodo surovine v kratkem tudi precej dražje. Cene nafte so, na primer, doslej doleteli za pet let na osnovi poprečnih podatkov o svetovnih cenah. Po izračunu profesorja Kohlmeja znašajo zdaj približno v medsebojnih odnosih okoli 70 odstotkov svetovne cene, toda bodo nekeje do 1980 dosegle svetovno raven. Do tedaj se bodo namreč iztekle obveznosti Sovjetske zveze dobavljati vnaprej določene količine nafte tistim državam, članicam SEV, ki so leta 1965 vložile investicijske kredite v odpiranje novih najdišč v Sovjetski zvezi.

Dobave za tekoče petletno obdobje (do leta 1980) so sicer zagotovljene in na drugi strani tudi novu investicijsko vlaganje članice SEV v pridobivanje novih surovinskih virov v Sovjetski zvezi (prispevek NDR do leta 1980 je okoli osem milijard mark), za naprej pa dosedanjih modelov ne bo mogoče uporabiti. Izvoz surovin bo Sovjetska zveza sicer povečevala, vendar ne za toliko, kolikor naj bi naraščal družbeni proizvod v NDR, ki gradi na surovinah, uvoženih iz Sovjetske zveze. Rešitev vidijo v varčevanju z energijo, v uvajanju in razvijanju novih tehnologij, ter v strukturnih spremembah v gospodarstvu.

Usmeritev k zahtevnejšim proizvodom

V okviru teh sprememb mislijo na to, da se industrijska baza drugih članic SEV izpopolnjuje, prevzema del dolžnosti, ki so spadale doslej na industrijo NDR, njej pa daje možnosti posvetiti se novim, tehnološko zahtevnim postopkom in zlasti uvajanju elektronike. Pojasnilo o nujnosti sprememb sloni tudi na ekonomskem izračunu: če surovin iz Sovjetske zveze industrija NDR ne bi bila sposobna vgraditi v industrijske proizvode visoke kakovosti, potem se jih ne bi več splačevalo kupovati. Prevoz je namreč pomembna postavka (deset do dvajset odstotkov končne cene surovine odpadne nanjo in država porabnika ga plača od sovjetske meje. Torej tudi v sovjetskem interesu ni prodajati surovin, ki bi jih bilo lažje predelovati blizu najdišča.

Specializacija proizvodnje v okviru »skupnosti«, ki je ponekod že dala dobre uspehe, se pogosto srečuje z vprašanjem neza-

dovoljive kakovosti v medsebojnih dobavah. Opuščanje proizvodnje v korist neke druge države in prevzemanje novih obveznosti je lahko učinkovito samo, če ta druga država prvi lahko zagotovi enako kakovost, količino in dobavne pogoje. Kaže, da so na tem področju vsevpred nezadovoljni, čeprav verjetno NDR najbolj, ker je najbolj industrializirana.

Energetska politika brez dilem

Zanimanje za preskrbljenost z energijo me je nato pripeljalo v kombinat termoelektrarne v Lübbenau, zgrajenem na bližnjih zalozah rjavega premoga in z močjo 2500 megavatov. Pet tisoč zaposlenih bi na prvi pogled govorilo o nizki produktivnosti za termoelektrarno, vendar je treba upoštevati, da je tudi tukaj v pojmu »kombinat« zajeto vse, kar potrebujejo zaposleni za življenje v najširšem pomenu besede. Z nekakšnim zadovoljstvom mi pripovedujejo, da se v energetskem načrtu leta 1957 niso predali skušnjavi in niso gradili na uvoženih tekočih gorivih, čeprav so bila tedaj cenena. »Nafta je bila preveč dragocena, da bi jo uporabljali za kurjavo«, so mi rekli.

Toda naslonjenost na domače zaloge premoga ne zadostuje, zato je sestavni in neolčljivi del energetskega programa od vsega začetka jedrska energija. Tri jedrske centrale imajo zdaj in gradijo četrto. Povsem so prepričani, da drugače energetskih vprašanj prihodnosti ni mogoče rešiti. Težave v zvezi z varnostjo v jedrskih elektrarnah imenujejo »uvoženo paniko«, za napako v Harrisburgu, da se pri njih ne bi mogla zgoditi in da naj bi bila povezana z načelom profita v kapitalističnem gospodarstvu.

Na področju energije, kot marsikje drugod, na primer v politični ekonomiji, so odgovori na kompleksna vprašanja svetovne gospodarske ureditve, prihodnosti industrijskih družb, varstva okolja in varčevanja s surovinami povsem sproščeni in brez dilem. Družbeno-ekonomska ureditev, ki jo imajo, naj bi bila sposobna rešiti probleme, če bi že od drugod, torej iz kapitalističnega sveta, zadeli vanjo. »Ne razumemo te panike, ki je zavladala med varstveniki okolja«, mi je dejal eden izmed sogovornikov. Planiranje po optimalnih družbenih potrebah naj bi pri njih že vnaprej odstranjevalo nevarnost, da bi se napadek obrnil proti človeku. Izključanje tržnih zakonitosti velja toliko kot sposobnost videti in izvesti dolgoročne potrebe družbe.

Stalno pomanjkanje delovne sile

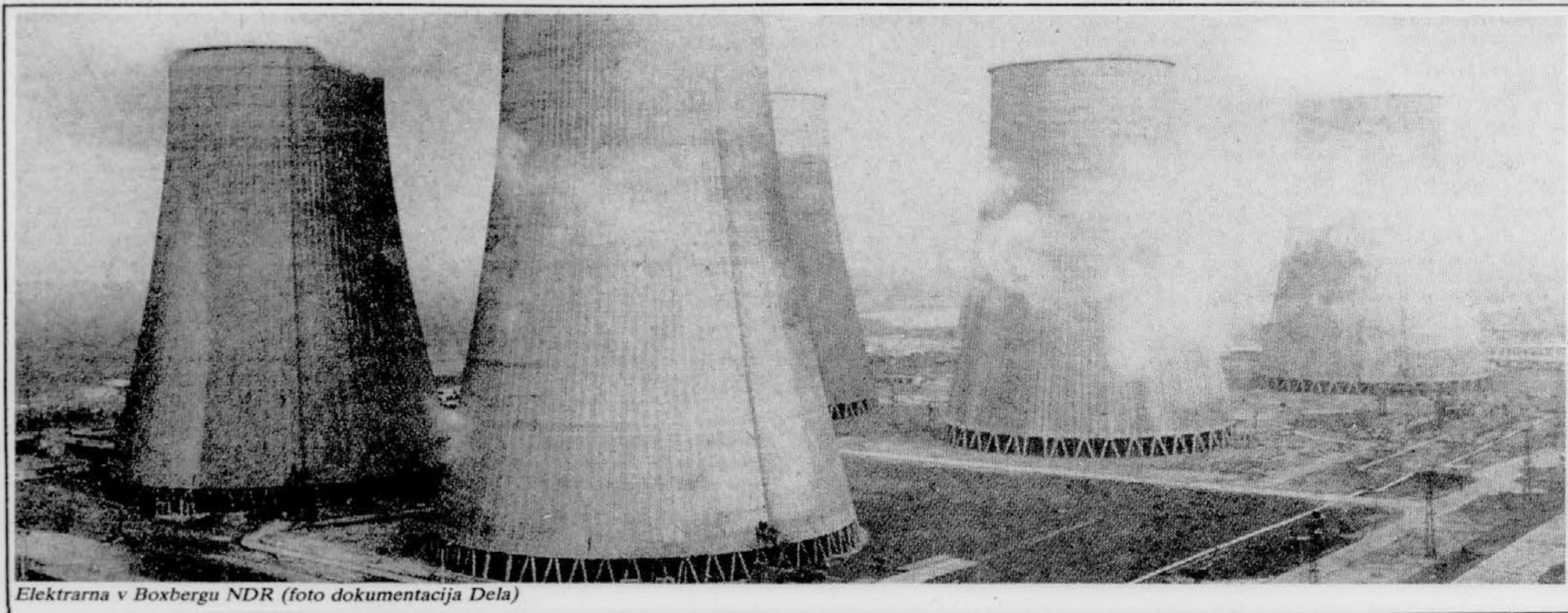
Med uspešne veje gospodarstva sodi organizacija rečnega prometa. Izjemno ugodna lega v tem pogledu (stotine kilometrov plovnih rek) in izgradnja prekopov in ure-

ditev prvotno neplovnih rečnih tokov daje NDR položaj evropske rečne prevozne sile. Izgradnja vodnih potov posvečajo veliko pozornost, ker velja promet po rekah za okolju naklonjen prometni način, hkrati pa pomeni varčevati z energijo, če se velike količine tovarov prevažajo z ekonomičnimi porivnimi in vlečnimi ladjami. 15 milijonov ton blaga prepeljejo po rekah, zlasti razsutega tovara za potrebe gradbeništvu. Zaradi pomanjkanja delovne sile in zaradi dvigovanja planskih obveznosti je večja ekonomičnost dela nujno potrebna. Tudi materialna stimulacija ni na zadnjem mestu, če med podatki o osebnih dohodkih preberemo, da so poprečni dohodki v kombinatu rečne plovbe v Berlinu z 1200 markami bruto nad poprečjem ostalih dogodkov (okoli 950 mark).

Pri racionalizaciji in pomanjkanju delovne sile je vredno omeniti, da imajo upravni organi za delo velike pristojnosti v personalni politiki podjetij. Če bi se pokazalo, da neke zaradi pomanjkanja delovne sile proizvodnja upadala, bi bilo mogoče delavce premestiti na nova delovna mesta. »Vase vprašanje ima napadni poudarek«, mi je dejal glavni inženir v termoelektrarni Lübbenau, »ne da se morajo preseliti, ampak hočejo to storiti«. Razporeditev na novo delovno mesto, če je tudi krajjevo oddaljeno, delavcu ne prinaša problemov, mi je pojasnil nato. V pogledu življenjske ravni – od stanovanja do vseh drugih prednosti družbenega standarda – se zanj nič ne spremeni.

Ko je že govor o gospodarstvu, ne morem mimo tega, da so bili mnogi moji sogovorniki soglasno navdušeni nad kmetijstvom. Morje pšenice, ki spremlja avtomobilsko cesto od Potsdama proti Erfurtu, namakalne naprave na poljih, zasajenih s krompirjem in povrtninami, mehanizacija, vse to mi je navdušujoče besede konkretiziralo. Kolektivizacija, ki je bila vsaj na začetku prej politično kot ekonomsko dejanje, je v razviti industrijski državi postopoma izpostavila predvsem ekonomske prednosti. »Če danes vprašate v kakšni vasi«, mi je rekel eden izmed sogovornikov, pisatelj Held, »kdo je bil zadnji, ki je podpisal pristop le zadruzi, ga ne boste našli, ker to pomeni biti najneumnejši«. Sledijo pojasnila, da so zadruge mehanizirane, socialne prednosti enako razdeljene med kmete kot so med delavce, in da z načrtno politiko ustvarjajo ustrezne zdravstvene in šolske razmere tudi na vasi.

Podatki iz statistike podoba dopolnjujejo: Na deželi živi slaba četrtna prebivalstva, od leta 1966 se NDR prehranjuje sama. Pšenico obdelujejo stoodstotno s stroji, samo malo manj sta mehanizirani proizvodnja krompirja in sladkorne repe. Vloga kemične industrije je že nepogrešljiva, zlasti pri pridobivanju novih površin; do leta 1980 bodo na primer pridobili čez 500 tisoč hektarov namakalne površine na doslej nerodovitnih območjih.

Moja Drčar-Murko

Elektrarna v Boxbergu NDR (foto dokumentacija Dela)

Hitler brzojavil direktno Stalinu

Hitlerjevo prepričanje, ki ga je odseval Keitlov pogovor s Thomasom, je bilo za snovano na diplomatskem uspehu, ki ga bo firer v najkrajšem požel. Med 15. in 20. avgustom so postale Hitlerjeve in Ribbentropove poslanice veleposlaniku Schulenburgu v Moskvi vse bolj neučinkane. Schulenburg pa je bil nenehno na poti med zgradbo veleposlaništva in uradom, kjer je imel svojo pisalno mizo Molotov. Komisar za zunanje zadeve je bil ljubezniv, ni pa se mu prav nič mudilo, kot da bi od Nemcev hotel izcediti priznanje, da jih sovjetska počnost vznemirja. Istočasno so se namreč Sovjeti pogajali z Angleži in Francozi.

Molotov je 19. avgusta končno privolil, da sprejme Ribbentropa. Termin za obisk pa je postavil za 26. ali 27. avgust.

Za neučinkane Hitlerja, ki je videl pred seboj 1. september kot zadnji termin za napad na poljsko, je bilo to več, kot so mogli prenesti njegovi živci. In tako je bila v nedeljo, 20. avgusta ob 16.35 uri odpisana v Moskvo nenavadna brzojavka. Naslovljena je bila »na gospoda Stalina«, podpisnik pa je bil »Adolf Hitler«.

Hitler je prosil Stalina, naj bi najkasneje v sredo, 23. avgusta sprejel Ribbentropa, ki da bi podpisal s Sovjetsko zvezo sporazum o nenapadanju.

Odgovor je bil odposlan iz Moskve 21. avgusta ob 19.45 uri, v Berlin pa je prispel istega dne ob 21.35 uri. »Kancelerju rajha, gospodu A. Hitlerju. Zahvaljujem se vam

za vaše sporočilo. Upam, da bo imel sporazum o nenapadanju med našima državama za posledico obhodu izboljšanje političnih odnosov med državama... Sovjetska vlada me je pooblastila, da vas obvestim, da se strinja s tem da pride gospod von Ribbentrop v Moskvo 23. avgusta. Josef Stalin.« Nemški radio je 22. avgusta ob 11 uri prekinil redno oddajo: »Vlada rajha in sovjetska vlada sta se sporazumeli, da skleneta podrobno formuliran sporazum o nenapadanju...«

Hitler je istega dne zbral svoje vojaške poveljnike na Obersalzbergu in jim govoril štiri ure. Vmes je bilo kosilo, na jedilniku pa kavjar... Generalom so zabičali, naj si ne delajo beležk, toda admiral Canaris si je naslednjega dne po spominu zabeležil v dnevnik:

»Preden se spopademo na zahodu, – je govoril Hitler – moramo urediti naš položaj na vzhodu. Ukrepati moramo hitro, kajti vse je odvisno od moje osebnosti in moje intuicije, ter od osebnosti Benita Mussolinija. Ukrepati moramo hitro, pravim, ker me danes ali jutri kak blaznež lahko spravi s sveta...«

Smrtna obsodba Poljske

»Poljsko je treba uničiti. Treba je uničiti njeno živo silo. Sredstva pri tem niso važna. Zmagovalcu ne bo treba polagati računa pred zgodovino. Ne gre za to, da bi bila pravica na naši strani. Gre za našo zmago. Ukrepati je treba brutalno in brezobzirno. Treba je v sebi zatreti vsak obču-

tek vesti in samo zaupati v nemškega vojaka.«

Nihče od prisotnih oficirjev ni postavil Hitlerju nobenega vprašanja. Ta pa je naprej razpletal svojo misel: »Vsi, ki so razmišljali o ureditvi tega sveta, se zavedajo, da dobi svetovna ureditev svoj smoter v uspehu tistih, ki znajo bolje uporabljati silo.«

Goering se je povzpel na mizo in dal znamenje za splošen aplavz. Med sestankom si je general Halder zapisal: verjetni začetek operacij v petek zjutraj, 26. avgusta.

Naslednjega dne je general Thomas prinisel generalu Keitlu kup statistik, na podlagi katerih je bila razvidna velika premoč svetovnih vesilov v primerjavi z Nemčijo. Keitel je objubil, da jih bo pokazal Hitlerju. Drugi dan je prinisel firerjev komentar: »Ne verjamem, da bo prišlo do svetovne vojne.«

Ribbentrop v Moskvi

Ribbentrop je prispel v Moskvo 23. avgusta opoldne. Vzdušje je bilo prisrčno in je kmalu postalo prijateljsko. Sporazum o nenapadanju je na videz vseboval samo obveznost, da podpisnici ne bosta napadli druga druge. Obstajal pa je še tajni protokol. Nemčija in ZSSR sta si razdelili Poljsko. ZSSR je dobila proste roke v Litvi, Estoniji, na Finskem in v Besarabiji. To je bila cena, ki jo je Hitler plačal, da bi si zavaroval hrbet na vzhodu. Sovjetska zveza pa se je obvezala, da bo izvažala v Nemčijo živež in surovine.

Tajnega protokola evropska javnost ni poznala, toda že na podlagi tistega, kar je vedela o nemško-sovjetskem sporazumu o nenapadanju, je bilo dovolj za spoznanje, da je vojna pred vrati.

Ko je Koestler 23. avgusta – bil je na počitnicah v neki vasi v jugovzhodnem delu Francije – odprl časopis in prebral novico o nemško-sovjetskem sporazumu, je vzkliznil: »To je konec, Stalin se je sporazumel s Hitlerjem.«

Socialistični poslanec Jules Moch se spominja, da se je takrat pogovarjal s starim pristaniškim delavcem, ki je med državljansko vojno v Španiji zastoj nakladal orožje na katalonske barke, ki so ga potem odpeljale v republikansko Španjo: »Nisem dovolj razgledan, da bi mogel doumeti, kaj je navedlo Stalina k temu koraku. Toda Stalin se prav gotovo ni zmotil. Nekeč bom že razumel, zakaj je imel prav, do takrat pa ga ne bom kritiziral...«

Poljaki, ki so bili najbolj neposredno ogroženi, so bili hkrati največji optimisti. »S tem se ni veliko spremenilo«, je govoril njihov zunanji minister. Poljski veleposlanik v Moskvi pa je pribil: »Nemška ponudba in prihod Ribbentropa v Moskvo, vse to dokazuje, da je Nemčija v brezizhodnem položaju.«

Ta nori optimizem je včasih nalezljiv. Jean Chauvel pripoveduje, da so bili na Quai d'Orsay vsi diplomati in uradniki pobiti, ko so zvedeli za novico. Ze naslednjega dne pa so spet postali samozavestni. Ko jih je Claudel vprašal zakaj, je dobil odgovor:

Zaspani Daladier ne verjame novici

»Ker Poljaki pravijo, da bodo vzdržali.«

»Pa bodo res vzdržali«, je vrtil dalje Claudel.

Bodo, ker pravijo, da lahko.«

Zunanji minister Bonnet je bil manj prepričan, da bo tako. V noči od 23. na 24. avgust je zbudil Daladiera in mu poročal, kaj se je zgodilo. Se zaspani premier ni čisto verjel, da je novica resnična. Bonnetu je odbrusil: »Če mi že morate pripovedovati neumnosti, me zato ni treba metati sredi noči iz postelje.« Potem pa mu je vseeno naročil: »Preverite, če ne gre za novinarsko rako«. Toda bilo ni nobenega dvoma. Novica je bila resnična.

Bonnet je bil prepričan, da se bodo dogodki bliskovito odvijali, zato je od Daladiera zahteval naj za popoldne 23. avgusta skliče na zasedanje odbor za nacionalno varnost.

Daladier mu je prostodušno odbrusil: »Poglejte, jaz ne sklicujem vaših diplomatov, zakaj hočete vi sklicovati moje generale?«

Bonnet je vztrajal. Generale je treba seznaniti z novim položajem in jim povedati, kakšne so njihove dolžnosti. Daladier je popustil in 23. avgusta ob 16 uri se je odbor sestel. Malo pred začetkom seje je general Descamps, sekretar odbora za nacionalno varnost, opozoril Bonnetta: »Od Daladiera boste težko dobili jasen odgovor... Nikjer mi ni mogoče priti do živega. Je kot jegulja, ki se vedno izmuzne, ko je imaš že v roki.«

Bonnetov »dvojboj« z Gamelinom

Toda Bonnet je sklenil, da bo prisilil generalisima, da bo prevzel svoje obveznosti in ustrezno odgovornost. Med zasedanjem odbora je postavil preprosta vprašanja. »Smo sposobni zmagati v vojni?« Gamelin, admiral Darlan in zastopnik ministra za vojno letalstvo general Vuillemin so odgovorili pritrdilno. Gamelin je ministra celo pomiril z izjavo, da »bodo Poljaki lahko sami vzdržali do naslednje pomladi.« Z vojaškega vidika torej ni nobenega zadzeka, da Francija ne bi šla v vojno.

Vojaški stroj se je zavrtel: vpoklicli rezervistov, pripravno stanje v Maginotovi liniji. Najkasneje v dveh dneh bo pod zastavo 2.674.000 vojakov. In to brez proglasitve splošne mobilizacije.

Francija je torej močna, general Gamelin miren. Na kosilu, ki ga je za politične in vojaške osebnosti priredil pariški župan, je vrhovni poveljnik francoske armade zagotovil: »Tistega dne, ko bo Nemčija napovedala vojno, se bo Hitler zrušil. Namesto da bi nemška armada branila meje, bo morala korakati na Berlin, da bi zadušila demonstracije in upore, ki bodo izbruhnili...«

Če je tako, zakaj le bi se vznemirjali? Gamelin je navrgel:

»Nemške čete v Siegfriedovi liniji bodo nudile samo malo odpora. Kot se nož zareže v maslo, tako bomo mi vkorakali v Nemčijo...«

MAX GILLO

Aktualen pogovor

Spisek lepih zamisli se bo moral umakniti prioriteta

Dr. Marko Vrhunec, naš veleposlanik v OZN v Ženevi, o preverjanju gospodarske strategije nevrščenih

Izkušnje so v zadnjem času s posebno ostrino pokazale, da ozračje v mednarodnih gospodarskih odnosih ni naklonjeno premoščanju prepada med razvitim svetom in državami v razvoju. Poplave papirnatih sklepov, jalovi maratonski razgovori in mršavi iztržki manjšega UNCTAD (konference OZN za trgovino in razvoj), nedavno končanih zasedanj ECOSOC (ekonomsko socialnega sveta OZN), ILO (mednarodne organizacije dela) in več drugih teles svetovne organizacije kažejo na mrtvilo v dialogu, ob katerem gibanje nevrščenih ne more ostati ravnodušno. O preverjanju gospodarske strategije nevrščenih in o krizi mednarodne politike razvoja se je z dr. Markom Vrhuncem, veleposlanikom v OZN v Ženevi, pogovarjal Dušan Snoj.

DELO: V Colombo leta 1976 so bila gospodarska vprašanja prvič v zgodovini gibanja nevrščenih poglavna tema konference na vrhu. Kakšno vlogo pa bodo imela v Havi?

VRHUNEC: Nevrščeni so gospodarska vprašanja vselej obravnavali kot politična vprašanja prve vrste in tako bo tudi v Havi. To je tudi povsem razumljivo. Gibanja, kot so spreminjanje strukture svetovnega gospodarstva, krizni premiki, vprašanja razvoja in spreminjanje ekonomske političnega položaja in vloge posamičnih dežel, so odločilni dejavniki v sodobnih mednarodnih odnosih. In nasprotno, politični procesi, denimo popuščanje ali zaostrovanje mednarodne napetosti, razorožitve in oborožitve, vzpostavljanje in rušenje demokratskih odnosov v svetu prav tako vplivajo na svetovno gospodarstvo. V takšnem spletu ni mogoče ločevati gospodarskih in političnih priorit.

DELO: V predhanskim inventuram ugotavljamo, da je prepada med razvitim in nerazvitim delom sveta globlji kot kdajkoli. Okrog 40 držav ima prepičle devizne dohodke, da bi mogle pokrivati izdatke za uvoz hrane in nafte ter za odplačilo dolgov, ob tem pa imajo najbogatejše rezerve države že 250 krat večji dohodek na prebivalca kot najmanj razvite.

VRHUNEC: Da, razlike se večajo in postajajo eno največjih protislovij človeštva. Vprašanjem, kot so inflacija, nezaposelnost ali upadanje naložbe, so se pridružili še energetski problemi, protekcionizem, monetarna vprašanja in drugo. Te težave so zajele ves svet in postale globalna vprašanja, katerih posledice najbolj občutijo najmanj razvite dežele. Potrdila se je ocena nevrščenih, da je takšna situacija predvsem posledica neustreznega sistema mednarodnih ekonomskih odnosov in da je treba iskati rešitev v njihovi temeljiti preobrazbi in uresničevanju nove mednarodne gospodarske ureditve. Ker razvite države za ta koncept nimajo poslušnosti in ravnanje po svojih kratkoročnih interesih,

so gospodarske težave vse večje in posledic ni mogoče predvideti.

DELO: V nekaterih zahodnih finančnih krogih je slišati čedalje glasnejši strah, da se zaradi tristo milijard dolarjev dolgov držav v razvoju in zdajšnjih gibanj svet blizu novi veliki gospodarski krizi.

VRHUNEC: V resnici bi lahko prišlo do neke vrste bankrota, v katerega bi bilo vpleteno okrog štirideset držav na svetu. Bankrot bi seveda prizadel zlasti svetovni kapital, ki zato o tem zdaj zelo resno premišljuje.

DELO: Nedavno ste zapisali, da piči rezultati manjšega UNCTAD zahtevajo od nevrščenih, da preverijo svojo ekonomsko strategijo.

VRHUNEC: Pred očmi moramo imeti dvojico: krizno stanje svetovnega gospodarstva in z njim položaj najmanj razvitih se zaostrovanje, napori za skupno razreševanje globalnih vprašanj pa doslej niso rodili sadu. Proces pogajanj je zastal, z njim pa celotna izgradnja nove mednarodne gospodarske ureditve. Seveda moram takoj reči, da ni potrebno preverjati upravičenosti splošne opredelitve za novo gospodarsko ureditev, niti osnovnih načel in prvih koncepcij, ki je bila sprejeta v Colombo in razčlenjena na številnih mednarodnih forumih. V Havi bo treba ugotoviti razloge za poslabšanje in za zastoj pri razreševanju gospodarskih vprašanj ter razčleniti, kje in kako prilagoditi strategijo, da bi postalo uresničevanje nove mednarodne gospodarske ureditve hitreje in skladneje.

DELO: Katera področja in zorne kote bo treba postaviti v ospredje?

VRHUNEC: Vsekakor bo potrebno strategijo najprej preveriti z globalnega zornega kota. Prenehati je treba z diskusijo, katere namen je samo vzdrževanje dialoga med razvitimi in državami v razvoju in se lotiti organiziranja dela za konkretne ukrepe. Treba je vztrajati pri spodbujanju mednarodnih pogajanj na najširši fronti in ob upoštevanju enakopravne udeležbe

vseh držav. Za iskanje konkretnih mehanizmov s katerimi bi korak za korakom urejali in vzpostavljali nove odnose, imamo dve veliki priložnosti. Prva je oblikovanje strategije tretje dekadne razvoja, druga pa je posebno zasedanje OZN o novi mednarodni gospodarski ureditvi, ki ga OZN predvideva za leto 1980.

DELO: Dokumenti srečanj držav v razvoju, zlasti arška deklaracija, poudarjajo opranje na lastne moči. Je to steklo tako, kot je bilo začrtano?

VRHUNEC: Medsebojno sodelovanje nevrščenih in drugih držav v razvoju se živahno razvija in prepričan sem, da bo Havana pozitivno ocenila napredek po Colombu. Zlasti velja to za bilateralno sodelovanje. Poglejte Zair in Angolo. Ko sta rešila vprašanje meja, sta se začela dogovarjati tudi o gospodarskem sodelovanju. Graditi nameravata transafrsko železnico. Iz bilateralnega bo nastalo tristransko ali štiristransko sodelovanje, ker se bosta najbrž priključila tudi Mozambik in Zambija.

DELO: Bilateralno sodelovanje je najbolj neposredno in oprijemljivo. Težje pa je pri multilateralnem sodelovanju, kajne?

VRHUNEC: Tod je bil trud res precej manj uspešen. Na tem področju je treba po mojem mnenju strategijo dopolniti v treh smereh. Prvič odločiti se je treba za stvarnejše in konkretnije prioritete, zrele za uresničevanje. Spisek lepih idej sam po sebi še ne zagotavlja, da se bodo zamisli uresničile. Možnosti zdaj dozorevajo zlasti pri vzpostavljanju multilateralnega preferencialnega sistema trgovanja med državami v razvoju, o čemer se jeseni pričenjajo v Ženevi posebna pogajanja, pa tudi na finančnem in denarnem področju, pri energetskih vprašanjih in na področjih trženja in informacij. Drugič, države v razvoju bodo morale uvesti nove oblike sodelovanja, denimo pri skupnih proizvodnih, trgovskih, transportnih in drugih področjih pa tehnične in proizvodne kooperacije, razčlenjevanje možnosti trikotnega povezovanja, pri katerem bi sodelovale dežele OPEC s kapitalom, razvite države v razvoju s tehnologijo in manj razvite s tržnimi zmogljivostmi in razvojnimi potrebami. In tretjič, Havana bo morala preprečiti in zboljšati organizacijsko in akcijsko sposobnost za uresničevanje teh sklepov in programov.

DELO: Države v razvoju dajejo precejšen poudarek oblikovanju lastnih multinacionalnih družb. Izraz mnoge spravlja v zadržek, ker ga istovetijo s kapitalističnimi družbami.

VRHUNEC: Ime ni najboljšo. Treba je ločiti med multinacionalnimi, torej večnacionalnimi, in nadnacionalnimi podjetji. Nادنacionalne družbe delujejo po logiki kapitala in profita, multinacionalna družba držav v razvoju pa mora temeljiti na načelih nove mednarodne gospodarske ureditve. Po domače: na enakopravni osnovi s polno pravico do odločanja in upravljanja z upoštevanjem neodvisnosti itd., mora združevati delo in sredstva več držav v razvoju. Sodobno gospodarstvo zahteva koncentracijo sredstev in znanja, da lahko ekonomično in rentabilno posluje. Koncept multinacionalnih družb je nekakšna protiteža transnacionalnim, ki danes vladajo na svetovnem tržišču.

DELO: Kakšne so dosedanje izkušnje z multinacionalnimi družbami v razvoju?

VRHUNEC: V Latinski Ameriki je bila, denimo, ustanovljena družba za trgovanje z bananami in kolikor vem, uspešno posluje. Namen tu ni bil le urjenje odnosov med ustanovitelji, temveč da bi bila družba na trgu enakovredna zlasti ameriškim kompanijam. Sicer pa ne morem reči, da imajo države v razvoju kakšne posebne izkušnje z multinacionalnimi. Poudariti bi, da sama oblika ni bistvena, poglavna je vsebina, to je združevanje dela in sredstev.

DELO: V Colombo so bile podrobno opredeljene nekatere naloge za uresničevanje nove mednarodne gospodarske ureditve, med njimi zlasti natančno spreminjanje finančno-monetarne sistema. Prav na tem področju pa je bilo po splošnem mnenju tudi najmanj storjenega.

VRHUNEC: Če smo kje nezadovoljni, smo lahko v resnici na finančno monetar-

nem področju. Ta je ekskluzivno in v tolikšni meri v rokah zasebnega zahodnega kapitala in monopolov, da ni pričakovati kratkoročnih uspehov. Kar velja za finančno področje, velja tudi za denarni sistem, ki deluje – kolikor deluje, ker je v procesu razpadanja – izključno na osnovi interesa in diktata Zahoda in dolarja. Tudi na denarnem področju so dežele v razvoju odrinjene od svetovnih tokov in tržišč in dobijo sorazmerno najmanjši del svetovnih rezerv. Čeprav predstavljajo dve tretjini članstva mednarodnega denarnega sklada (IMF), dobijo pri njem le okrog 20 odstotkov sredstev, ostalo pa dobi Zahod za kritje lastnih potreb.

DELO: V takšni situaciji in glede na tristo milijard dolarjev dolgov, kajpada tudi skupna valuta držav v razvoju, ki je bila predlagana v Colombo najbrž ostaja dolgoročen cilj?

dr. Marko Vrhunec: »Vse bolj moramo spremljati svetovna gospodarska gibanja in na takšni podlagi uravnavati domačo gospodarsko politiko.«

VRHUNEC: Ne toliko skupna valuta, kot boj za takšno valuto, ki bo upoštevala potrebe držav v razvoju, njihovo zadolženost, ki je neogibna zaradi njihovega razvoja, in nizko akumulativnost. Absolutni cilj je torej ustrezna sprememba svetovnega denarnega sistema. Če je ne bo, potem bodo države v razvoju primorane razmisliti o ustreznih institucionalnih monetarnih oblikah in morebiti neki lastni valuti, podobni tej, ki je letos uveljavila evropski monetarni sistem. Je pa razlika med zahodno Evropo in državami v razvoju, kajti Evropa ima potrebne devizne rezerve in druge možnosti, mi pa ne. Vendar mora obveljati, da države v razvoju ne razmišljajo o lastni valuti, ki bi bila nekakšna tretja valuta sveta, temveč o oblikovanju valute, ki bo globalna, mednarodna in bo delovala v novem mednarodnem sistemu.

DELO: Na zadnjem zasedanju naftnih ministrov OPEC v Ženevi je bilo šlošiti predloge o posebnih »kontravaliutnih držav izvoznik nafte.

VRHUNEC: Osebo dvomim, da bi bilo smotno ustanoviti posebno valuto OPEC, ki sicer imajo dovolj deviznih rezerv. Boljša bi bila potem valuta držav v razvoju. Cilj mora biti globalna ureditev gospodarskih vprašanj in denarnega sistema, ne pa cepljenje številnih tokov.

DELO: Katere so bile po vašem mnenju poglavne ovire, da izpolnjevanje colombijskih sklepov ni bilo bolj učinkovito?

VRHUNEC: Vsekakor bi bilo napačno, ko ne bi videli lastnih pomanjkljivosti. Zlasti to velja za sodelovanje med deželami v razvoju, ki ni odvisno od svetovnih gibanj in pogajanj. Sicer pa gre po naši oceni počasno uresničevanje sklepov v Colombu, pripisati zlasti dvem težavam, zlasti za zdajšnje obnašanje razvitih dežel. Prva sloni na prepričanju, da so sedanje težave prehodne in da jih bo mogoče rešiti v okviru zdajšnjega sistema in razmerij moči v svetu. Treba je, pravijo, samo nekoliko prilagoditi stare mednarodne mehanizme in institucije, da bodo ustrezali novim pojavom, ohraniti bolj ali

manj sedanje odnose v svetovni trgovini, v odnosih cen in in finančno monetarnem področju, ker se bodo mednarodni gospodarski pogoji že sami po sebi obrnili na bolje. Ta težnja je nerealna in neutemeljena, kajti v svetu je prišlo do tako globokih družbeno političnih in gospodarskih sprememb, da problemov ni mogoče več reševati v okviru starega sistema.

Druga tendenca temelji na težnjah posamičnih skupin razvitih držav, da poskušajo aktualna mednarodna vprašanja reševati same, v svojem krogu in z zornega kota blokovskih interesov. Tudi ta tendenca je nevzdržna, ker so sodobni ekonomski problemi globalnega značaja ter jih je mogoče reševati edino s skupnim trudom, v okviru združenih narodov.

DELO: Vsekakor bodo slabi rezultati manjšega UNCTAD ena od poglavitnih gospodarskih tem Havane. Nekateri pripisujejo pičil uspeh Manile preobsežnemu dnevnemu redu.

VRHUNEC: Peti UNCTAD je bil svetovna gospodarska konferenca, katere naloga je bila obravnavanje vprašanj razvoja v svetu. Ker pa je to danes poglavito mednarodno ekonomsko politično vprašanje, je razumljivo, da se v njem zrcalijo vsa najvažnejša gibanja, pojavi in problemi svetovnega gospodarstva. Zato tudi dnevni red Manile ni nogel biti drugačen, temveč je zajel ves kompleks procesov in vprašanj, ki vplivajo na globalni ekonomski razvoj.

DELO: Nekateri zahodni opazovalci manjšega UNCTAD so državam v razvoju očitali, da so postavljale predvsem »svoje zahteve«...

VRHUNEC: To ni res. »Zahteve« so bile predlogi osnovnih prvih nove mednarodne gospodarske ureditve. Dobro bi vsekakor bilo, ko bi v Manili tudi razviti postavili svoje »zahteve« in bi bilo mogoče razpravljati o predlogih in nasprotnih predlogih. Ker jih ni bilo, se je komu morda zdelo, da dežele v razvoju nekaj »zahtevajo«. Znano pa je, da nevrščene in druge države v razvoju predlagajo vzpostavitev novih kompleksnih mednarodnih ekonomskih odnosov, ki ponujajo optimalne pogoje za razvoj vseh. Če bi ne bilo tako, potem bi kajpak veljale razne teorije o »zadovoljevanju osnovnih človekovih potreb« v državah v razvoju.

DELO: Zahodni tisk je v komentarjih o petem UNCTAD zapisal, da države v razvoju niso hotele ustrezno obravnavati aktualne naftne krize.

VRHUNEC: Najprej nafta v Manili sploh ni bila obravnavana. Ne zato, ker bi kdo mislil, da ni važno mednarodno vprašanje, temveč zato, ker ni bila na dnevnem redu. To pomeni, da za njeno obravnavo ni bilo nobenih političnih priprav, ki so pogoj, za tako pomembno svetovno konferenco. Države v razvoju so ocenile, da poskusi takšnega postavljanja nafte na dnevni red, pomenijo razdiranje enotnosti med njimi. Na te pritiske so odgovorile zelo zrelo. Izjavile, so, da je nafta še kako pomembno vprašanje, vendar so dale vedeti, da lahko o njej na globalni ravni razpravljajo samo, če prej med seboj razčistijo stališča, ki naj bi bila obravnavana.

DELO: Kakšno vlogo ima nafta pri uveljavljanju nove mednarodne gospodarske ureditve?

VRHUNEC: Zelo pomembno. Njena funkcija je delno že v tem, da dežele v razvoju, ki jo črpajo, same, ob podpori politike nevrščenih in vseh dežel v razvoju, suvereno razpolgajo z njo in ji določajo ceno, ki ustreza njeni vlogi v ustroju svetovnega gospodarstva. Dežele v razvoju so s tem na trgu prvokrat postale enakovredne razvitim državam. Zaradi tega in zaradi poglabljanja energetske krize je nafta postala močan dejavnik mednarodnih političnih in gospodarskih odnosov in pomembno orožje v boju za novo mednarodno gospodarsko ureditev. Tega orožja dežele v razvoju še ne znajo dovolj učinkovito izrabiti. Mislim, da bi morale vprašanje nafte tesneje povezati z drugimi vprašanji razvoja, zlasti s trgovino, industrializacijo in financami.

DELO: Kako ocenjujete predloge, da bi nafto izvežli iz delovanja tržnih zakonitosti in jo obravnavali po načelih novih mednarodnih ekonomskih odnosov?

VRHUNEC: Reči moram, da ne vidim potrebe, zakaj bi nafto izvežli iz delovanja tržnih zakonitosti. Koncept nove ureditve ne negira tržnih zakonitosti, temveč jih usmerja in regulira na mednarodni ravni. Novi mehanizmi, ki bi imeli takšno nalogo, morajo delovati v okviru blagovne tržnje odnose, pri tem pa morajo svoje delovanje usmerjati v cilje, ki jih postavi mednarodna skupnost. Sicer pa tudi na kapitalističnem Zahodu danes skušajo reševati strukturalne in druge težave s politiko kot tržnega usmerjanja, uravnavanja in programiranja. Tega sicer nečijo priznati toda življenje jih sili v odstopanje od »liberalizma«.

DELO: Takšen poseg na trg je brzokotni novi Carterjev energetski program?

VRHUNEC: Carterjev program je likvidiral vse osnove liberalnega pristopa, vzpostavljala nekakšno energetsko oblast, ki zdaj v celoti dirigira trgu energije v ZDA. Menim, da gre za zgodovinsko spremembo, ki je seveda naletela na ogromen odpor tamkajšnje kapitala. To pa ni edini dejavnik. Razviti so, denimo, pred meseci priznali potrebo po vzpostavitvi skupnega sklada za surovine.

DELO: V intervjuju za Delo je predsednik socialistične internacionale in ICDI (neodvisne komisije za vprašanja mednarodnega razvoja) Willy Brandt pred kratkim dejal, da bodo »skupina 77« in industrijsko razvite države dosegle boljše rezultate, »če dežele v razvoju ne bodo delale »vsa, kot da jih poskušajo razviti razcepiti«...

VRHUNEC: Menim, da Brandtova izjava ne meri na stanje današnjih mednarodnih gospodarskih odnosov, katerega bistvo je v odporu razvitih do korenitih sprememb in o katerem je bilo dovolj povedanega, temveč prej poziva države v razvoju na strpnost in dialog, s katerimi bi dosegli boljše rezultate kot z vztrajanjem na težkih in dolgotrajnih mednarodnih pogajanjih. Na njih se namreč razviti ne počutijo preveč dobro. Izjavljajo, da so za dialog, da razumejo potrebe držav v razvoju in jih sprejemajo za svoje partnerje, po drugi strani pa morajo zaradi slabih konkretnih rezultatov poslušati njihove očitke. Nič ne navadnega, da poskušajo razviti razbijati enotnost držav v razvoju, in takšne pritiske je nenehno opaziti. Ne gre za »vris, dežel v razvoju«, temveč za dejanske poskuse razvitih. Spomnimo se znane Kissingerjeve izjave, da je treba zahteve držav v razvoju paralizirati s taktiko zavlačevanja in razcepjanja. Sicer pa menim, da nevrščeni in dežele v razvoju nenehno dokazujejo pripravljenost za dialog, pogajanje in sodelovanje. Toda pri tem želijo biti prepričani, da isto želijo tudi razviti. V tem pogledu pričakujejo od Brandtove komisije, da bo izpolnila svojo nalogo zlasti pri obveščanju in mobiliziranju javnega mnenja na Zahodu.

DELO: Katere izkušnje Manile, Aruše in drugih mednarodnih srečanj so po vašem mnenju še posebno pomembne tudi za Jugoslavijo?

VRHUNEC: Po mojem mnenju so zlasti važne tri izkušnje: prvič, vse bolj moramo spremljati svetovna gospodarska gibanja, zlasti sedanjo krizo, in z znanjem o teh problemih, dilemah in perspektivah uravnavati našo domačo gospodarsko politiko. Drugič, v ustroju svetovnega gospodarstva se dogajajo globoke spremembe, ki posegajo v temelje vsake sodobne družbe in jim mora ta nenehno prilagajati svojo lastno strukturo, sicer se ne more več dinamično in ustrezno razvijati. Naš sistem planiranja mora stalno in povsod upoštevati gibanja v svetu. In tretjič, predvsem se moramo dobro organizirati doma, da bomo pripravljeni zadostiti vsem novim zahtevam sodobnega mednarodnega življenja. Sicer pa smo v dokumentih XI kongresa ZKJ jasno zapisali, da je vključevanje v mednarodno gospodarstvo za nas življenjskega pomena, ter da moramo biti zato v njem ne le navzoči, temveč tudi aktivni.

Kaj se dogaja v hrvaškem narodnem gledališču?

Afera na Oslovskem otoku

Gledališka leta se štejejo po sezonah. Od poletja do poletja. In vse, kar se zgodi, greši, zaigra in odigra, se kronološko konča, izključni in zaključni v prvih poletnih dnevih oziroma v zadnjih dnevih sezone, ki se že odmika in ki prehaja v zgodovino. Tako se končujejo vse majhne in velike drame, vse interne agonije, vse tiste razprtije in ničevosti, simbioze majhnih in velikih strasti, zanosi in katarze – vse odhaja na počitnice.

Tako je ponavadi. To poletje pa v Hrvatskem narodnem kazališču zagrebškem počitnice niso zmirele strasti in razprtij, težav in spodletelih načrtov, odvečnih upov in nekaterih jalovih naporov. Sezona, ki se je končala

to poletje, ni podobna tistim številnim drugim in različnim sezonam, ki pa so si vendarle enake v eni lastnosti: da se jeseni na novo začne. V Zagrebu, v najstarejšem in najbolj elitnem gledališču Zagreba in Hrvatske, Hrvatskem narodnem kazališču,

se jeseni nadaljuje po starem. Nadaljuje se tisto, kar je pretresalo gledališče vseh deset mesecev, vso prejšnjo sezono, in napoveduje se na jesen ena hudih, rekel bi celo najhujših kriz Hrvatskega narodnega kazališta.

Rad bi bralcem »Dela« predložil svoj subjektivni pogled na gledališko krizo Hrvatskega narodnega kazališta, kajti objektivno podobe pravzaprav ne zapopadeš. Vsakdo ima namreč svojo verzijo, vsakdo vidi vruga na svojem tečaju in iz svojega zornega kota, vendar pa se vsi strinjajo v tem, da položaj ni prida in da je spričo težav tega gledališča njuda treba kaj storiti. V tej rašomonski podobi krize so trenutki, pojavi, etape, zgrešene iluzije in napačni računi, iz katerih se je treba učiti.

Vsi iščejo – intendanta

Ko je v letošnjem juniju, to je že v zadnjih dnevih sezone zagrebški »Vjesnik« na celi strani svojega velikega formata skušal priti na sled vzrokom sedanjega kritičnega položaja v Hrvatskem narodnem kazališču (s pomočjo nekaterih odgovornih ljudi iz gledališča, ki so bili povprašani o različnih stvareh in ki so dali tudi različne odgovore), je avtor in komentator tega zamotnega pogovora spomnil na nekatera čudna dejstva v zvezi s sedanjim stanjem v Hrvatskem narodnem kazališču, ki so sama po sebi dovolj zgovorna.

Vodilni ljudje v tej največji gledališki in umetniški hiši na Hrvaškem so zdaj zvečine samo vršilci dolžnosti. Sedanji vršilec dolžnosti intendanta opravlja to dolžnost od 1. februarja, ko je nadomestil bivšega vršilca dolžnosti intendanta, ta pa jo je

opravljal samo dva meseca. Sedanji vršilec dolžnosti direktorja Drame bo imel to funkcijo samo še nekaj dni, potem pa ga bo zamenjal novi vršilec dolžnosti direktorja Drame. Sedanji vršilec dolžnosti direktorja Baleta pravi, da bo, če se nekatere stvari ne uredijo, prav kmalu vzdignil roke. In tako naprej in tako naprej.

Pa se je komentator vprašal, ali so bila že kdaj prej v zgodovini Hrvatskega narodnega kazališta takšna začarana obdobja vršilec dolžnosti, in če so bila, potem se nas to ne tiče – toda to sedanje stanje bi se nas moralo tikati.

Naj tu zaupam bralcem, da v Zagrebu že dobro leto dni, odkar je zbolel Kosta Spaić, iščejo novega intendanta Hrvatskega narodnega kazališta, a pravega človeka za to odgovorno funkcijo nikakor ne najdejo.

In tako se v Zagrebu šušlja: ali je mogoče, da v republiki ali v državi ni sposobnega človeka, ki bi lahko prevzel funkcijo intendanta? In če je, zakaj noče prevzeti te naloge? Prav tako pa je tudi z drugimi trenutno instaliranimi funkcijami vršilec dolžnosti v tem gledališču.

Sedem ur in konec

Kriza, ki pretresa Hrvatsko narodno kazališče, zadeva več kot petsto ljudi, zaposlenih v tem gledališču, ker pa je bilo to gledališče po tradiciji vedno deležno splošne skrbi in splošnega zanimanja celotne kulturne javnosti, zato težave, ki se v njem pletejo, globlje in dlje odmevajo tudi v tej javnosti.

Tik pred koncem sezone, pred zadnjo premiero v minuli sezoni se je v Hrvatskem narodnem kazališču primeril dogodek, ki je javnost znova opozoril na to, kaj se dogaja za odrom. Napovedana je bila premiera najnovejše drame hrvaške književnice Vesne Parun »Oslovski otok« in datum premiere točno določen. Zadnji hip pa so premiero odpovedali, vendar zares in tako zelo zadnji hip, da mnogih obiskovalcev, ki so bili že kupili vstopnice, niti niso mogli pravočasno obvestiti, in tako so prišli s svojimi jalovimi vstopnicami zvečer pred zaprta vrata gledališča. Odpoved premiere sta zahtevala režiser in direktorja Drame, ki je tehnično osebe odpovedali. Ni hotelo delati dlje kot sedem delovnih ur, ker pa se je zataknilo pri generalki in ker je bilo treba predstavo še dognati, so po prekinjeni generalki odpovedali tudi premiero.

Ta dogodek je neugodno odjeknil v javnosti.

V pogovoru, ki se je post festum razvil o tem dogodku, je bilo slišati takele razlage in pojasnila:

– da česa takega ne bi smeli dopustiti; – da se je nekaj takega moralo zgoditi, saj je razumljivo, da delavci hočejo potrditev svojih pravic, in na te pravice bi bili morali gledati.

Sam dogodek s posledicami vred je postal pomenljiv tudi zato, ker je razpravljanje o njem seglo globlje od samega dogodka in osvetlilo nekatere veržne situacije v Hrvatskem narodnem kazališču.

Takole je ta dogodek videl in komentiral

vršilec dolžnosti intendanta Miljenko Grozdanić, znani zagrebški operni pevec:

»Zakaj nisem ukazal...«

»Vzroki, da je nastal tak položaj – ne samo z odpovedjo premiere, »Oslavskega otoka«, ampak tudi sicer – so globlje narave... Kar pa zadeva samo odpoved premiere, pravim tole: kot vršilec dolžnosti intendanta Hrvatskega narodnega kazališta menim, da del krivde za to, da premiere ni bilo, zadene mene. To pravim zato, ker sem tedaj, ko je nastal ta kritični položaj – čeprav ustvarjamo samoupravne družbene odnose – imel pravico te neuprjetni zadevi napraviti konec in ukazati, da se predstava odigra. Tega pa nisem storil in to si stejem v slabo kot vršilec dolžnosti intendanta...«

Zakaj se je Miljenko Grozdanić obotavljal ukazati, da predstavo odigrajo, zakaj je obstal na pol poti, vedoči, da ima večje pravice, kot pa jih uporablja?

»Tega nisem ukazal nemara nekoliko iz nekakšnih praktičnih razlogov, kajti slišal sem, da so intendanti že prej v takih okoliščinah ponavadi dajali ukaze, pa so jim ukaze odbili... Če bi bil tvegal, da bo moj ukaz odbit, bi morda imel zdaj glede tega čistejšo vest...«

To, da je bila premiera odpovedana, in to nanaglo, se ni izteklo gladko, brez dramatisiranja. Direktorja Drame je presodila, da ni mogoče odigrati premiere, če ne bilo generalke, vendar v gledališču samem nihče ni upal odločiti o tem. Ljudje iz Drame so se posvetovali s posameznimi svojimi

Okrogla miza

Ni cementa ne opeke, s ploščicami pa lahko tlakujemo vso deželo

Za gradnjo je potrebnih okrog 3000 različnih materialov – kako to, da mnogih kar naprej primanjkuje?

V stanovanjski zidavi je potrebnih okoli tri tisoč različnih gradbenih materialov ali posameznih stvari in če le ena zmanjka, je gradnjo težko končati. Pri osnovnih stvareh, kot so cement ali opeka in vse bolj tudi parket, je pomembno tudi, ali jih kupci lahko takoj dobijo. Naše trgovine z gradbenim materialom pa so sorazmerno slabo založene, za marsikaj se je treba postaviti tudi v dolgo vrsto. Ponavadi imajo največ težav tisti, ki si postavljajo dom v lastni režiji, medtem ko je gradbeni operativni marsikakšen neuspešen korak prihranjen, saj se je že pred časom morala tesneje povezati tudi z izdelovalci ali pa takšno sodelovanje tudi denarno podkrepiti. Vselej pa tudi ni tako in zato večkrat tudi bloki rastejo počasi.

DELO: Kaj v resnici manjka na gradbenem trgu?

Golob: Zbiramo podatke za tiste gradbene materiale, ki jih občasno bolj primanjkuje. V preteklosti sta bila to cement in betonsko železo, medtem ko so sedaj kritični openci izdelki, posebej strešniki in modularni bloki. Manjka pa še vrsta drugih stvari. Tako ni vselej dobili konstrukcijskega in drugega gradbenega lesa, stavbnih, mizarjskih izdelkov. Težko je dobiti opazne plošče, vezane plošče, okna, vrata, skratka vse tisto, kar so nekoč na svojih žagah predelovali gradbeniki. zdaj pa les gozdna gospodarstva sama predelujejo in gradbeniki ga dobivajo čedalje težje, zlasti zato, ker je izvozna cena veliko bolj ugodna kot cena na domačem trgu. Zanimivo je, da je pravzaprav najtežje dobiti les tam, kjer ga je sicer največ. Na tistih območjih je najbolj razvita lesna industrija, ki vse sproti kupi. Nova tovarna v Skopju izdeluje pocinkano pločevino, kljub temu pa je ni dovolj. Letos potrebujemo okrog 3100 ton takšne pločevine, vendar je moramo kar 1935 ton uvoziti. Potrebujemo tudi 800 tisoč do milijon kvadratnih metrov parkeeta, od tega 20 odstotkov klasičnega, drugo pa lamelnega. Vendar je cena surovine še tako visoka kot cena izdelka, zato so tisti, ki danes parket sploh še delajo, začeli prodajati na tuje, doma pa bi ga dali le, če bi se dogovorili za primerno ceno. Kar zade-

va druge materiale, ne smemo pozabiti še na instalacije: manjkajo kotli za centralno kurjavo in regulacijske armature. Drugeče pa občasno zmanjka enkrat števec, drugih fluorescenčnih žarnic pa še česa. Gradbeniki, recimo, večkrat zamujajo celo pri gradnji mostov, ker že dolgo manjka patentirane oziroma pramske žice.

Rumpret: Pomankanje je kronično že nekaj zadnjih let, letos pa je prav specifično leto, saj za široko potrošnjo ni apna, kljub trem slovenskim proizvajalcem. Manj je tudi gladkega betonskega železa, medtem ko je dovolj rebrastega, ker je cena 6 do 7 odstotkov višja. Pri keramičnih ploščicah bomo imeli čez nekaj let hiperprodukcijo, ker imamo 22 takšnih tovarn. Vse izdelujejo pocinkano pločevino, kljub temu pa je ni dovolj. Letos potrebujemo okrog 3100 ton takšne pločevine, vendar je moramo kar 1935 ton uvoziti. Potrebujemo tudi 800 tisoč do milijon kvadratnih metrov parkeeta, od tega 20 odstotkov klasičnega, drugo pa lamelnega. Vendar je cena surovine še tako visoka kot cena izdelka, zato so tisti, ki danes parket sploh še delajo, začeli prodajati na tuje, doma pa bi ga dali le, če bi se dogovorili za primerno ceno. Kar zade-

Erman: Ne bi mogli reči, da slovenske cementarne zaostajajo za planom, problem pa je, ker ni dovolj cementa v vrečah. Vendar pa ne moremo ugotoviti, kakšno je resnično pomankanje, saj vsi kupci pritiskajo na vsa mogoča vrata. Problem je tudi z opeko. Tudi gradbeni operativni jo je začela znova bolj uporabljati. Tako danes manjka vse. Polnega zidaka nobena slovenska opekarna sploh več ne dela, ker je baje cena prenižala. Nekaj jih dobimo iz Hrvaške po zelo solidni ceni, po 1,5 dinarja, naše opekarne pa pravijo, da jih za manj kot 10 dinarjev ne bi mogle več

izdelovati. Največ modularnega bloka dobimo z vrhniške opekarne, nekaj pa tudi iz ljubljanskih opekarn in iz križevcev. Vendar je povpraševanje zelo veliko in je treba dolgo čakati. V zadnjem času je začelo zmanjkovati siporeksa, ki ga vedno bolj cenimo zaradi boljše toplotne izolacije. Po drugi strani pa proizvajalci bele keramike pogosto prodajo z vezano prodajo nekurantne podne keramike.

DELO: Ali smo torej slabo načrtovali izdelavo nekaterih kritičnih izdelkov?

Golob: Leto 1978 se je obseg gradbenih del v Sloveniji povečal za 51 odstotkov proti letu 1977, letos pa so že 24 odstotkov nad lanskim. Zato ni pretirano pričakovati, da se bo gradbeni dejavnost morala nekoliko umiriti, s tem pa bo nedvomno ostalo tudi na razpolago več gradbenega materiala. Toda take napovedi so precej sporne. Še pred štirimi ali petimi leti smo za Slovenijo predvidevali, da bomo šele leta 1980 potrebovali 1 milijon 600 tisoč ton cementa. Vendar smo to količino dosegli že letos. Poraba narašča hitreje, kot smo predvidevali, vendar pa tudi slovenski delež v gradbeni dejavnosti Jugoslavije s 15,5 odstotka ni majhen. Včasih kritiziramo proizvajalce cementa, pri tem pa moramo biti celo zadovoljni, ker smo z njim v Sloveniji menda še najbolj preskrbljeni. Srbija ima samo 40 odstotkov svojih potreb pokritih od domačih cementarjev, Slovenija pa bo slej ko prej svoje potrebe po cementu pokrila kar sama.

Debeljak: Letošnji načrt anhovske cementarne je bil dokaj zahteven, saj naj bi izdelali milijon ton cementa. Pri tem smo še precej uspešni, saj plan dosegamo z več kot 80 odstotki. Vendar se na trgu pojavljata dva problema: na eni strani je treba zagotavljati cement na široko porabo, na drugi strani pa ga dati tudi gradbeni operativni. Levji delež pri tem seveda dobijo sovlagatelji. Danes gre bolj za to, ali je dovolj cementa v vrečah. Dobrih 60 odstotkov ga odposiljamo razsutega, medtem ko naj bi ga 40 odstotkov pošiljali v vrečah. V zadnjih dveh, treh mesecih imamo vrsto težav, ker ni dovolj vreč. Že na začetku leta smo povedali, da bo potrebno za izdelavo vreč uvoziti približno 26 tisoč ton papirja, odobrili pa so samo 10 tisoč ton. Zdaj so sicer dovolili uvoziti več, tako da vreče že dobivamo in sčasoma bo preskrba mogoče boljša. Prejšnji ponedeljek smo spet začeli polniti vreče, a ker so sveže, pokajo, zato imamo dosti izmeta. Vreče bi morale biti vsaj 14 dni uležane. Trenutno smo dobili 80 tisoč vreč, porabimo pa jih od 600 do 800 tisoč mesečno.

DELO: Ali ni smešno, da se pri tem, ko smo zdaj le dobili tovarno, ki bi zmogla pokriti potrebo po cementu, zatakne pri vrečah, za katere lahko še letos povemo, koliko jih bomo potrebovali prihodnje leto?

Debeljak: Mi smo jasno povedali pred novim letom, koliko vreč potrebujemo. Vendar vsi veste, kdo o tem odloča. Napovedali smo tudi, da se bomo avgusta znašli v težavah. Račun je osnovnošolski – za toliko cementa potrebujemo toliko vreč.

DELO: Cement v vrečah pa gotovo prizadeva tudi gradbeno operativno.

Božič: Gradbeništvu bolj ustreza cement v rinfuzi kot v vrečah. Pri velikih objektih lahko posvobod uporabljamo razsutega, za manjša, zlasti obrtniška dela, pa ga moramo imeti v vrečah. Gradis danes presega svetovno raven v porabi rinfuze cementa, samo 9 odstotkov ga porabimo v vrečah. Vendar brez teh 9 odstotkov ne moremo delati. Zato smo dostikrat prisiljeni z lopato polniti vreče in jih razvažati. Prav gotovo pa se sovlaganje v novo anhovsko ce-

mentarno tudi nam že obrestuje. Če Anhovo cementarne ne bi rekonstruirali, danes cementa ne bi imeli, kajti škok s 450 tisoč ton na milijon ton je v resnici dolg. Gradbeniki se letos ne moremo pritoževati, da manjka cementa. Vsaj tisti ne, ki smo že leta prej razmišljali o tem, da si ga je potrebno drugače zagotoviti in da so, recimo, potrebne tudi deponije, ne samo tiste pri betonarnah. Vsaka betonarna mora imeti še svoje silose za kakšnih 300 ton, kolikor naj bi bila nekakšna stalna zaloga. Niso pa potrebne tako visoke »marke« za široko porabo, kot so jih začeli v Anhovem izdelovati sedaj. Škoda je uporabljati v zasebni gradnji cement marke 550, saj bi bil čisto dober cement marke 250, za vse pa lahko ustreza marka 350. Verjetno bi bilo lahko tistih 40 odstotkov cementa, ki ga pakirajo v vrečah, tudi manj kvaliteten. To bi namreč po drugi strani tudi vsaj za 50 tisoč ton povečalo izdelavo cementa.

Valentinčič: Na slovenski trg je šlo iz anhovske cementarne v prvih šestih mesecih 679 tisoč ton cementa. To je 20 odstotkov več kot lani. Ne upamo pa si trditi, da je bila za 20 odstotkov izboljšana tudi preskrba slovenskega trga. V te tone je bil vložen velik napor, pravega finančnega učinka pa ni. To je bil tudi eden od vzrokov, da smo nehali izdelovati cement 450 in iskali ugodnejše možnosti v proizvodnji kvalitetnejšega cementa, s katerim imamo ob višji priznani ceni tudi manjšo izgubo.

DELO: Ob takšnih velikih številkah se pravzaprav kar izgubi 50 tisoč ton, kolikor naj bi letos cementa predvidoma uvozili.

Rumpret: Lani je bila v združenju za gradbeništvu izdelana ocena, po kateri naj bi letos v Sloveniji porabili milijon 600 tisoč ton cementa. Predstavniki cementarne, tako slovenski kot nekateri jugoslovanski, so nam zagotovili milijon 535 tisoč ton. Glede na to je bilo Sloveniji dovoljeno, da uvozi še 50 tisoč ton cementa. Vendar pa je cement, ki ga uvozimo za široko porabo, vezan tudi na to, da je potrebno izvoziti za 50 odstotkov njegove vrednosti. Tu je bilo več težav, čeprav bomo cement verjetno res lahko še uvozili, vendar ne toliko, kot bi ga smeli. Uvoženi cement je toliko bolj potreben, ker bomo dobili manj cementa iz nekaterih jugoslovanskih cementarn, ki so nam ga sicer sprva obljubile. Tudi cementarne iz drugih republik že zahtevajo, da sovlagamo pri njihovih naložbah. Vsi računajo na trgovino, toda trgovina nima tolikšne akumulacije, da bi se lahko vključila v vso tisto proizvodnjo, ki jo zahteva sovlaganja. Iz Umaga nismo dobili letos v Metalko niti kilograma cementa, ker so tudi to vezali na sovlaganje.

DELO: Uvažamo samo cement v vrečah. Torej je potreben predvsem za široko potrošnjo, kajti Gradis ali drugi gradbeniki si bodo tiste vreče že pridobili.

Rumpret: Uvoženi cement je bil vedno rešitev za široko porabo tudi zato, ker gradbeni operativni madžarskih in romunskih mark cementa niti ne more mešati.

DELO: Koliko cementa bi lahko prodali v prodaji na drobno, če bi bila ponudba proizvajalcev normalna?

Rumpret: Zadnjič je dobila naša poslovalnica v Topniški ulici v Ljubljani 500 ton cementa iz Sovjetske zveze. V trenutku je bil razgrabljen.

Erman: Pri nas prodamo 25 ton cementa tedensko in drobni prodaji, preskrba z njim je torej izredno kritična.

DELO: Pri vas je kakšno jutro 20 ali 25 ljudi, ki čakajo na cement, predna-ročil pa ne sprejemate. Tako torej vsak dobi nekaj cementa.

Erman: Na žalost se tega ne da drugače urediti. Pozna se, da je izpadel cement, ki smo ga predvidevali iz uvoza in ki bi moral biti prav zdaj tu, da bi zamašil vrzel. Tudi iz drugih republik ga dobimo samo kakšnih 2 tisoč ton na mesec. Še večji problem pa imamo z belim cementom, ki ga dela samo cementarna v Pulju. Slabo je tudi s cementnimi izdelki, saj je za betonske bloke treba čakati tudi po dva meseca.

DELO: Po eni strani spodbujamo zasebno stanovanjsko zidavo, pri tem pa docela puščamo ob strani, kako naj si ljudje sploh nakupijo opeko. Slišali smo že, da nekaj vrst opeke sploh več ni mogoče dobiti. Kaj je temu vzrok?

Sever: V Sloveniji že nekaj let manjka opečnih izdelkov. Nanjo je sedaj treba čakati štiri do šest mesecev. V zadnjih letih je kar deset opekarn ustavilo proizvodnjo, tako da jih sedaj dela v Sloveniji še dvajset. Vendar pa je prav v teh letih zelo porasla zasebna zidava. Celotna opekarska industrija Slovenije naredi 500 milijonov enot opeke normalnega formata, kar je premalo. Toda lani je v vseh dvajsetih opekarnah ostalo za razširjeno reprodukcijo le 20 milijonov dinarjev. To pa ne zadošča niti za polov v banki, če bi hoteli graditi novo opekarno. Najslabše je preskrbljeno ljubljansko-kranjsko območje. Tu so od leta 1970 do letos ustavili delo v šestih opekarnah, toda v tem času je bila zgrajena le nova opekarna na Vrhniki. Današnja skupna proizvodnja vseh opekarn na ljubljansko-kranjskem območju je samo še 29 milijonov enot. Letos smo tudi ugotovili, da bodo do leta 1985 zaradi izčrpanosti glinokopov ustavljene še tri opekarne (Brdo, Češnjek pri Kranju, Mengeš). Tako bo leta 1985 primanjkovalo že 140 milijonov enot opeke normalnega formata in bomo lahko pokrili le še 35 odstotkov potreb našega gradbenega trga. Pri tem pa zasebniki kupijo okoli 70 odstotkov vse opeke.

DELO: Koliko pa so slovenske opekarne izkoriščene?

Sever: Če govorim za ljubljanske opekarne, smo z osemurnega delavnika prešli na sedemurni, vendar smo ukinili vse proste sobote in delamo še 27 nedelj. Vendar dela sama ena izmena, kajti v peč gre 10 tisoč kosov in to narediš v sedmih urah, nimaš več kaj početi. To je za ljudi v resnici prehu, preveč utrudljivo, ker gre za izredno naporno delo. Zmogljivosti pa so stoodstotno izkoriščene. Tudi v opekarnah se zavedamo, da se bo gradbeni operativni vse bolj vračala k opeki. Raziskali smo celo glinišče in ugotovili, da bi lahko delali skoraj osemdeset let kvalitetno opeko. Načrtujemo izolacijske opečne izdelke, ki so v Italiji in Nemčiji že zelo priznani. Investicijski program je narejen, imamo tudi vse ponudbe, zadnja cena pa je 350 milijonov dinarjev. Nismo se razčistili, kako dobiti ta denar, ker gradbeniki pravijo, da ne bodo delali opekarne za zasebne. Seveda pa razumem gradbeno podjetje, da se mu bolj plača dati 300 milijonov za mehanizacijo, ki je bolj akumulativna, tako da bomo opekarsko industrijo znova morali reševati kako drugače.

DELO: Vtis je, da se pri vsem tem pomankanju zatika predvsem pri cenah. Je to edini vzrok?

Erman: Štiri tovarne bele keramike sploh nimajo interesa, ne glede na ceno, da bi prodajale belo keramiko. Celotno ustreza jim, da je ni, ker tako zraven prodajo še vse tisto, kar bi sicer težko našli kupec. In to kljub temu, da smo jim dali vse možnosti, da ceno oblikujejo prosto. Za pomankanje izolacijskih materialov pa lahko krivimo oblikovanje cen. Sedaj primanjkuje

stiropora. Zaradi neusklajenih cen stane še vedno enako, čeprav so se surovine podražile za 100 odstotkov. Potem vsak proizvajalec išče možnosti za nov izdelek, preneha pa izdelovati tistega, ki je za kupce najbolj interesanten. Takšna politika cen pa večkrat pripelje do tega, da izdelujejo blago, ki niti ni potrebno, vendar ga lahko prodajo pod dosti boljšimi pogoji. Sprostitve cen bi morda začasno gradbeni material zelo podražila, hkrati pa bi verjetno zavrnila preveliko investicijsko povpraševanje. Ljudje kupujejo material zaradi inflacije tudi za dve leti naprej in zaradi tega pomankanje občutimo toliko bolj. Mislim, da bi cene s svobodnim oblikovanjem narasle, kupna moč bi padla, kasneje pa bi začele tudi cene padati in bi se oblikovala neka svobodna cena. Tudi investicije bi se omejile in mislim, da bi bilo to najbolj pametno.

Golob: Niso krive samo cene, čeprav so k stanju precej pripomogle. Prav gotovo bi položaj popravili, če bi bolj načrtovali. Če bi imeli za dolgoročno ali vsaj za kratkoročno obdobje v rokah kaj bolj konkretnega, bi lahko ugotovili, kaj potrebujemo, kaj bomo razvijali. Ker tega nimamo, danes zmanjkujeta eno, jutri drugo. Jugoslovani smo se, tako vsaj kaže, zelo vadili na beton in gradbeništvu se še vedno lotiva novih postopkov zidave z betonom. Cementarne vsako leto povečajo proizvodnjo za 8 odstotkov, hkrati pa poraba cementa skozi za 15 ali celo 20 odstotkov. Tega nesorazmerja najbrž nikoli ne bomo ujeli, če ne bomo česa spremenili. Obseg našega gradbeništvu pa je že tako velik, da se lahko vprašamo, kaj bo počelo v bodoče in katere delovne postopke bo razvijalo. Na koncu je to odvisno od tega, kako bodo napredovale druge dejavnosti. Tudi če bi se, recimo, želeli bolj opreti na zidavo z opeko, je treba načrtovati večje stanovanjske zidavice.

Božič: Edina možnost, da uredimo razmere v proizvodnji gradbenih materialov, je sovlaganje. Verjamem, da trgovina mogoče nima dovolj denarja; tudi gradbeniki ga nimamo, ampak mi smo prisiljeni v to in se zavedamo, da tako mora biti. Če osnovni proizvajalec ne bo moderniziral svojih obratov, potem od njega nimamo kaj pričakovati. Kdor se sporazumeva s proizvajalci in sovlaga, tudi nima bistvenih težav s kritičnimi materiali, o katerih smo se tudi menili. Preseneča me, da je kritično betonsko železo. Za mene ni kritično, pa tudi za marsikatero drugega gradbenika ne. Samo pravočasno mora planirati, naročiti, povežati se mora in imeti ustrezno zalogo. Veletrgovina mora imeti zalogo. Gradbeniki imamo vsi zaloge, ker smo prisiljeni, čeprav nas to tudi dosti stane. Če tudi trgovina ne bo pripravila takšnih skladišč, ne bo trg nikoli dobro preskrbljen.

Za okroglo mizo so sodelovali Ivan Božič iz Gradisa, Zorko Debeljak iz anhovskega Salonita, Albert Erman iz Gramexa, Alfonz Golob iz splošnega združenja gradbeništvu in industrije gradbenega materiala, Igor Rumpret iz Metalke, Franc Sever iz ljubljanskih opekarn, David Valentinčič, iz nove cementarne v Anhovem, iz uredništva Dela pa Helena Kos, Janez Odar in Stojan Žitko, ki je pogovor povzel za objavo.

Ivan Božič Zorko Debeljak Albert Erman Alfonz Golob Igor Rumpret Franc Sever David Valentinčič
foto Dragan Arrigler

Razkroj italijanske univerze

Po uporabi študentov upor profesorja

Rim – avgusta – »Diplomanti italijanskih univerz so nepismeni, univerza je v razsulu, zato odhajam predčasno v pokoj.« S temi besedami je Bruno Zevi, profesor zgodovine arhitekture na rimski univerzi, utemeljil odločitev, da zapusti univerzo in se upokoji štirinajst let pred »naravnim« tekom profesorskega mandata (italijanski profesorji lahko obdržijo katedro do sedemdesetega leta in lahko poučujejo zatem še pet let).

Odločitev je izzvala viharne polemike, časopisi so objavili plaz intervjujev, izjav in člankov znamenitih univerzitetnih osebnosti o tem, ali so Zevijeve kritike utemeljene, ali pa pomeni njegova odločitev zgolj »beg«, »kapitulancstvo«, »nesposobnost soočanja s problemi in razumevanja realnosti«.

Bruno Zevi, esejist, kritik, pisec knjig o arhitekturi, je svojo odločitev tudi utemeljil. Po njegovem segajo korenine univer-

zitetnega razsula v prva poveljna leta, ko so prevzeli vse pomembnejše katedre profesorji, ki so brez velikih težav pristajali na pogoje diktature. Zevi poudarja, da je samo dvanajst univerzitetnih profesorjev odreklo poslušnost Mussoliniju. Zaradi tega ni čudno, če je prava kultura nastajala zunaj univerzitetnih zidov. Gobetti, Gramsci, Carlo Rosselli, Croce, Pirandello, Palazzeschi niso nikoli pripadali italijanski univerzi, in vendar predstavljajo temelj italijanske kulture med obema vojnama.

Po vojni so se univerze upirale fašistični dediščini. Na konici boja za preobrazbo univerze in tudi družbe so bile prav fakultete za arhitekturo, kjer je nastajalo »zaveznitvo med profesorji in levimi študenti«. Ta proces je bil prekinjen leta 1968. Sprva so napadli arhitekturo fašisti, zatem pa še levičarji, ki so želeli uničiti tradicionalno univerzo z geslom, da je »kultura orožje buržoazije« in z obtožbami, da pomenijo dobra predavanja »zasvajanje študentov«.

Elitna univerza se je spremenila v masovno

Leto 1968 je pomenilo pričetek liberalizacije vpisa na univerzo. Prej elitna univerza se je spremenila v masovno univerzo. To je, po mnenju Zevija, zadalo milostni udarec univerzi, ki je že bila v agoniji. Kulturni nivo se je zmanjšal, predavanja in izpiti so zaradi velikega števila študentov zvolednili. Mnogi profesorji so reševali problem velikega števila študentov s tem, da so vsakemu dajali »politično oceno«. Diplomanti so dobili tudi tisti, ki so znali le malo ali skoraj nič.

Zevi za nastalo stanje ne krivi samo študentov, temveč tudi univerzitetne profesorje, ki so se prilagodili nastalemu položaju. Le malo profesorjev zapusti katedro pred 75. letom starosti, obtožuje Zevi, večina vztraja do »visoke arterioskleroze«. Tako kot že pod fašizmom, opozarja Zevi, nastaja tudi danes prava kultura zunaj univerze.

Odločitev in obtožbe znamenitega profesorja so vzburile duhove. Profesorji, študentje in politiki so se razdelili na dva tabora: eni podpirajo Zevija in zatirajo, o-

da je njegova odločitev pravilna; drugi ga kritizirajo, češ da ne razume sprememb, ki jih je v zadnjih letih doživel italijanska univerza. Kdor hoče danes študirati, ima resnično vse možnosti, pišejo Zevijeve nasprotniki. V množici študentov pa je seveda tudi mnogo takih, ki jim je univerza le »parkirni prostor«.

»Bolje je ustvarjati z majhno pokojnino zunaj univerze, kot predavati v učilnicah, polnih oslov,« odgovarja polemično Zevi. »Univerza je postala mamut, zaprta in zbiratizirana korporacija, v okviru katere ni prostora za svobodno duhove«, je izjavil v intervjuju, ki ga je objavil »Corriere della sera« kmalu zatem, ko je napovedal odstop.

Na tuje bežijo tako znanstveniki kot humanisti

Italijanska univerzitetna kriza ni nekaj novega. Izbruhnila je na dan v teh vročih avgustovskih dneh, toda simptomi so bili vidni že nekaj let prej. V letih 1968–71 je 2629 italijanskih raziskovalcev zapustilo univerzo in odšlo na tuje. Beg možganov se nadaljuje iz leta v leto. Nekateri podatki govorijo o tem, da odide iz Italije najmanj tisoč strokovnjakov letno. Drugi obdržijo domačo katedro, v upanju na boljše čase, toda v resnici delujejo le na tujem, na ameriških in angleških univerzah. Iz Italije so pričeli bežati tudi humanisti in ne zgolj znanstveniki s področja prirodoslovnih in tehničnih ved. Pariz je postal v zadnjih letih morda največji center italijanske kulture.

Zakaj beg? Razlogi so preprosti: prepolne predavalnice in laboratoriji, pomankanje instrumentov, nizke plače. Kdor se želi

posvetiti čisti znanosti, je prisiljen živeti skorajda v revščini. Asistent začne dobi na univerzi mesečno 190 tisoč lir. Mnogi zaradi tega odhajajo v industrijo, toda ti so za čisto znanost izgubljeni. Drugi, srečnejši, grejo prek Atlantika, kjer jih čakajo ne samo odlični delovni pogoji, temveč tudi urejen socialni status. In ob tem je potrebno poudariti še nekaj: v Italiji ne obstaja »tretji cikel« študija oziroma podiplomski študij anglosaksonskega tipa (znan tudi pri nas), ki se zaključuje s doktoratom znanosti. Kdor želi torej postati »doktor znanosti«, je prisiljen odpotovati na eno od ameriških, francoskih ali angleških univerz.

Za kaos na univerzi ni krivo samo pomankanje ustreznih zakonodaj, ki bi urejala položaj asistentov, docentov in profesorjev, temveč tudi zaskrbljujoč položaj v srednjih šolah, ki ne nudijo dijakom ustreznega znanja, predvsem pa veliko družbeno zlo, pomankanje delovnih mest. Do zavračanja študija prihaja zaradi tega, ker mladi z diplomami v rokah ne najdejo zaposlitve, prisiljeni so oprijeti se dela, ki nima nobene zveze z njihovim študijem. Razkroj univerze je torej predvsem odraz razkroja družbe.

Romantični pogledi na študij?

Zevijeve nasprotniki – in med njimi so znameniti imena italijanskega univerzitetnega življenja – očitajo profesorju zgodovine arhitekture, da ne razume in ne vidi procesov obnove italijanske univerze. Njegovi pogledi na univerzo so romantični, povezani s preteklostjo, odgovarjajo kritiki. Profesorji mu najbolj zamerijo izjavo, da so vsi, ki so pripravljeni delovati na univerzi, konformisti, ki jim je ljubši mir in

dobra plača kot pa direkten angažma zunanje univerze za prenosno visokega šolstva. V polemiki so se oglasili tudi študentje, ki »ponižno« opozarjajo Zevija, da le niso vsi navadni »osli« in da mnogi med njimi marljivo študirajo in se posvečajo znanosti ali pa postanejo vsaj dobri strokovnjaki.

Ne glede na to, da je polemika zašla tudi na osebna področja, na osebno obračunavanje med profesorji, ki jih v Italiji zaradi neomejene oblasti na univerzi imenujejo »baroni«, ostaja dejstvo, da je italijanska univerza v globoki krizi, in to je priznal tudi sedanj minister za šolstvo, rektor univerze v Perugii, Salvatore Valitutti. »Leta 1968 so se študentje borili proti sklerotični univerzi in to je bilo prav gotovo hvalavredno,« je izjavil minister Valitutti. »Toda orožje, s katerim so odgovarjali na krizo, je bila permissivnost, univerza je zgubila kriterije za selekcijo. Tako je nastala »masovna univerza«, ki je rodila vse nevednosti, kakor jih poznamo danes. Po ministrom mnenju si danes ni mogoče več zamišljati elite univerze, temveč je potrebno reformirati celotno šolstvo, da bi prišli mladi ljudje na univerzo zares pripravljeni in sposobni za zahtevni študij. Ob tem pa je seveda potrebno zagotoviti tudi ustrezno univerzitetno strukturo; razširiti predavalnice in laboratorije in pripravi večje število univerzitetnih profesorjev. Ustanoviti je treba takšno univerzo, ki bo, kot zahtevajo komunisti »visoko strokovna in masovna«.

Uresničitev tega cilja pa je še zelo daleč, predvsem zato, ker dežela nima stabilnega političnega vodstva, temveč le vlade, ki so sposobne voditi zgolj vsakdanje administrativne zadeve.

Janko Tedeško

Ohridsko poletje

Jezerški festival pod oboki katedrale

Teče devetnajsti festival, priprave pa že segajo v jubilejno leto, ki naj bi ga počastili z izvirno skladbo o Klimentu Ohridskem

Z rahlim nemirom, pa hkrati z velikim pričakovanjem sem se podal v Ohrid, ki je vabil na eno svojih največjih vokalno instrumentalnih prireditev, na izvedbo mogočnega »Pasiona po Mateju« Johanna Sebastiana Bacha. Delo, ki terja mladinski in mešani zbor, vrsto solistov in orkester, delo, ki je za vse zaradi svoje zajetnosti izredno naporno, naj bi v Ohridu izvedli romunski pevci, mednarodna ekipa pevskih solistov ter naš orkester – Slovenski komorni orkester.

Romunski madrigalisti sodijo ta trenutek med najboljše evropske mešane zборе. Zbore primerljive kvalitete slišimo lahko tudi na Švedskem ali v Zahodni Nemčiji, pa vendar so Romunski madrigalisti v svoji temeljni stilni orientaciji, v madrigalu, tako rekoč neprekosljivi. Velika pevška kultura, sugestivna moč interpretacije njihovega dirigenta Marina Constantina privlačita občinstvo, ki doživlja zborovske večere kot mogočno potrditev umetnin renesanse, ki se zrcalijo v sodobnem zborovskem odzvenu, v današnji interpretaciji, ta pa se nikakor ne oddaljuje od izvirnega notnega zapisa, ki ponuja različice interpretativnih vzgibov.

Razprodani Romunski madrigalisti pa so se nastopu v Ohridu, kjer so že doživljali izredne uspehe, izognili: dva odpadla koncerta pa naj bi bila zamenjana s solističnimi nastopoma obeh tujih pevcev, Poljaka

Andrzej Holskega in Nizozemca Johna van Kesterina. Hiolski je medtem zbolel, njegov že napovedani koncert so morali odpovedati, van Kesteren pa je nastopil v recitalu, ki je bil – za sicer skromno število poslušalcev – prava pevška poslastica.

John van Kesteren je pel domala neznane pesmi Roberta Schumanna, Huga Wolfa, in Johanna Brahmsa, pri klavirju pa ga je izvirno spremljala mlada beograjska pianistka Nada Kećman. Tenorist van Kesteren je po koncertu zadovoljno sprejemal čestitke, hkrati pa obžaloval, da so se morali v Ohridu odreči izvedbi Bachovega »Pasiona po Mateju«, pri kateri naj bi sodeloval skupaj s Poljakom Hiolskim, s solistoma iz Ljubljane Eno Novšak-Houško in Ivanom Sancinom. Van Kesteren je došel v Ohridu nastopil dvakrat, prvič pred dvema letoma, v drugih jugoslovanskih mestih še ni nastopal.

foto Dragan Arrigler

Lepaki so po Ohridu in po promenadah ob Ohridskem jezeru vabili na recital zahodnonemškega pevca, Van Kesteren živi v Münchnu, uspel pa je kot bavarski komorni pevec, seveda v Ohridu. Kaže, da je šel za ohridske seminarje, ni pa še slišal, da teh seminarjev ni več. Vrsto let so v Ohridu prirejali mednarodne seminarje za mlade glasbenike. Vodili so jih Aldo Ciccolini, André Navarra, Leonid Kogan in še nekateri drugi znani glasbeniki – pedagogi. Prirejali so seminarje za violino, violončelo, klavir in solopetje. Ta izvrstna ideja pa ni imela pravih korenin, sčasoma se je izrodila, tako da je pred dvema letoma vodil seminar le še violončelist Navarra, lani in letos pa seminarjev ni bilo več. Zdalj tiho tli ideja, za katero so se načelno sporazumele vse jugoslovanske glasbene akademije. Zamišljal je znana, govori pa o »Poletni akademiji«, ki naj bi med potekom festivala »Ohridsko poletje« tjakaj privabila izbrane slušatelje jugoslovanskih visokih glasbenih sol. Ti bi v mednarodnem okviru

Skopski »Majski operni večeri« ga ne zanimajo, zanje bi mu manjkalo časa. Z veseljem pa bi vodil seminar za mlade pevce, seveda v Ohridu. Kaže, da je šel za ohridske seminarje, ni pa še slišal, da teh seminarjev ni več. Vrsto let so v Ohridu prirejali mednarodne seminarje za mlade glasbenike. Vodili so jih Aldo Ciccolini, André Navarra, Leonid Kogan in še nekateri drugi znani glasbeniki – pedagogi. Prirejali so seminarje za violino, violončelo, klavir in solopetje. Ta izvrstna ideja pa ni imela pravih korenin, sčasoma se je izrodila, tako da je pred dvema letoma vodil seminar le še violončelist Navarra, lani in letos pa seminarjev ni bilo več. Zdalj tiho tli ideja, za katero so se načelno sporazumele vse jugoslovanske glasbene akademije. Zamišljal je znana, govori pa o »Poletni akademiji«, ki naj bi med potekom festivala »Ohridsko poletje« tjakaj privabila izbrane slušatelje jugoslovanskih visokih glasbenih sol. Ti bi v mednarodnem okviru

nadaljevali svoje študijsko delo, se tako izpopolnjevali, bogatili svoj umetniški izraz. O »Poletni akademiji« zdaj ni več veliko slišati; kontinuitete poletnih ohridskih seminarjev ni več, nova zamišljena poletnega študijskega dela ne najde pravega odziva – poletni ohridski seminarji so se bržčas dokončno izrodili, nikogar ni, ki bi se zavzel za zamišljal in ji dal pravi okvir, profesionalno organizacijsko izhodišče.

Trdno pa se je v Ohridu izoblikovala shema »Ohridskega poletja«, ki se izteka v svojem devetnajstem letu ter vneto pripravljajo na jubilejno, dvajseto leto. »Za jubilejni festival bi radi pripravili izvrstno delo, opero ali oratorij o Klimentu Ohridskem,« je povedal direktor festivala, dramatik Mile Volkanoski. Za zdaj še ni jasno, kdo naj bi napisal besedilo, komu naj bi zaupali uglasbitev besedila.

Kliment Ohridski (830–916) je kot glavni učenec Cirila in Metoda izredno vplival na razvoj slovanske pismenosti. Njegova vloga prosvetitelja, vpliv na številne učence, ki so širili slovansko pismenost med makedonskim ljudstvom, kar kliče po umetniški obdelavi in zdi se, da je Ohrid pravi okvir za izvirno glasbeno – scensko realizacijo. Dvajseto »Ohridsko poletje« naj bi spodbudilo domače ustvarjalce; za zdaj še ni jasno, kako bodo izpeljali ponudbo, v obliki natečaja – anonimno, ali v obliki naročila – javno...

Festival »Ohridsko poletje« bo z naslednjim letom sklenil drugo desetletje bogatega dela. Zdalj je to festival, ki se – po »Dubrovniških poletnih igrah« in Ljubljanskem »Mednarodnem poletnem festivalu« – kot tretji jugoslovanski festival vneto poteguje za članstvo v Evropskem združenju glasbenih festivalov. Začetki pa so bili skromni; najprej v znamenju preizkušanja akustičnih sposobnosti katedrale Svete Sofije, ki je že slovela kot najpomembnejši makedonski kulturno zgodovinski spomenik iz srednjega veka – grajena v 8. in 9. stoletju, obnovljena v 11. stoletju, freske pa so iz 11. do 14. stoletja – nov sloves pa ji je dala glasbena umetnost, predvsem komorna glasba, ki jo povzdiguje izvrstna akustika, posebnosti in dragocen »muzikalni« vir edinega makedonskega poletnega festivala.

Na prvem, preskusnem koncertu, je na dan makedonskega narodnega praznika – Ilindena, 2. avgusta 1961 leta nastopila prvakinja skopske operne hiše mezzosopranska Ana Lipša Tofović. Akustična refinjenost ohridske katedrale je bila tedaj odkritje, to pa je v nekem smislu še danes. Ta akustika umetnikom ne daje potuše s preveliko odmevnostjo, drugačna je od običajne cerkvene akustike, naklonjena je prisluhu najintimnejših tonskih impresij, najpoljša pa je, kadar je cerkev polna občinstva.

Ohridska katedrala je danes osrednje koncertno prizorišče festivala. Razen nje uporabljajo še predverje Svete Sofije – za večje koncertne in deloma dramske prireditve, odprto gledališče Dolni Saraj, za dramske, operne, baletne in folklorne prireditve ter prostrano Samuilovo trdnjavo, ki je vsakoletno prizorišče otvoritvene slovesnosti. Velika večina prireditev je glasbenih, letos od 47 kar 39, skoraj vse potekajo pod streho triladijske katedrale, večina je komornih. Festival traja 40 dni, od 12. julija do 20. avgusta. Prva tri leta ohridskega festivala so praktično pomenila sondiranje okolja, odziva občinstva in preskus koncertnega prostora. Četrto leto pa je zaželelo popolneje, izdatneje; imelo je 18 prireditev, organizacijo pa so zaupali ekipi profesionalnih delavcev, ki jo od tedaj vodi pedagoški delavec, nekdanji direktor ohridske osnovne šole »Grigor Prlić« in dramatik Mile Volkanoski.

Mile Volkanoski je pravi Ohridčan. Kot organizator je festival »Ohridsko poletje« vzdignil na sam vrh makedonskih glasbeno-scenskih manifestacij. To je največja makedonska festivalna prireditev, ki zelo prožno sledi umetniškim dogajanjem po svetu in daje poseben poudarek nacionalnim kulturnim dosežkom. V Ohridu nastopajo umetniki iz vseh naših republik, redno nastopajo gledališča narodnostnih skupin – albanske in turške, prirejajo umetniki domala iz vsega sveta – iz Avstralije, Japonske, ZDA in evropskih držav, posebna skrb pa gre kulturnim stikom z nevrščenimi državami. Prihajajo umetniki iz Sri Lanke, Cipra; stalno gostujejo slovenski glasbeni umetniki – letos Slovenski komorni orkester s solisti, violončelist Ciril Škerjanec s pianistom Acljem Bertoncljem in ponovno Slovenski oktet.

Medrepubliški stiki so potrebni, primerjave dosežkov so nujne. Mile Volkanoski je spreten organizator, vse bolj pa prihajajo v ospredje tudi njegove umetniške afinitete.

Znan je kot dramatik, še zlasti kot pisec otroških dram.

Otvoritvena predstava festivala je bila letos baletna – »Ohridska legenda« Števana Hristića. Obiskalo jo je rekordno število gledalcev. 20. »Ohridsko poletje« pa naj bi odprlo delo o Klimentu Ohridskem. Zamišljal odpira možnost festivalove lastne produkcije. Lastna produkcija, predvsem pa angažiranje domačega ustvarjalnega potenciala se zdi tista stran ohridske zagnanosti, ki bi jo bilo vredno posnemati. Z lastno produkcijo in angažiranjem domačih ustvarjalnosti se za zdaj lahko pohvalijo le v Dubrovniku, v Ljubljani pa ni veliko (finančnega) prisluha; nas bodo torej prehiteli tudi v Ohridu?

Pavel Mihelić

Beograjskih štirinajst dni

Niti poletja niso več takšna, kot so bila nekoč

Brigadirji so zakopali sadike, namesto da bi jih zasadili – Nič ni ostalo od obljube, da »letos ne bo počitka«

Zgodba s Peštera, ene od številnih delovnih akcij, ki so se je udeležili (tako v akciji kot v zgodbi, ki se je razširila v javnosti) tudi beograjski mladinci, je dala priložnost, da te dni spregovorimo o delovnih akcijah precej resneje in precej bolj na široko kakor doslej. Zgodba je kratka in bizarna: skupina mladincev je v bitki za normo zakopala, namesto da bi posadila, dva ali tri tisoč sadik, ki jih je potem prijavila kot zasajene.

»Moša Pijade« iz beograjske občine Stari grad, ki je na sami delovni akciji »Kozara 79« korenito reorganizirala sistem vodenja in namesto komandanta in brigadnega štaba uvedla kolektivno vodstvo, izvoljeno na trasi sami. »Pet ljudi ve več kot en sam,« je povedal novinarju neki mladinec iz te brigade, ko se je vrnil v Beograd. »Komandant brigade je res lahko odgovoren in spoštovanja vreden človek, pa vendar je samo posameznik, človek, ki sam spre-

jema sklepe, tega pa mladinci ne sprejmejo več. Mladinci mislijo, da morajo vsi skupaj odločiti o tem, koga je treba nagraditi, koga izločiti iz naselja, kadar gre za kršenje osnovnih norm spoštovanja in drugo.«

Prav res bi bilo dobro letošnje jesen po delovnih akcijah slišati več njihovih mnenj, pa ne samo mnenj mladincev, temveč tudi znanstvenikov, politologov, psihologov in predvsem sociolo-

V sami zgodbi ni veliko elementov za senzacijo, saj se bodo mnogi bralci, udeleženci delovnih akcij iz petdesetih let, spomnili, da smo tudi mi takrat mešetarili z normami in se zanje na vse mogoče načine borili, zato je bil spreten brigadni statistik pogosto bolj cenjen in pomembnejši člen kot sam komandant. Na akciji Samac-Sarajevo, tega se še dobro spominjam, je krožila med nami anekdota o tem, kako je »deveta sekcija«, po tistem, koliko je prikazala opravljenih del, progo statistično dogradila še precej prej, preden je ta v resnici stekla.

V zanosu boja za najboljšo brigado namreč vselej ni bilo dovolj, če si imel poštvrtovalne delavce, imeti si moral tudi dobre statistike oziroma, kot smo jim takrat pravili, »maskerje« in »obveščevalce«, ki so v vsakem trenutku natančno vedeli, kakšne delovne uspehe so imele sosednje brigade, da si po tem vedel, kako prijaviti svoje rezultate. Ta igra ni nikogar preveč motila, še zlasti, če pretiravanja ni bilo preveč, kajti navsezadnje je vedno le zmagala pravica: vsak normirec je povprečno dosodil še po deset odstotkov, pa je bilo razmerje spet enako.

Tole s Pešterom pa ni tako preprosto, ker so, spet v zanosu boja za izpolnjevanje norme, očitno pripravili splošno zaroto, ne samo brigadirji in statistiki, temveč tudi vodstvo brigade in naselja! Ne gre torej za »majhno pretiravanje«, temveč za zavestni poskus, da bi z organizirano akcijo preslepili, opeharili in oškodovali brigadirje v drugih brigadah, pa tudi ogrozili smisel celotne akcije, saj so sadike, namesto da bi jih posadili, zakopali v zemljo.

No, vseeno se tu ni zgodila nobena tragedija, če ves primer obravnavamo kot eno od možnih negativnih oblik pretiravanja v boju za delovni primat. Problem iz Peštera pa se nam bo zazdel resnejši, če si ga bomo ogledali s stališča splošnega vrednotenja celotne delovne akcije ter v okviru tega splošnega vrednotenja analizirali mesto in vlogo rezultata fizičnega dela pri splošnem uspehu kake brigade.

Očitno je namreč, in o tem pričajo tudi poročila z nekaterih drugih delovnih akcij, da je prišlo ponekod, v prizadevanjih, da bi »svoji občini«, »svojem mestu« ali »svoji šoli« po vsej sili domov prinesli udarniška odličja in odlikovanja, tudi do resnejših moralnih spodrsiljav, predvsem v vodstvih teh brigad in naselij, pri čemer je bil brez slehernega dvoma najbolj oškodovan sam brigadir, mladi človek, ki je s tolikšnim navdušenjem in s čistim srcem prišel na gradbišče, da bi tam dokazal svoje domoljubje, svojo poštvrtovalnost, svoj nagon, da živi in dela v skupnosti.

Vprašanje za analizo se glasi: do kolike mere bomo poudarjali kult »najboljše brigade« in »največjega delovnega učinka«, saj pri tem ne smemo pozabiti, da lahko prav ta element, če se skazi, zapusti pri mladih ljudeh resne posledice in vpliva na njihovo prihodnjo udeležbo na delovnih akcijah. Če se bodo namreč začeli zavedati, da se tudi ta njihov čisti svet navdušenja in družjenja podreja enakim kvarnim zakonom, ki neredko veljajo tudi v svetu odraslih, v katerem živijo njihovi starši, to ne bo dobro niti za prihodnost delovnih akcij niti za prihodnost mladih naspolh.

Ta stvar z delovnimi akcijami in naspolh je mnogo resnejša, kot si mislimo.

Prvič: to se vidi tudi po resnično velikanskem zanimanju mladih za udeležbo na akcijah, ki žal presega možnosti organizatorjev. V Jugoslaviji ni mesta, v katerem število prijavljenih ne bi bilo vsaj dvakrat večje od zmogljivosti. Drugič: znanstveniki so po pregledu nekaterih socioloških statistik dokazali, da se je letos udeležilo delovnih akcij vsaj dvakrat več otrok delavcev kot otrok poslovnih ljudi, politikov, inteligence ipd. Tretjič: organizacija dela in življenja je na številnih delovnih akcijah pošastno primitivna in zastarela.

Četrtič: način vodenja v brigadah in naseljih so letos sami brigadirji, torej baza, zelo ostro obsojali, po čemer lahko sklepamo, da mladi ne sprejmejo več našega klasičnega sistema vodenja, s komandantom in štabom brigade na čelu, z minimalnimi možnostmi za samoupravljanje in podobno. Med številnimi drugimi primeri so zabeležili tudi pobudo brigadirjev delovne brigade

potrebna, vse pa kaže, da bo vmes precej tudi takih, ki so se spet brez kakih pravih razlogov zrinili med »privilegirane«. Med približno 200.000 avtomobili (od nekako dveh milijonov, kolikor jih imamo vsega skupaj v naši državi), ki bodo, sodeč po vsem tem, oproščeni restrikcij, so namreč tudi avtomobili tistih (družbenopolitičnih organizacij), ki same najpogosteje pozivajo k varčevanju. Jeseni, ko bodo nalepke začele veljati, bomo videli, če so se iz neke akcije spet izvele prav tisti, ki bi morali s svojim zgledom največ prispevati, da bi ta akcija uspela.

Onim, ki imajo kar naprej na koncu jezika tisto modro, da namreč »nič več ni tako, kot je bilo včasih«, je letošnje beograjsko poletje hudo prav prišlo. Namesto »blagega, toplega« poletja doživljajo Beograjčani ta mesec skrajnosti. V prvih avgustovskih dneh je bilo nepopisno vroče, ni se dalo delati, potem pa je sredi meseca živo srebro v pičlih dveh dneh na vsem lepem zdrsnilo za dvajset stopinj, torej z 32 na 12!

Od teh vremenskih sprememb imajo edino resnično korist, pa tudi dobiček, večerniki, ki spričo pomanjkanja resnejših tem, ustvarjajo iz vremena in temperature prave drame. Tako smo lahko še pred nekaj dnevi v teh listih prebrali zapis o »neverjetnem« dogodku, ko so zaposleni v neki beograjski blagovnici sredi vročinskih vala na lastno pest sprejeli sklep, da »za ceno poslovnih izgub« trgovino zapro, ker so se začeli nekateri delavci zaradi pomanjkanja zraka onesveščati, zadnje dni pa so prav ti listi prinesli vest, da so stanovanjci »številnih starih beograjskih hiš«, tistih pritličnih namreč, zakurili v pečeh na olje in premog, in to, pomislite, 12. avgusta!

Ampak veste, kaj vam povem: roko na srce, letos poleti, pa če je vreme še tako muhasto, se v Beogradu ne dogaja prav nič dramatičnega, kajti vsi tisti, novinarji in funkcionarji, ki nas najpogosteje zalagajo s snovmi, so odšli na letni oddih, pa čeprav so še nekaj dni tega (novinarji in funkcionarji) slovesno izjavljali, da »letos ne bo počitka«.

Jug Grizelj

V ogledalu časa: Izbruh Vezuva pred 1900 leti

Črn oblak se je raztrgal v dolge ognjene oblike

Zgodba o Pompejih je danes predvsem zgodba o bedi in blišču arheologije, pa tudi meščanske morale

Pred dnevi je začela znova bruhati Etna na Siciliji, največji delujoči vulkan v Evropi; lava, pepel in kamenje so prekrili vinorodna pobočja, prebivalci okoliških vasi pa so se morali v naglici izseliti. Gotovo je nekaj naključne simbolike v dejstvu, da se je to zgodilo avgusta letos, zakaj prav istega meseca pred 1900 leti, (24. avgusta 79), je drugi veliki sicilski vulkan, danes mirni in navidez nenevarni Vezuv, povzročil eno največjih katastrof v zgodovini človeštva

V času pred usodnim letom 79 se prebivalci Pompejev, Herculanauma in Stabij, lastniki razkošnih palač v Oplontisu in nešteti vil okrog Neapeljskega zaliva niso pravičali Vezuva, saj je bil videti – še mnogo bolj kot danes – docela nedolžen in nebojčen. Pravzaprav niso niti slutili, da je ta okrog 1200 metrov visoki in z drevjem pa grmovjem bogato porasli hrib, čigar spodnji deli so bili posajeni s trto (takrat so vinu iz nje pravili »Vesuvium«, danes pa ga poznamo pod imenom »Lacrimae Christi«), v resnici eksploziven vulkan. Dejanjsko ni nobenega poročila, ki bi omenjalo aktivnost Vezuva pred letom 79, iz česar je mogoče sklepati, da je vulkan najbrž že več stoletij pred tem miroval. Zato je povsem razumljivo, da tudi močnega potresa leta 63, ki je bil nekakšen podzemni predhodnik kasnejšega vulkanskega izbruha in je zamajal celotno področje tja do Neaplja, v Herculanumu in Pompejih pa povzročil veliko škodo, niso povezovali z Vezuvom. Celo potresni sunki, ki jih je bilo čutiti nekaj dni pred katastrofo, niso nikogar presenetili, saj so bili na tem področju nekaj običajnega.

Plinijevo pismo Tacitu

In tako je napačil znameniti 24. avgust 79, dan, ki je presenetil prebivalce Neapeljskega zaliva. Začelo se je zjutraj z oglušajočo eksplozijo Vezuva, pri kateri je del vrha hriba preprosto odneslo; potem so začeli padati kot lešnik veliki lapli, sledil je velik oblak vulkanskega pepela, pomešanega s kamenjem in kosi skal, vse skupaj pa je spremljalo silovito tresenje tal. Pričevanje o teh dogodkih nam je zapustil Plinij Mlajši, ki je bil prav takrat v malo oddaljenem Misenu in je kasneje opisal svoja doživljanja v dveh pismih Tacitu. Takole pravi: »Naše vozove, ki smo jih dali ven potegniti, je premetavalo sem in tja, čeprav smo se peljali po ravnem; četudi smo polagali kamne pod kolesa, se vozovi niso ustavili. Razen tega smo videli, da se morje je tako rekoč samo vase vsrkava in ga potres spet nazaj zaganja. Breg se je bil pomaknil globlje v morje in na suhem pesku je ostalo vse polno morskih živali. Na drugi strani se je črn, strahovit oblak raztrgal v dolge ognjene oblike, ki so bile podobne bliskom, toda neprimerno več-

je.« In malo naprej: »Ni trajalo dolgo, že se je tisti oblak spustil na zemljo in pokrili morje. Že je zagrmel otok Kapri in nam vzel predgorje Misenum izpred oči.«

Potem opisuje, kako sta z materjo in številnimi drugimi ljudmi bežala z ogroženega področja, kako jih je zajela tema in jih zasul gost pepel, kar je med bežalnimi povzročilo pravo paniko: »Slišala sva vpitje žen, cviljenje otrok, kričanje mož; nekateri so iskali starše, drugi otroke in še drugi svoje žene; le po glasu so jih spoznavali. Eni so objokovali svojo lastno usodo, drugi usodo svojcev; veliko jih je bilo, ki so si iz strahu pred smrtjo želeli smrt. Mnogi so dvigali roke k bogovom, še več pa jih je govorilo, da ni bogov in so videli v tisti noči ono večno in zadnjo noč vseh stvari na svetu.« Toda naposled je vse skupaj vendarle minilo: »Slednjič se je tisti temni oblak razpršil ter se razgubil v dim ali meglo. In napačil je pravi dan; tudi sonce je zasijalo, a vendarle bledorumen, kakršni so je takrat, kadar mrkne. Naše se vedno preplašene oči so videle vse izpremenjeno in z visokim pepelom kakor s snegom pokrito. Vrnili smo se v Misenum...« (Pisma VI, 20).

Tako je doživel in opisal prvi izbruh Vezuva Plinij Mlajši, poleg svojega prijatelja Tacita verjetno najbolj učena glava tistega časa, in njegovi opisi veljajo za prvo ohranjeno poročilo o aktivnosti tega vulkana sploh. Iz pisma, ki smo ga deloma navedli, pa iz pisma, v katerem opisuje smrt svojega strica, Plinija Starejšega, je moč razbrati predvsem tisto značilno atmosfero strahu, obupa in nemoči, kakršno običajno porođijo velike naravne nesreče, le malo pa z vemo o dejanskih razsežnostih in posledicah te katastrofe.

Vse je prekril pepel

Prebivalci Pompejev, cvetočega trgovskega mesta, ki je ležalo kakih devet kilometrov stran od Vezuva, so namreč doživeli še marsikaj hujšega od strahu in obupa. Potem ko je vulkan eksplodiral, so se dogodki odvijali z neizprosno naglico: kot bi trenil so bili ceste, trgi, strehe in vrtovi pokriti s hitro rastočo plastjo pepela. Vedno več prebivalcev je poskušalo zbežati, saj so uvideli, da hiše ne nudijo več varne-

ga zatočišča, zakaj strehe so pričele popuščati pod zmeraj večjo težo. Veliko jih je tudi ostalo in iskalo rešitev v kletih, vendar pa so jih tam pomorili smrtonosni plini; še stoletja pozneje so našli njihova okostja in odtise njihovih teles v strjenem vulkanskem prahu. Okrog 2000 ljudi je umrlo v mestu, mnogo pa jih je izgubilo življenje na begu – vsega skupaj dobra četrtina prebivalstva Pompejev.

Ko so se preživeli nekaj dni kasneje vrnili, mesta sploh ni bilo več videti. Iz sedem do osem metrov debele plasti sivobelega pepela in lapilov so štrleli zgolj najvišji deli večnadstropnih zgradb na Forumu. Posebna preiskovalna komisija rimskega senata, ki je prišla na kraj nesreče kmalu zatem, je ugotovila, da mesta ni mogoče obnoviti. Tisto malo, kar je od Pompejev sploh še ostalo, recimo nekaj kamnitih blokov in stebrov, so kasneje odpeljali in uporabili pri drugih gradnjah. V naslednjih letih in stoletjih so Pompeji docela padli v pozabo, tako popolno, da kmalu ni več nihče vedel, kje je to živahno mesto sploh ležalo.

Nekaj podobnega je mogoče trditi tudi za manjši, le tri kilometre od Vezuva oddaljeni Herculano, ki ga je lava povsem prekrila, nadalje za Stabije, Nucerio, Oplontis in za številne vile pa posestva ob Neapeljskem zalivu. V Herculanumu so zaradi neposredne bližine vulkana doživljali katastrofo nekoliko drugače kot v Pompejih. Vroča lava, ki je ogrožala mesto, je namreč učinkovala neprimerno bolj svarilno od pepela in kamenja, zaradi česar se je bilo prebivalstvo prisiljeno nemudoma umakniti in je bilo le malo mrtvih. Kasnejši izbruh Vezuva so mesto prekrili še z dodatnimi plastmi lave in le-ta je, ko se je strdila, skozi stoletja delovala kot odlično zaščitno sredstvo pred zrakom in morebitnimi roparji. Kot so pokazala kasnejša arheološka izkopavanja, so se v Herculanumu in bližnjem Oplontisu ohranili celo predmeti iz lesa, usnja in tkanin, kakršnih na primer v Pompejih, ki so jih pepel, kamenje in lapili neprimerno slabše zaščitili pred razkrajajočimi učinki zraka, ni bilo mogoče najti.

Zgodba o arheologiji in meščanski morali

Ko smo že omenili arheologijo, je treba poudariti, da je zgodba o Pompejih, Herculanumu in Oplontisu z današnjega stališča predvsem zgodba o bedi in blišču arheološke vede, saj je le-ta prav pri odkrivanju omenjenih krajev doživljala svoje najvišje vzpone in najgloblje padce. Vzporedno s tem pa gre nedvomno za zgodbo o razvoju meščanske in nemara tudi malo-meščanske morale, katere poteze so se najjasneje zarisale ob znameniti erotični zbirki umetnin iz Pompejev in Herculana-

ma, nekoliko bolj prikrito, čeravno najbrž prav zato toliko bolj škodljivo, pa so se kazale že ob izkopavanjih samih.

Prva izkopavanja na področju Herculanauma je v začetku osemnajstega stoletja naredil princ d'Elboeuf, poveljnik avstrijske konjenice v Neaplju, ki je bil takrat pod habsburško oblastjo, neposredni povod pa je bila naključna najdba večjega kosa dragocenega in očitno obdelanega marmorja. Pri teh skrajnih nestrokovnih izkopavanjih, ali bolje rečeno, pri tem karseda brezobzirnem razbijanju okamenele lave so naposled res našli tri ženske kipe v naravni velikosti. To je seveda do skrajnosti razgorelo raziskovalsko strast princa d'Elboeufa, čigar interes je bil vsekoli zgolj pridobiti in prav nič »arheološki«. Na srečo ni utegnil povzročiti večje škode, ker je bil kmalu zatem premeščen v Francijo, razen tega pa ni niti slutil, da je odkril Herculano-

Zato pa so mnogo več škode naredila izkopavanja, ki jih je na željo Karla III., kralja obeh Sicilij, vodil nekaj let pozneje inženir Rocco de Alcubierre. Ne le, da je med drugimi dragocenostmi našel napis gledališča v Herculanumu, kar je enkrat za vselej razkrilo, za kakšno najdišče gre, marveč je bil prav on tisti, ki je začel sondirati tudi v Pompejih. S tem, ko je tudi na tem področju našel nekaj dragocenosti, je odprl pot neusmiljenemu in docela nenačrtnemu odnašanju umetnin iz odkopanih palač v zasebne vladarske zbirke. Tudi kasnejši oblastniki iz Neaplja namreč niso kazali kaj prida zanimanja za arheološko plat izkopavanja, marveč so jih zanimalo predvsem posamezne umetnine, s katerimi so si okrasili vile. Razumljivo je, da se pri tem niso kaj dosti zmenili za mesto samo, za njegova številna poslopja, za prodajalne in krčne, skratka za vse tisto, kar bi lahko kaj povedalo o načinu življenja nekdanjih prebivalcev Pompejev in Herculanauma, zato pa so jih posebno privlačile stenske slikarije, ki so jih dali izrezati oziroma izkopati iz sten, pri čemer so jih mnogo uničili že na kraju samem, še več pa jih je razpadlo kasneje zaradi neustrezne zaščite. Toda tudi za tiste, ki so se ohranile, celo za tiste, ki so zašle v muzej, je bilo pozneje težko ugotoviti, od kod izvirajo.

V mavec odšli mrtveci

To noro hlastanje za dragocenimi najdbami je trajalo vse do nastopa kralja Viktorja Emanuela II., ki je vodstvo raziskav prepustil arheologu Fiorelliju. Šele ta je izkopavanja postavil na znanstvene temelje; izdelal je načrt mesta, razdelil celotno področje na posamezne odseke, le-te pa na posamezne komplekse poslopij. Prepovedal je nadaljnje odnašanje umetnin, ra-

zen tega pa je poskrbel za to, da so tiste, ki so jih na novo odkrili, sproti zaščitili proti vlagi in soncu. Končno je prišel tudi na misel, da bi v strjenem pepelu ohranjene odtise mrtličev odliči v mavec in odlikte postavili nazaj v hiše. Čeprav je v svoji vestnosti tudi marsikaj pretiraval – zlasti to velja za nekatera preveč na hitro izvedena restavratska dela – je prav Fiorelli pripravil svojim naslednikom ustrezne pogoje za nemoteno strokovno delo. Pri tem je značilno, da so izkopavanja in restavratski posegi potekali z leti vedno počasneje, zakaj kriteriji so z razvojem arheologije postajali strožji, za natančnejše delo pa je bilo potrebno zmeraj več časa.

Danes, ko sta dve petini Pompejev še zmeraj zakopani pod pepelom, obenem pa se restavratortji trudijo, da bi rešili tisto, kar je bilo poškodovano ali delno uničeno še pred Fiorellijem, je gotovo slišati nenavadno, če kdo trdi, da znanstvenikom povzroča največ glavne travo tisto, kar je ohranjeno. In vendar je tako. Medtem ko je marsikatero stensko slikarijo v Pompejih uničil kramp nekdanjih »raziskovalcev«, mnoge druge pa sta sonce in dež poškodovala do take mere, da so od njih ostali le še za kovanec veliki barvni madeži, je v neapeljskem Narodnem muzeju na razpolago več tisoč razmeroma dobro ohranjenih stenskih slik različnih velikosti, ki pa imajo eno samo veliko skupno napako: izrezane in izkopane so iz sten in s tem iz kompleksnih dekoracij, ki so krasile notranjštine pompejskih poslopij. Umetnostni zgodovinarji so tako postavljali pred vprašanje, kako ustrezno interpretirati pompejsko umetnost, ko pa imajo na razpolago zgolj iz celote iztrgane podobe, katerih pomen je na ta način nujno docela drugačen. To velja za slikarje vseh pompejskih slogov (za enkrat so uspeli identificirati štiri) in navsezadnje tudi za številne »obscene« podobe, ki jih hranijo v »prepovedanih sobah« neapeljskega muzeja. Gre za slike, in druge umetniške predmete, ki brez vsakršnega mitološkega oklepševanja in dodatkov prikazujejo ljubezenske prizore, vendar jih niso našli samo v javnih hišah – kot bi to radi nekateri prikazali – marveč so po večini krasile sobe petičnih meščanov. Mar ni tudi zapletov okrog teh umetnin vsaj deloma povzročilo dejstvo, da so iztrgane iz celote? Ali ni morda prav to razlog, da na marsikoga delujejo tako »opolzko«?

Nepopolno ogorčenje njegovega veličanstva Franca prvega

Vsekakor je to čudna zgodba, v kateri so glavno vlogo igrali (in jo še igrajo) moralisti najrazličnejših profilov in kalibrov. Kolikor vemo danes, so si lahko »pohujšili-

vo« zbirko do leta 1819 radovedneži ogledali praktično brez omejitev. Tistega leta pa je obiskal muzej kalabrijski vojvoda in prestolonaslednik Franc I., ki je čez nekaj let postal tretji burbonski kralj v Neaplju. Njegovo ogorčenje je bilo nepopolno; zahteval je, naj celotno zbirko zaklenejo v posebno sobo, v katero naj bi poslej smeli vstopiti samo ljudje zrelih let in neoporečne morale. Njegov ukaz so nemudoma izpolnili in zbirko, ki je takrat štela samo 102 kosa, zaklenili z dvojno ključavnico in d'ema žabicama. Kdor je hotel vstopiti v prepovedano sobo, je moral imeti posebno dovoljenje od kralja, ki je vsako prošnjo skrbno preučil.

Kljub kasnejšim poskusom, da bi zbirko predstavili javnosti, je iz najrazličnejših razlogov ostala vse do leta 1940 bolj ali manj zaprta in skrita večini. Takrat so zbirko, tako »nevarno« javni morali, strpali v zaboje in le-te poskrili najprej v samostan na Montecassinu, nato pa še v druge samostane po Italiji. Dejstvo, da so prav menihi ohranili eno najbogatejših ali pa celo najbogatejšo erotično zbirko v zgodovini, je eno izmed tistih ironičnih protislovij, ki jih v zgodovini ne manjka. Toda zbirki ni grozila le nevarnost, da bi jo uničile bombe in topovski ogenj, marveč si je je zaželel sam feldmaršal nemškega rajha Herman Goering, kar je bilo – če upoštevamo njegovo »umetniške« appetite – še mnogo huje. Ko je nekoč obiskal Neapelj, je v spremstvu nacističnih beljakov nenadoma prišel v Narodni muzej in zahteval od tedanjega ravnatelja, naj mu odpre vrata skrite zbirke. Toda ministrstvo za kulturo je dalo jasne ukaze, da se sme zbirka pokazati samo znanstvenikom, ki lahko nedvoumno dokažejo, da bodo eksponate znanstveno preučevali, in ravnatelj si teh ukazov ni upal prekršiti. Tako je moral Goering zapustiti Italijo, ne da bi potel svoj neznansveno radovednost. Po padcu Italije se je skušal rajhsmaršal maščevati za žalitev, zato je ukazal, naj poščevo skrite zaboje. A na srečo so bili le-ti razstreseni po vsej Italiji, tako da se je Goeringovim zaupnikom posrečilo najti le nekatere izmed njih, ki so jih seveda prepehali v Nemčijo. Po vojni je italijanska vlada zahtevala vrnitev umetnin. Pogovori so bili dolgotrajni in minister Rodolfo Siviero se je moral truditi nekaj let, preden so zaboji, ki so jih nacisti skrali na Dunaju, ponovno priromali v Italijo.

Moralna vzvišenost kot maska

Toda zgodba s tem še ni končana. Leta 1971 so v Italiji objavili knjigo z naslovom »Skrivni kabinet Narodnega muzeja v Neaplju«, v kateri je Giuseppe Luigi zbral osemindeset barvnih fotografij do takrat še vedno skrite zbirke. Knjigi je napisal tudi predgovor, v katerem je opozoril, da imajo podobne zbirke tudi muzeji v Firencah, Madridu, Dresdenu, Berlinu in Londonu, vendar pa je po njegovem mnenju neapeljska zbirka najbolj celovita in daje strokovnjakom najbolj popolno podobo nekega sveta, ki je bil prefinjen in obenem nagnjen k izrojeni mehužnosti. Mario Napoli, vodja komisije za starine v Salernu, je v isti knjigi postavil vprašanje, ali bi bilo zbirko bolje razstaviti v enem samem prostoru, tako rekoč v enem kosu, ali pa razpostaviti posamezne slike in predmete med druge muzejske eksponate. Toda že takrat je bilo jasno, da je druga možnost popolnoma iluzorna. Leta 1973 so končno odločili, da bo zbirka razstavljena v posebni sobi, vstop pa bo dovoljen samo osebam, ki so že dopolnile osemnajst let.

Zbirka je tako še enkrat dobila pečat nesposodbnosti, meščanske morale pa je še enkrat pokazala svojo dvoiličnost. Vendar pa ne gre le za kipe, freske, mozaike, predmete iz bron, svetilke, oljenke, glinaste posode, posodice za balzam, krožnike, amfore, vrče in amulete, ki sestavljajo »opolzko« zbirko, marveč za mnogo širši in globlji problem. Zdi se namreč, da ta zbirka zgolj simbolično odraža temeljni odnos tako imenovanega sodobnega civiliziranega sveta do bogate kulture in umetnosti Pompejev, Herculanauma in Oplontisa, se pravi, do neke druge in drugačne civilizacije. Žal pa to ne velja samo za obravnavanje preteklosti, zakaj ta moralna vzvišenost, ki po eni strani le slabo prikriva zadevno inferiornost, po drugi pa odlično maskira čisto drugačne interese, je na delu tudi takrat, ko gre za sedanost.

Bojan Kavčič

Via Mercurio, v Pompejih (foto dokumentacija Dela)

Nasilje v športu

Boks ni igranje na klavir

Kaj pravzaprav je boks, sem se prvokrat zavedel šele 1974, ko se je v zairskem glavnem mestu Kinšasi Muhammad Ali spopadel z Georgom Foremanom za naslov svetovnega prvaka v težki kategoriji. Do takrat sem mislil, da je boks igra, v kateri sta nasprotnika – celo težkokategornika – bolj ali manj normalni bitji, s taktičnimi udarci, ki ne »bolijo« tako kot tisti v raznih kavarniških pretepih.

Do tedaj sem boks gledal le po televiziji, kar je za razumevanje boksa koristno ravno toliko, kot če bi človek hotel preučevati lunino površino z gledanjem skozi napačni konec teleskopa.

Prvi udarec mojim naivnim predstavam o boksu je zadal George Foreman. Prva stvar, ki sem jo opazil, ko je stopil v telovadnico na ogrevanje pred matchem, je bila, da se povsem razlikuje od drugih navzočih. Bil je pošast, svetovni prvak v težki kategoriji, človek-stroj, iz katerega sta puhtela vroče in uničevanje. Udarci, s katerimi je zadeval vrečo s peskom, so bili nadčloveški. Še pred njegovim prihodom v telovadnico sem z vso silo udaril v vrečo (skladno z mojimi predstavami o boksu) in si skoraj zvil roko, vreča pa je le rahlo zanihala. Pod Foremanovimi udarci pa je poskakovala kot lahka balonček. Trener Dick Saddler, ki je Foremanu podrl vrečo, pa je ob prvem šampionovem udarcu vanjo odletel daleč proč. »Boksarji za vrhunske nazive ne trenirajo zato, da bi ubijali,« je nekje zapisano, pisatelj Norman Mailer pa je v svoji knjigi »Spopad« (1974) napisal nasprotno: »Boksanje za vrhunske nazive nudi poklic osebam, ki bi sicer morda zagrešile umor na ulici...«

Seveda takrat, ko sem opazoval Foremana, kako z nadčloveško močjo natepava

teško vrečo, v boksarju nisem gledal ubijalca. Zbal sem se sicer za Alijevo usodo, vendar mi še zdaleč ni padlo v glavo, da bi ob tem mislil na kaj usodnega. Boks je konec koncev le igra.

Prvi udarec, ki je Alija zadel v rebra, pa je v meni razblinil vse naivne predstave o tem športu. Sedel sem namreč le pol metra od ringa in videl, kako se je Alijev obraz spuščil v agoniji in slisal, kako je blazil za zrakom. Naslonil se je na vrvi, medtem ko so ga obdelovale Foremanove pesti z enako silo kot preporec v peskom. Privraket sem se zavedel, zakaj plačujejo ljudje tako drage vstopnice, da sedijo tik ob ringu. Ko si dovolj blizu, da tudi po tebi pada znoj s boksarjev, ti postane jasno, da boks ni šport, temveč smrten spopad, primitivna krvava bitka, v kateri se dva velikana z vso silo obdelujeta s pestmi.

Foreman je nadaljeval z baržo udarcev polnih sedem rund, potem pa ga je premagala lastna surova moč. Foreman je bil namreč navajen, da uničuje vse, kar mu stoji na poti – in tega človeka seveda ne more početi v nedogled. Ali pa je treniral tako, da je njegovo telo do določene trenutka potrpežljivo sprejemalo udarce... V prvi polovici osme runde, ko je Foreman še vedno morilsko opletal okoli nasprotnikove glave, je Ali stopil naprej in z dvema bliskovitima udarcema spravil Foremana na tla.

Vodilo starih Grkov: polomljene kosti

Če pobrskamo po zgodovini, ugotovimo, da je bila rokoborba predhodnica borilskih spopadov med dvema osebam. Arheološka odkritja potrjujejo, da so se Egipčani in Asirci ukvarjali z »dvojimi nelsoni« že pred petimi tisočletji. Tudi pri drugih starih civilizacijah je rokoborba veljala za priljubljen šport. Poznali so jo v stari Mehiki, vendar verjetno – po odkritih kipih sodeč – v bolj nasilni obliki kot pri Egipčanih. Stare legende v Afganistanu govorijo o rokoborcu velikemu Rustumu Zoalu, visokem tri metre in težkem tristo kilogramov, ki je na tekmovalnih zlomil vratove več sto nasprotnikom in še ne bi nehal, če ne bi pomotoma ubil svojega odpujčenega sina. Na Japonskem poznajo borce sumo že izpred našega štetja...

Najbolj navdušeni rokoborci pa so bili seveda stari Grki. Helenska književnost pozna dolga epska opevanja bojev med Ajakom in Uliskom, Herkulom in Antejem... Grška kronika rokoborstva pove, da je neki Teogen, ki je živel približno v 9. stoletju pred našim štetjem, v rokoborskih spopadih pobil (dobesedno) 1425 nasprotnikov. Grki so bili tudi prvi, ki so razvili boks. Po njihovem izročilu je bil atenski heroj Tezej tisti, ki ga je izumil.

Boks se je leta 688 pred n. št. prvokrat pojavil na olimpijskih igrah in je hitro

postal priljubljen šport. Rokoborba in boks sta z vsemi svojimi okrutnimi prijemi postala tako priljubljena med športniki in med občinstvom, da so Grki izumili še tretjo krvavo igro – pankration (prvič se je pojavila na olimpijskih igrah leta 648 pred n. št.), ki je bila podobna rokoborbi. Razlika je bila le v tem, da sta si pri rokoborbi tekmeča poskušala spodnesti ravnotežje, pri pankrationu pa sta tekmeča poskušala drug drugemu polomiti čim več kosti, če jima ni šlo od rok davljenje. Pankration je kmalu postal najbolj priljubljena športna zabava na grških stadionih.

Krvavih športov pozna zgodovina nič koliko. Rimljani so od Grkov z obema rokama prevzeli rokoborbo, vendar so jo – začuda – malce omilili in omejili napad le na gornji del telesa (»grško-rimski slog«). Za smrt kot gledalke pa so izumili še gladiatorske boje.

Gentlemanska kri

Propad rimskega imperija je povzročil veliko praznino v razvoju borilskih športov. Čeprav so se merjenja telesne moči v takšni ali drugačni obliki nadaljevala, so šele romantični vitezi poskrbeli za dostojno nadaljevalko rimljanskega nasilja – viteški turnirji. Čeprav so bili le-ti običajno vsi v »trakih in čipkah«, so šlo za salamsko krvav boj, v katerem so se spopadali vitezi v oklepih. Na turnirju v Neussu blizu

Mojstri in modeli

Ljubezen, ločitev, dvoboj.... »Ah, pustimo to!«

Iskanje spominov na »Effi Briest« Theodora Fontaneja in na njeno pretresljivo drugo življenje

Šele v zadnjem letu svojega dolgega življenja je bila odvisna od pomoči drugih: svojci so jo redno obiskovali. Sama je bila vse življenje negovalka, zdaj so drugi njo negovali. Hudo je bilo tudi to, da ni mogla več brati: Effi Briest, 98-letna, na pol slepa.

Iz hiše skoraj ni več hodila, stanovala je v vili zgoraj na Hochbuchi, sredi gozda, s pogledom na jezero. Kolo, ki si ga je kupila za petinsedemdeset rojstni dan in se z njim vsa ta leta vozila nakupovat v mesto, je zdaj gotovo rjavelo v kakem kotu. Takrat je vzela iz hranilnice denar, ki ga je varčevala za pogreb, da si je lahko kupila kolo. V starosti, ko se nihče drug ne upa več v sedlo, se je naučila kolesariti. Vsakdo v sosesčini jo je poznal, vsak jo občudoval, vsak je vedel: nenavada ženska. Toda nihče ni slutil njene skrivnosti: da je bila model za junakinjo Fontanejevega romana »Effi Briest«. Morebiti tega nazadnje celo sama ni več vedela: v njenih krogih znajo molčati. O »aferi« nihče nikoli ni črnil – za božjo voljo, ne. In se zlasti ne o knjigi, ki se je polastila te afere, najsi sodi med svetovno literaturo.

Leta 1895 je roman izšel v Berlinu, sedem let po spektakularnem dvoboju, osem let po njeni ločitvi. Tri leta zatem je pisatelj umrl. In dasi je od tega že tudi minilo več kot pol stoletja, ona, ki je bila Fontanejeva za model in ki ji je dal v romanu umreti že v neznanih ženskih letih, je bila ob njegovi smrti še zmeraj med živimi.

Drugo življenje.

Drugo življenje z njenim pravim imenom: Else von Ardenne.

Kot Elisabeth plemenita Plotho se je bila rodila. Vendar pa tudi po katastrofi ni ponovno privzela svojega deklškega imena, marveč je še naprej obdržala soprogovega – vse do konca se je pisala Else von Ardenne. In prav tako je zapisano tudi na njenem nagrobniku, na pokopališču v Stahnsdorfu, to je na pol poti med Potsdamom in središčem Berlina.

Drugače v romanu: »Rada bi imela na Ramnu spet svoje staro ime; drugemu imenu nisem naredila časti,« je pisatelj svoji junakinji dal izreči njeno poslednjo željo, in njeni starši so ji željo tudi izpolnili. Na marmornih plošči v romanu piše »Effi Briest« in nič drugega, cvetoča veja obrobja kamen.

Ogledujem si slike iz tistega časa: kažejo visoko, vitko postavbo, svetle oči, odkrit pogled, friderikovsko upognjen nos v oglatem profilu.

Koelna je bilo na turnirjih ubitih kar 60 vitezov.

Turnirji so bili za plemstvo, ljudje z nemo dro krjvo pa so se zadovoljevali z mečevalskimi dvoboji, pri katerih je tekmovalce poleg meča uporabljal še majhen koplječ, čit. Ti dvoboji so bili tako divji in krvavi, da jih v Angliji v 13. stoletju prepovedali. Na celini se je medtem že razvijal boj z rapirji, ki so ga prevzeli tudi Angleži. Boj z rapirjem je postal »igra gentlemenov«.

Tudi rokoborba je preživela propad rimskega cesarstva. Cvetela je po vsej Evropi, zlasti pa v Angliji, kjer je matematik sir Thomas Parkyns s Cambridgea leta 1660 napisal prvi priročnik za rokoborbo, na svojem posestvu blizu Nottinghama pa je uvedel vsakoletne rokoborske turnirje. Prva nagrada: z zlatom oblit klobuk.

Tudi boks se je prvič po propadu Rimljanov pojavil na angleških igriščih. Za svojo obuditev se ima zahvaliti poklicnemu glumcu Jamesu Figgju, očetu »pugilizma« – robatega predhodnika sodobnega boksa. Podobno kot grški pankration je bil tudi prvotni angleški boks mešanica obdelovanja s pestmi in rokoborbe, pri čemer so bili lomljenje udov in staknjena očesa nekaj čisto običajnega.

»Zlata doba« in milijon dolarjev

V začetku dvajsetega stoletja, ko se bokarsari niso obdelovali več z golimi pestmi,

In potem slika iz leta 1951, malo pred smrtjo.

Tega leta njen vnuk, Manfred von Ardenne, znameniti znanstvenik, ki se je pred leti edini drznil pretrgati molk o aferi (kakor odrešenje je morala njegovo drznot občutiti starka, ki je desetletja molče trepla), še zmeraj čaka v Suhumiju ob Črnem morju, kjer so mu Sovjeti, kot neke vrste vzhodnemu von Braunu, uredili inštitut za elektronsko fiziko, čaka na vrnitev v Nemčijo. Še mu gostitelji ne dovolijo iz dežele, šele čez štiri leta bo pri Dresdenu dobil dodeljeno novo področje in opozoril nase s svojimi presenetljivimi študijami o metodah boja proti raku in o raziskovanju infarkta ter si s tem nakopali tudi kritično pozornost zahodnega strokovnega sveta, ki tega moža sicer spoštuje, vendar s predsodki. S predsodki zaradi njegove gibke prilagodljivosti, saj se Ardenne ravna po načelu italijanskega jedrskega znanstvenika Enrica Fermija, čes da naj bi vsak znanstvenik »vsakih deset let premenjal svoje raziskovalno področje«. In slednjič tudi s predsodki, ker je Ardenne komunist in se dobro razume z množični Nemške demokratične republike. Tega leta pa je torej še daleč na Kavkazu; dasi mu je bila babica zmeraj blizu, ji zdaj ne more pomagati, ko ji pri osemindesetih letih luč življenja začenja počasi ugašati.

A tu je še Manfredova mati, Elsinu snaha Adela von Ardenne. Baronica, rojena Mutzenbecher, živi v Berlinu. Na taščo je navezana, družji ju vzorna naklonjenost.

Ko se srečam s staro damo, Elsinu snaho Adelo, jih ima tudi sama že dvaindevdeset let. Zunaj v Lankwitu ima s hčerjo majhno najemniško stanovanje, takoj za Telowskim kanalom. Sveža kava stoji na mizi, zraven keksi. Tako urejeno je moralo biti tudi pri njeni tašči, po vsem, kar sem o njej prebral in slišal. Sprašujem staro damo po zadnjih dnevih njene tašče, ki je bila model Effie Briest. Toda – kaj slišim? Je to mogoče: tudi bližnja smrt ji ni razvezala jezika? Torej nobene besede o tragični prepovedani ljubezni? Nobene besede o sodniku Hartwichu, kakor se je imenoval v resnici, ali majorju von Crampasu, v romanu »ženskarju«, ki je imel »številna razmerja«? In tudi nobena misel o knjigi, ki je njeno usodo ponesla v svet, o fenomenu njene literarne identitete pa o Fontaneju?

temveč so jih zaščitili z rokavicami, je boks postal vohbe sprejet sport. Športno občinstvo, navdušeno nad razvojem in razkazovanjem mišičja, je se nenadoma oddaljilo, da je boks, ki je do tedaj veljal za prostak št sport, z uvedbo rokavic postal sredstvo za razkazovanje najvišjih človeških vrlin. »Boks ni ponižujoč,« je izjavil belgijski pesnik Maeterlinck. »To je disciplina nasilja. Bojeviti instinkti so sestavni del naše narave. Tisti, ki jih nimajo, nimajo mentalne energije.« Podobno je na drugi strani atlantika razglašal ameriški predsednik Theodor Roosevelt in ameriške zvezne države so čez noč uzakonile desetruodne bokarske dvoboje.

Dne 2. julija 1921 sta se v ringu v Jersey Cityju spopadla mladi Jack Dempsey in Francoz Georges Carpentier. To je bila prva v seriji »bitk stoletja« in začetnica »zlatega obdobja« boksa. Osemdeset tisoč gledalcev je opazovalo, kako je Dempsey »zmlel« Francoza, opazovalo in uživalo.

V naslednjih treh desetletjih je boks povzročal mrzlico po vsej Ameriki. Vendar pa sta se za nazivom »zlata doba« in milijoni dolarjev še vedno skrivala kri in nasilje. Sodniki niso posredovali, če so boksarji razen z orokavičnimi pestmi udarjali tudi z glavo in nogami.

Spomine na to obdobje je zbral Peter Heller leta 1973 v knjigi »V tem kotu«. V njej se welterski prvak iz leta 1940 Fritz Zivic spominja: »Po peti rundi sem ponorel in ga začel nizko obdelovati, daviti in še kaj.

»Ne, to so reči, o katerih ni bilo nikdar govora. Ne prej in ne poslej,« pravi snaha.

In vendar, vrtam naprej, jo je moralo prenesti, ko je konflikt svojega življenja nenadoma zagledala obelodanjen na straneh ene največjih uspešnic svojega časa: vse postaje svoje usode, vse prizadete? Seveda z drugimi imeni in odtujene z obiljem detajlov, ampak zmeraj zadosti jasne, da je vzorec preseval skozi oblogo, zrno peska v biseru? Torej, kako je bilo: je bil to zanjo šok? Ali pa ga je nasprotno občutila le kot olajšanje? Ji je knjiga olajšala trpljenje ali pa ga le še poglobila?

Spet enak odpor: »O tem ni bila nikdar izgovorjena kaka beseda, žal vam ne morem pomagati.«

Ampak saj je morala za to vendar vedeti, gotovo je poznala knjigo, jo prebrala, vzljubila ali zasovražila?

»Seveda, gotovo jo je prebrala. Kot Fontanejeva rojakinja ga je seveda brala. In gotovo je tudi »Effi Briest«. Toda, kak učinek je imela knjiga nanjo, tega ne vemo.«

Začutim nekaj tiste neomajne zaščitne tradicije, ki se je ohranila v teh družinah. Takt vse do tabuiziranja, decentnosti vse do samozanikanja. Tudi moja lastna vrednostna skala se za trenutek zamaje: ali je res legitimno zanimanje, da zdaj v to drezam, ali pa le drzna klepetavost, kršitev meja, samovoljno poseganje v stvari, ki mi niso nič mar? Adela von Ardenne izhaja iz hamburške hiše pravnikov, njena znamenita tašča pa z gosposkega posestva na Magdeburškem: če se združita hamburški hlad in pruska strogost, že ne more biti drugače, ko da zaveje leden piš.

Poskušam torej drugače: vsi ti številni filmi o Effi Briest – ali res tudi nobenega filma ni videla? Med njimi so bili zelo lepi, na primer tisti vzhodnonemški, pa tudi tisti zahodnonemški, Fassbinderjev, ja, zlasti ta, in tudi na film z Ruth Leuwerik se spomnim, imenoval se je »Rože v jeseni.« Že res, naslov je bil grozen, ampak takrat je bil tak romantično solzav čas, ljudje so vsaj še v kino hodili. In prav ona, prapodoba vseh teh filmskih junakinj, ona edina da jih ni videla? In če jih res ni, zakaj ne: ker je bila preponosna ali pa se je le bala? Se je počutila zlorabljeno, razgaljeno? Ali pa jo je bilo le strah, da bi se spet odprle stare rane?

Vse zama. Tudi snaha se ne more spomniti, da bi bila sama kdaj v kinu zaradi Effi Briest.

Pa knjiga – ali tudi knjige ni imela doma na polici? Mogoče pa ni marala knjig – lahko bi bilo tako, ne? Verjetno ji je bolj ležala glasba? Ali slike? Je morebiti sama slikala? Imam jo: bila je človek narave – drži?

»Ni govora, strastno je brala. Že zgodaj je usoda naredila drugega človeka iz nje: življenjska radoživost, ki se je sprevrgla v resnobo in religioznost. Torej nasprotno, zelo veliko je brala. In ko ji je videl jej popuščati, sem »vskočila jaz in ji na glas brala. »Miss sine nomine« je bila zadnja knjiga. Ernst Wiechert. Knjiga je prav tedaj izšla. Če jo poznate, mi boste pritrili: nelahko branje. Toda ona je dojela vsako besedo, do zadnjega je bila duševno čvrsta.«

Wiechert torej. Ne Fontane. Odneham.

Tako kakor se v romanu Effi Briest in Geert von Innstetten po odkritju njenega prešustva, po njeni ločitvi, nikoli več ne srečata, nikoli več ne pogovorita, nikoli spravita, in kakor je bilo tudi v resničnem življenju vsega konec med Elso in Armandom von Ardenne, tako torej Elsa sama nikoli ni pretrgala molka o tistem svojem drugem življenju, ki ga je opisal pisatelj, ko se je še za življenja svoje junakinje oddolžil popisati njeno zgodbo, ki jo je bil slišal v neki družbi. Napisal je roman, ki je njegovo najslavnejše delo. In ona njegova najslavnejša figura...

»To je zgodba, napisana po resničnem življenju,« je Theodor Fontane zapisal v pismu svoji prijateljici Marie Uhse tisti čas, ko je knjiga izšla. »Srč me spreleti ob misli, da ji knjiga – dasi je preoblikovanje relativno laskavo – utegne priti pred oči.«

V drugem pismu, tokrat Clari Kühnast, je bil še določnejši: »Morebiti vas zanima, da resnična Effi Briest še živi, je izvrstna bolničarka v neki veliki umobolnici. Innstet-

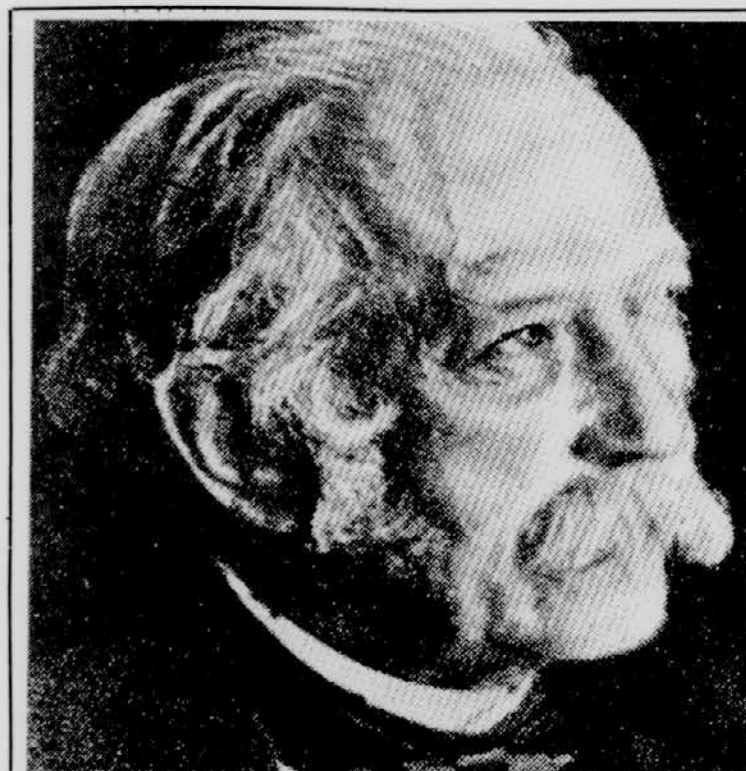
Sodnik je v šesti rundi ustavil boj, pogledal Armstronga, pogledal mene in dejal: »Fant, če se hočeta še naprej tako tepsti, nimam nič proti! To je bilo vse, kar sem hotel slišati. Popravlil sem si hlače in se spravil nad nasprotnika. Dobil sem ga v klin in ga stolkel okrog oči. Usta je že imel razbita, vendar je bil preponosen, da ni izpljunil kri. Namoje tega je bil požrl... Občinstvo me je obsodilo, da se ne znam športno boriti, jaz pa pravim: boks ni igranje na klavir.«

Bokarski prvak iz leta 1939 Billy Conn (lahko-težka kategorija) pa je bil še bolj neposreden:

»Udaril sem ga v jajca, da je z ritjo odletel med vrvi. Bilo je v trinajsti rundi. Človek mora storiti vse, da zmaga, a ne? V ringu se ne greš ministranta.«

Navček v ringu

Po drugi svetovni svojini, ko so bili ljudje siti ubijanja in krvi, se je pojavila vrsta kritikov, ki so zahtevali reformiranje boksa in celo njegovo ukinitve. Poznavalec boksa Jimmy Cannon je leta 1948 izjavil v reviji Esquire: »Boks je umazana zadeva in če se z njim ukvarjaš predolgo, postane tvoja glava koncertna dvorana, v kateri kitajski glasbi ni ne konca ne kraja.

Pisatelj Theodor Fontane in njegova junakinja Else von Ardenne v visoki starosti

ten, in natura, bo kmalu postal general. Jaz sem mu dal obesiti vojaško kariero na klin le zato, da bi resnične osebe preveč ne izstopale.«

In slednjič: »To je namreč resnična zgodba, ki se je tukaj pripetila, dvoboj je bil v Bonnu, ne v skrivnostnem Kessinu, ki sem ga postavil v kulise Swinemündeja; Crampas je bil sodni svetnik, Innstetten je zdaj polkovnik, Effi še živi, čisto blizu Berlina.«

»Še živi« – to je bilo leta 1895. In je ohranilo svojo veljavnost do 1952. Devetindeset let ji je bilo usojenih: sedemdeset več, kot jih ji je odmeril pisatelj, štiriinpetdeset več, kot jih je bilo danih samemu pisatelju. Spomenik še za življenja, lindauska najstarejša občanka.

Literarni zgodovinarji so z ljubeznijo orisali njeno pot, pri čemer jih je podpiral njen znameniti vnuk: Manfred von Ardenne je berlinskemu profesorju germanistike Seiffertu odprl dresdenski družinski arhiv – in to ni bil samo vpogled v življenjepis stare dame, ki ga je na roko napisala v svojih zadnjih letih, marveč tudi v pisma njenega ljubimca, tista usodna pisma, ki so povzročila katastrofo, ločitev in slovo.

Nekaj suhih podatkov:

Else von Plotho, letnik 1853, posestniška hči z Magdeburškega, se pri dvajsetih letih bolj zaradi materinega prigrivanja kot pa lastne naklonjenosti poroči s pet let starejšim huzarskim poročnikom Armandom von Ardenne iz Leipziga. Poročnik je sicer zelo izobražen, vendar tudi od kariere obseden militarist, ki je po prvih berlinskih letih kot konjski stotnik in poveljnik eskadrona premeščen v Düsseldorf. Sicer mu Else rodi dva otroka, toda v prijateljskem krogu, ki se zbira okoli mlade para, stanujočega v prepletem gradu Benrathu, se mlada žena strastno zaljubi v düsseldorfkega pravnika Emila Hartwicha – pomembna osebnost tudi on: na njegova socialnobijska predavanja, na primer »O zanemarjeni telesni vzgoji naše mladine«, je pozoren celo sam cesar, tudi kot slikar je pravnik nadpovprečno nadarjen, že se mu obeta napredovanje v deželne svetnike. Z ženo njegovega prijatelja Ardenne ga poleg vsega drugega veže tudi veselje do kolektiviranja in teaterskega igranja. Ko je Armand von Ardenne leta 1884 premeščen v vojno ministrstvo v Berlin, se zaljubljenca skrivaj sestajata v glavnem mestu, kakor že v Benrathu si tudi zdaj spet dopisujeta, skleneta se ločiti – zakaj tudi ljubimec Hartwich je nesrečno poročen – toda Ardenne, ki je začel sumničati, si priskrbi ponarejen ključ in odpre njeno pisalno omaro, kjer najde Hartwichova pisma. S tem pa se sproži tudi katastrofa: priznanje krivde, ločitveni proces, dvoboj. »Dvoboj, na katerega koncu hudo ranjeni Hartwich roti svojega nasprotnika, naj mu odpusti zlo, ki mu ga je bil prizadejal,« kakor je brati v sodnem zapisniku. »Hartwich je preminil 1. decembra.«

Belgija je 1954 prepovedala boks zaradi naraščajočih poškodb in »poniževalnega špektakla«, ki ga boks predstavlja.

Nasprotovanja boksu je doseglo vrhunec po dvoboju 24. marca 1962, ko je Emile Griffiths v ringu ubil Bennyja »Kida« Pareta. Edina stvar, ki je Griffithsu ostala v spominu v zvezi z bojem, je bilo navodilo, da mora »udarjati še naprej«, čim bo nasprotnik poškodovan. Po tragediji s Parantom se je v ringu še večkrat oglašil navček.

Septembra istega leta je Alejandro Lavante v ringu izgubil zavest. Šest mesecev kasneje je bil še vedno v komi. Skoraj natanko leto dni po Paretovi smrti je Sugar Ramos v ringu neusmiljeno premlatil prvaka v peresno lahki kategoriji Daveyja Moora, ki je 75 ur kasneje umrl v bolnišnici. Teden dni kasneje so v ringu izgubili življenje še trije boksarji, dva v Avstraliji in eden v Pensilvaniji. Šest mesecev kasneje je smrt stopila v ring pri Baltimoru – sredi boja je izdihnil boksar Ernie Knud.

Podjetnim varuhom boksa je navzlic hudim kritikam vseeno uspelo prepričati, da bi bil boks postavljen zunaj zakona. Paragrafom so ugodili tako, da so na hitro spremenili nekaj pravil.

Danes, kot pravijo uradni predstavniki športa, v boksu ni več tistega nasilja, ki je ježil lase ljudem v tridesetih in štiridesetih

Ardenne se odvrne od nezveste soproge in otroka po tedaj veljavnem pravu pripadeta njemu. Ponovno se oženi, se povzpne do najvišjih vojaških služb, vendar pade potem pri cesarju v nemilost, ker se izrazi zoper tradicionalni Kruppov top, pravilno sluteč tehnični razvoj, toda pozabljač na cesarjevo naklonjenost do družine Kruppovih. Spričo tega v prvi svetovni vojni ne igra več nobene vloge in umre kot vojaški pisatelj v činu generalnega poročnika 1919 v Berlinu. Pokopan je v Lichterfeldeju – čisto blizu bo vnuk Manfred devet let kasneje imel svoj znanstveni glavni stan: svoj laboratorij za elektronsko fiziko, kjer že 1930 občudujejo prve televizijske slike, kjer sta nekega dne na obisku Max Planck in Werner Heisenberg in kjer so 1944 samo še ruševine od bombnih zadetkov.

Kaj pa se je medtem dogajalo z babico, z Effi Briest, ki je nenadoma ostala sama na svetu, stara štiriintrideset let? Spominimo se: 1887 je bil ločitveni proces in leto zatem je afera prišla na uho pisatelju Fontaneju, in sicer v berlinskem salonu gospe Lessingove, soproge lastnika »Vossische Zeitung«. Ker sta tudi Ardennova redno zahajala v Lessingovo hišo, zdaj pa ju je že dolgo ni bilo na spregled, se je pisatelj pozanimal, kje sta. In tako je zvedel vso strašno zgodbo. Snov ga je elektrizirala, že 1889 je začel pisati roman – za zunanjo podobo Effi Briest si je izbral neko angleško metodistko, na potovanju po Harzu je zbujala njegovo pozornost: »Veselo klepetaje in vendar resnoba... Natanko tako oblačena, kakor sem opisal Effi Briest v prvih in potem spet v zadnjih poglavjih: pelerina, modro in belo progasti bombaž, usnen pas in mornarski ovratnik... Usoda mi je poslala na pot to malo metodistko.«

Predvsem pa mu je usoda poslala na pot zgodbo mlade Else von Ardenne – in ne samo njemu, marveč tudi njegovemu pisateljskemu kolegu Friedrichu Spielhagmu. Toda v tem ko je Spielhagnova novela »Za razvedrilo« danes že temeljito in po pravici pozabljena, je Fontanejeva »Effi Briest« sveža kot prvega dne, tudi Thomas Mann jo je visoko cenil.

In model, ki je sam sebe preživel za pol stoletja! Ko sem prvič slišal o tem, me je spreletel občutek: smola, da si to zamudil! Videti živo Effi Briest – kak intervju bi bil to! Danes pa vem: do tega intervjuja sploh ne bi prišlo. Stara gospa nikoli ne bi bila spregovorila o tem, saj se v najožjem družinskem krogu o tem niso smeli govoriti. Zmeraj, kadar je von Briest – v romanu – v pogovori s svojo ženo menil, da je kaka tema zaključena, se je izmaknil z reklom: »Ah, Luise, pusti... to je preobširno področje.« In tako nekako bi me bila odpravila tudi Else von Ardenne, če bi jo bil poskušal spreševati o Effi Briest.

V lindauski sosesčini, kjer je njena hiša, ki je v njej prebila svoja zadnja leta, mi pripovedujejo – med občudovanjem in spoštivim muzanjem – o impozantni in vse do visoke starosti lepi ženski, ki je pri petdesetih začela plezati na visoke gore in

letih. Pri tem poudarjajo, da so doslednejši in natančnejši zdravniški pregledi, ostrejši sodniški nadzor dvobojev in daljši odmori med spopadi povzročili pomembno zmanjšanje števila smrti v ringu. Revija »Boxing Illustrated« piše, da se je število smrtnih primerov v ringu od leta 1953, ko so jih zabeležili 21, znižalo na vsega skupaj tri v letu 1973. Britanska nadzorna uprava za boks (British Boxing Board of Control), ki je splošno priznana kot najdoslednejši nadzorni športni organ, govori samo o osmih smrtnih primerih v britanskih ringih v zadnjih tridesetih letih.

Vendar pa so druge države – kar zadeva boks – neprimerno manj varne kot Britanija. V Ameriki je še vedno mogoče, da se boksar svojo noč bje v eni zvezni državi, zjutraj prekorači mejo in se naslednjo noč v drugi zvezni državi spet pojavi v ringu. V ZDA je še vedno mogoče tak boksaški dvoboj, v katerem boksar »priigra« 120 kirurških šivov na obrazu. (To se je dejansko pripetilo boksarju Chucku Wepnerju na dvoboju s Sonnyjem Listonom.)

Med najnovejše smrti v ringu pa bi lahko zabeležili smrt italijanskega srednjekategornika Angela Jacoppuccija (julija lani), ki je umrl dva dni po dvoboju z Angležem Alanom Minterjem.

Don Atyeo

si pri šestdesetih prvič pripela smučke na čevlje, pri petindevetdesetih, ko ni mogla več ven, pa se je sprehajala po domačem balkonu, dvanajstkrat na dan sedem metrov tja in sedem nazaj, s prusko disciplino, do zadnjega dne gospodovalno odločno, vendar mehkega srca, ponižno sočutna. Zgodba za zgodbo – samo ene ni med njimi: da je bila model za junakinjo v Fontanejevem romanu. Nihče od njenih sosedov tega ni vedel. Spominjajo se je samo s hvaležnostjo in ljubeznijo, s spoštovanjem in občudovanjem. Bila je blagoslovljena z dolгим življenjem, v njem je dozorela v najvišjo človeško popolnost. Adela von Ardenne, njena snaha, mi nasteje nekaj njenih življenjskih postaj: po ločitvi nekaj časa odrezanost, potem pribežališe pri bratu, slednjič učenje za bolničarko v bolnišnici za živčne bolezni Zehlendorf, zaposlitev v sanatorijih, vojaških bolnišnicah, v zasebnih hišah, župniščih, daleč od doma: v hribih, ob Bodenskem jezeru, v Švici. Dolga, dolga leta ločena od otrok – neusmiljeno. Dokler se prav Adelinemu očetu, dr. Mutzenbecherju iz Hamburga, to nenaravno stanje ne priskuti: pet let je že njegova hči Adela poročena z mladim Egmontom von Ardenne – tedaj pošlje sin svoji materi, ki jo družina tako zaničuje, povabilo; demonstrativno. To je za oba pretresljiv dogodek: ko se mati in sin prvič po razbitju družine spet objameata. Kmalu se tudi hči omeha in posnema brata s svojim povabilom – in spet je vzpostavljena harmonija. In ko se veliko, veliko let kasneje – za babičin devetdeseti rojstni dan – vnuk Manfred, ki mu je bil bratranec povedal o dvoboju in vsem drugem, nazadnje okorajzi in obrne besedo na staro »afero«, čes: »Jaz bi bil takrat prav tako ravnal kakor ti!« prejme naslednjega dne v zahvalo presenetljivo darilo: zavojček s tistimi pismi, ki so bila povod za dvoboj med Ardennom in Hartwichom in potem za Fontanejev roman. Zraven zavoja je spremeno pismo, v katerem piše babica Else:

»Ti si edini, ki me je vprašal po njem. Tako naj bo tudi tvoje to malo, kar mi je usoda pustila od tebe sijajnega človeka. Veliko mi pomeni, da ti bo v veselje, ko boš s sorodniško pomočjo lahko videl v pravilno luč postavljenega moža, ki je prišel v moje življenje neskončno gorje, a tudi neskončno srečo. Zatorej prilagam ta pisemca, ki razodevajo tvojo radost in neobremenjenost najinih sončnih dni – takrat.«

Pismo, ki je nanj sloviti znanstvenik Ardenne, vaje počastitev, po pravici ponesen. Varuje ga, skupaj z drugimi pismi, »kot poseben zaklad za naše otroke in raziskovanje Fontaneja«. In kakor on varuje pismo svoje babice, tako jaz varujem njegovo. Nakazal mi je marsikatero sled pri mojem iskanju. Samo pri nečem mi ni mogel pomagati – da bi na grob Effi Briest lahko položil cvetočo vejico, kakor sem želel. Ovenela leži med mojimi papirji, posušila jo je obmejna birokracija našega blodnega časa. Zakaj grob Else von Ardenne je v Vzhodni Nemčiji, v Stahnsdorfu, pičlih petsto metrov onkraj berlinske meje. In tja z navadno enodneвно preputnico nisem mogel prodreti.

Poprosil sem torej vizum, šest tednov pred nameranim potovanjem v Berlin. Vse sem obrazložil, brez zastiranja. Toda prošnjo so mi vrnil s pripombo, naj se moj »gostitelj v NDR«, kakor je treba, obrne na »pristojni urad ljudske policije«. »Gostitelj« – kdo naj bi bil gostitelj pri obisku nekega groba? Pokopališki paznik? Grobar? Čvetličarka? S pokojnico nisem bil v sorodu, samo Fontanejev bralec sem, obdovalec Effi Briest sem – samo to. Smešno, če mi ne bi dovolili položiti cvetoče vejice na njen grob.

Tako sem nazadnje sredi vzhodnega Berlina in vržem na mizo poslednjo karto – Ardenново pismo. Kdo neki se lahko izkaže z osebnim pisanjem Stalinskega nagajenca, nagajenca z Leninovo medaljo, z nacionalno nagrado 1. razreda? Do državnega potovalnega urada na Alexanderplatzu sem še lahko prišel, dlje pa ne. Prijazni so z menoj, pošiljajo med od okenca do okenca, skrbno preučujejo moje listine, čutim njihovo dobrohotnost, vendar ni ne pomaga: v vstopnih predpisih NDR ni nobenega paragrafa, ki bil prirojen na Effi Briest, ne morem kar tako v bližnji Stahnsdorf, nič ne pomaga; malodušno odneham. Kako je že zapisano v romanu: »Ah, pusti no, to je preobširno področje.«

Dieter Grieser

Neizpolnjene obljube zahtevajo nove žrtve

Promet urejamo s hitrostjo bolnega polža

Zavoljo prometne (ne)urejenosti so kolone daljše, nesreč je več, za nameček so pa še vozniki nedisciplinirani

Na naših cestah bo toliko mrtvih vse dotlej, dokler bomo vozili tako, kot zahtevajo prometni miličniki. V tem malce nenavadnem stavku se skriva veliko resnice – vozniki preprosto ne upoštevajo okoliščin, v katerih se gibljejo oziroma vozijo, in šele tedaj, ko ob cesti »zavohajo« plavo uniformo, postanejo bolj pametni. Tako je bilo pred leti in tako je še danes, disciplina voznikov se prav nič ne izboljšuje. In vozne razmere tudi ne, kajti tisti, ki so za to dolžni poskrbeti, obljubljajo zelo veliko, naredijo pa malo ali nič.

Republika skupnost za ceste namenja letno okoli 20 milijonov dinarjev za odpravo tako imenovanih črnih točk. Glede na to, koliko takšnih točk premoremo, je to preneto malo denarja, in četudi bi uspeli »pregovoriti« zavarovalno skupnost Triglav, da bi v te namene primaknila (pogovori o teh rečeh namreč že potekajo) nekaj svojega denarja bodisi kot kredit, bodisi v kakšni drugi obliki, bo kupček še vedno sramežljivo majhen. Treba pa je priznati, da je pri nas tudi zato zelo veliko črnih točk, ker je naš promet tako (ne)urejen.

Lani in v začetku letošnjega leta je bilo izrečenih in napisanih nešteto obetavnih besed, kaj vse bomo postorili za boljše varnost. Šlo je tudi za obljube, včasih celo zahteve, ki bi jih bilo moč izpolniti brez večje vreče denarja, nekatere celo zgolj z bolj vestnim opravljanjem sprejetih nalog. In ker smo ostali le pri obljubah, se seveda tudi število nesreč in žrtev ni zmanjšalo – do konca julija sta na naših cestah umrli 402 človeka, kar je 43 ljudi več kot v enakem obdobju lani, število (3545) nesreč s telesnimi poškodbami pa je natanko za 0,9 odstotka manjše od lanskega. Podobna slika se ponuja tudi v drugih republikah, čeprav so njihovi podatki še bolj porazni, saj je tamkaj tako število mrtvih kot prometnih nesreč večji od lanskega.

Sveže pobarvane stare škatle

Približno tri četrtine najhujših nesreč se zgodi v naseljih. Pred nekako poltremletim letom je bilo v okviru naše republike domnjenjeno, da bodo ureditve prometne v naseljih prevzele na svoja pleča občine. Do oktobra lani, ko je o teh rečeh razpravljala republiška skupščina, je le šest občin sprejelo ustrezne odloke. Po tej seji, ki je sprejete ustrezne odloke po občinah v bistvu uzakoni, je do danes opravilo svojo nalogo še enajst občin – skupaj jih je torej sedaj 17 ali dobra četrtina. Komentar k tej počasnosti najbrž ni potreben, kajti zdi se, da po tolikem času tudi še tako »tehnični« izgovori ne zaležejo več.

Prav tako človeka zaboli glava, ko opazuje, kako urejajo in modernizirajo pomembne prometne žile. Ljubljana je na primer v zadnjem času dobila celo vrsto novih semaforjev, ki pa so med seboj tako zelo »razglašeni«, da je veliko boljše, če sploh ne delajo. Čeprav imamo veliko strokovnjakov, ki se na te reči baje spoznajo, doslej še nihče izmed njih ni nič pametnega pogruntal. Nasprotno, slišijo se (umestne) govorice, da se gremo v Ljubljani »privatno urejanje prometne za veliko denarja«. Na novo postavljeni semaforji so v bistvu sveže pobarvane stare škatle. Ljubljana in drugi njej podobni kraji, ki imajo poleg domačega prometa še močan tranzitni promet, pa rabi nekaj boljšega. Denimo semaforje, ki avtomatično štejejo promet in se odpirajo ter zapirajo po potrebi, v skladu s prometnimi tokovi. Drugod je to že stvarnost, pri nas pa še vedno v glavnem utopija, čeprav bi takšne semaforje rabili bolj kot kdorkoli drug na svetu. Ob takšnih semaforjih pride v poštev le ročno usmerjanje prometne – in to v glavnem prometna milica tudi počne. Pa vendar, v naših dokumentih, ki govorijo o prometni varnosti in njeni organizaciji, med drugim tudi piše, da se morajo za večjo varnost bolj potruditi tudi krajevne skupnosti, civilna zaščita itd. Dolej se še niso, morda se bodo pa kdaj drugi?

Posebna poizkusnica je za slehernega voznika označje. Talmih označb praktično ni, saj že po nekaj tednih povsem izginejo, smerokazi so izredno pomanjkljivi in tako nerodno postavljeni, da povzročajo precejšnjo zmedo. Namesto da bi stali nekaj sto metrov pred »usodnim« križiščem, da bi imeli vozniki dovolj časa za razvrstitev, stojijo skorajda tik pred križiščem. In potlej pride do prerivanja in nepotrebnih ko-

lon. Kako pa so te table vzdrževane, je seveda bolje, če nič ne govorimo. Takšnih in podobnih drobnih napak, ki jih je moč z malo truda sorazmerno hitro odpraviti, bi lahko našli še veliko – v bistvu ravno toliko kot lani ali pa predlani, čeprav smo med tem časom že nekajkrat obljubili, da jih ne bo več.

Za tovrnjake ni nikjer prostora

Veliko upravičenih razburjenj gre na račun tovrnjakov, ki so prava nadloga predvsem pod klanci in na njih. Tretji, tako imenovani odstavní pasovi so nujno potrebni že nekaj let in kot kaže, bo tako še precej časa. Kilometerske kolone, nemožnost voznikov in prometne milice, tragične posledice te »nemoči« itd. – vse to govori v prid dejstvu, da je zadnji čas za selitev tretjih pasov s papirjev na čisto konkretne višnjegorske ali pa novomeške oziroma trojanske klanče.

Z izločevanjem tovrnjakov v konicah bi se hitrost kolon seveda znatno povečala. Zagovorniki takšnega urejanja našega prometa (in teh ni tako malo) sicer pravilno sklepajo, pozabljajo le na eno malenkost – namreč, kam naj, denimo, prometna milica izloči tovrnjake? Na parkirišča, ki jih ni? Naj jih pošljejo v jarek, kajti na naših »kolovozih« je premalo prostora, da bi lahko zdržali trideset, štirideset in več tonske kolose.

Dasiravno je vprašanje, če je res nujno, da po naših cestah vozi glede na gostoto osebnega prometa še enkrat več tovrnjakov kot na primer v Zahodni Evropi, povsem umestno, je vsaj v današnjem kontekstu bolj na mestu ugotovitev, da se prevozniška podjetja na varnost bolj ali manj pozivajo. Tehnična brezhibnost vozil jih najbrž prav nič ne skrbi, sicer ne bi poprečno na vsakem drugem tovrnjaku »nekaj manjkalo« – slabe gume, zavore, luči... Večja teža tovora od dovoljene je že povsem vsakdanja zadeva, tako rekoč

že uzakonjena. Očitno so kazni za tovrstno početje tako nizke, da podjetjem kljub plačevanju teh zoprnih listkov ekonomska računica še vedno kaže velik plus. Zanimivo pa bi bilo poiskati realen odgovor, kaj v takšnih podjetjih počne notranja kontrola oziroma bolje – kaj sploh lahko počne.

Odpovedano sodelovanje

Skupna ocena naštetega, pa tudi neomejenega je, da se stvari okrog urejanja naših cest in prometa gibljejo s hitrostjo bolnega polža. Nekateri, denimo prometna milica, se, skušajo kaj doseči, narediti vsaj del tistega, kar so obljubljali. To so, lahko bi rekli ukrepi, ki posegajo na področje varnosti prometa s tem, da »divjake« in njim podobne voznike izločajo iz prometa.

O devetdesetem členu zakona o varnosti cestnega prometa je bilo že večkrat govorjeno, saj je to člen, ki ga je izredno težko izvajati. Govori namreč o zdravstvenem stanju voznikov, zdravstvene organizacije, ki edine vedo, kako in kaj je s posameznim občanom, pa niso pripravljene sodelovati. Delavci organov za notranje zadeve pravijo, da jim početje zdravnikov ni razumljivo, četudi se le-ti izgovarjajo na poklicno molččnost. Je pa seveda res tudi to, da bi se morali tega zavedati predvsem vozniki sami.

Na naših cestah je veliko voznikov, ki jemljejo zdravila oziroma zaradi bolezni ne bi smeli sedeti za volanom. Koliko jih je, seveda nihče ne ve, z gotovostjo lahko govorimo le o dveh, ki sta zaradi zdravstvenega stanja začasno ob vozniško dovoljenje – dokler ne ozdravita.

Relacija zdravnik–voznik–organi za notranje zadeve lepo ponazarja resničen dogodek iz Krškega. Neki voznik je zakrivil hudo prometno nesrečo in zdravnik mu je napisal potrdilo, da je bolnik, ki mora jemati takšna in drugačna zdravila – to naj bi bila na sodišču olajševalna okoliščina. In ko so temu (ne)imenjenemu Krčanu hoteli začasno odvzeti vozniško dovoljenje, ker zaradi bolezni ne more varno voziti, je taisti zdravnik napisal novo potrdilo, v katerem pa zatrjuje, da bolezni oziroma zdravila na vožnjo njegovega pacienta prav nič ne vplivajo. Umestnost ali neumestnost takšnih potrdil oziroma početja pa naj presodi vsak sam – če ne bi šlo za tako resne reči, kot je človeško življenje, bi človek dejal, da hec pač mora biti.

Lanskega julija je milica pričela bolj sistematično »obdelovati« tiste voznike, ki so tako rekoč abonirani na hujše prekrške. V skladu s 124. in 125. členom republiškega, oziroma 203. in 206. členom zveznega zakona o varnosti cestnega prometa morajo namreč vozniki s številnimi hujšimi grehi na ponovno preverjanje vozniškega znanja. Preverjanje plača občina in če voznik na njem dvakrat »sfrči«, potlej mu vzamejo vozniško dovoljenje, nazaj pa ga dobi, ko se mu ga posreči ponovno opraviti. Od julija do danes so na preverjenje poslali že 169 voznikov, nekaj manj jih je tik pred zdajci – pred tem preverjanj zaradi pomanjkljive evidence praktično ni bilo.

Da ne bo še ena neizpolnjena obljuba več

Nemalokrat je že bilo ugotovljeno, da je na naših cestah miksikaj narobe tudi zategadelj, ker nismo še nikoli nobene nesreče povsem raziskali. Zadovoljili smo se z razlagami, kot »nenadoma je zavil v levo«, ali pa »iz neznanega vzroka je zapeljal s ceste« itd. Skratka, prevečkrat je bil kriv voznik, skoraj nikoli pa ne cesta, čeprav je v bistvu cesta pri nesrečah čestokrat močno »kriva«. Morda bo kmalu bolje, saj se republiški sekretariat za notranje zadeve skupaj s prometno-tehničnim inštitutom FAGG intenzivno ukvarja s študijo, katere namen je poiskati vzroke nesreč na določenem delu ali odseku ceste, potem pa na podlagi teh ugotovitev predlagati, kaj je treba tamkaj storiti. Razširiti cesto, presekat ovinek, položiti nov asfalt, ki bo imel večji nagib itd. Skratka, dobili bomo v roke praktično knjigo, ki nas bo popeljala na začetek tega prispevka – na cesto, kjer bo treba popraviti to in ono z denarjem, ki ga nikoli ni. Upajmo le, da ta študija ne bo pomenila samo še eno neizpolnjeno obljubo več.

Ilija Bregar

Politična panorama nemirnega Afganistana

Ne eden ampak več uporov

Afganska vojska angažirana v pravi vojni z uporniški skupinami, ki (še) niso organsko povezane

General Taraki je 27. aprila lani v krvavi dvorni revoluciji prevzel oblast v Afganistanu, napovedal vrsto progresivnih reform in sklenil decembra istega leta prijateljski sporazum z ZSSR. Marca letos je prišlo do prvega gverilskega spopada, v katerem je bilo ubitih kakih 100. sovjetskih svetovalcev in nekaj drugih tujcev; spopad je terjal vsega okrog 3000 žrtev. Oborožena milica struje Halk je 23. junija streljala na šiitske demonstrante, 5. avgusta pa se je uprl del garnizije v kabalški vojašnici Bala Hisar. Kaj se dogaja v Afganistanu? Odgovor skuša dati dopisnik »Le Monde« Jean de la Guirvière v članku, ki ga ponatiskujemo.

P ravkar se je spustila noč in z njo je na prestolnico legel molk, še preden se je začela policijska ura. S cest so izginili pešci, vojaki, ki strazišče javne zgradbe in veleposlaništva, so postali bolj nervozni. Peljemo se v četrti Micro-Rayans, kjer stanujejo afganski funkcionarji in sovjetski svetovalci. Družine le-teh se niso vse vrnile iz ZSSR; nekaj jih je ostalo v Kabulu. Nekaj Rusinjev spremlja v večernem hladu, vojaki stražijo pred slehernim zgradbo.

Neki Evropejec nam pripoveduje, da so minulo noč našli mrtve štiri afganske vojake. »Mislijo, da so jih ubili drugi afganski vojaki, ki pripadajo sekti »Muslimanski bratje«, ko se je straža zamenjala. Vojaki pred našo ambasado – pripoveduje ta Evropejec – so rekli čuvarju ambasade, da so dobili nalog, naj bodo nezaupljivi tudi do afganskih vojakov v uniformah, če se jim brez pravega razloga približajo...«

Evropejec pokaže na cestno križišče: »Štirje vojaki so aretirali nekega Afganca, ga naložili na džip in odpeljali. Prav tu, na križišču, je aretirani izkoristil nepazljivost stražarjev, ubil dva vojaka v džipu in potem še sebe.

Včasih je v mestu slišati posamične strelje. To pomeni, da so nekoga aretirali, pa se je ta rejal ubil, kot da bi prišel v roke mašineriji policijskega zasliševanja. »Mesto je pravi arzenal«, pripoveduje neki tujec. »Tu je orožje vojakov, pa orožje upornikov, najbolj pa je nevarno orožje, ki ga imajo v rokah Halkiki. To so člani struje Halk (ljudstvo), se pravi struje, ki je iz enotne vladne stranke izločila drugo strujo Parcham (zastava). Nekateri aktivisti Halka so oboroženi, kot vsi visoki vladni funkcionarji. Tujci so v njihovih uradih videli, da nosijo za pasom pištole, na dosegu roke pa so avtomatske brzostrelke. V gimnaziji, ki se imenuje »francoska gimnazija« (podaril jo je d'Gaulle) je spravljeno orožje, namenjeno tej strankarski milici, če bi bilo treba braniti režim. Vsa prestolnica je razdeljena na četrti, ki jih nadzoruje ta milica.

Ta milica, je 23. junija na slepo streljala na nekaj šiitskih demonstrantov, ki so manifestirali v revni četrti Džodi – Mevan. Veliko število mrtvih odkriva prej paniko te milice kot pa odločnost demonstrantov.

Vsi varnostni ukrepi v prestolnici so zaustavljeni tako, da bi preprečili morebitni puč v prestolnici, ne da bi zavrnili morebitni vdor gverilcev od zunaj.

Toda vdor gverilec je najbrž stvar prihodnosti. Gverila 22. julija sicer ni napadla letalskega oporišča Begram, ki je rezerviran izključno za potrebe sovjetskih letalskih sil, boji pa so se odvijali v neposredni bližini letališča, 60 kilometrov od Kabula. Uporniki po vsej verjetnosti še niso sposobni za napad na prestolnico, kajti vsi pristopi v mesto so skrbno varovani z vojaškimi bloki. Nad mesto, je pogosto videti helikoptere, oborožene z raketami, ki nadzorujejo neposredno okolico mesta ali pa s smrtonosnim tovorom odletijo nad predele, ki so v rokah upornikov.

Na parkirišču pred hotelom »Intercontinental« stoje avtomobili, namenjeni turistom. Lani nas je afganska turistična agencija povabila na ogled Afganistana. Danes o tem ni več govora. V Bamyjan dostop ni več mogoč, kot je bil lani. Uporniki so ga nekajkrat zavzeli in se nekajkrat umaknili, za tujce pa je seveda zaprt. Pot proti Iranu, preko Ghaznija in Kandaharja je odprta potnikom le »na lastno odgovornost«. Potniki, ki so potovali v Iran, pripovedujejo, da območje Ghaznija obvladajo uporniki. Med našim bivanjem je bila dvakrat prekinjena pot proti severu, proti Mazar – i-Sarf. Diplomatom so takrat prepovedali izhod iz prestolnice. Kljub nekaterim incidentom na tej cesti pa je očitno, da se promet po njej odvija, kajti po tej prometni žili prihaja pomoč iz ZSSR, iz rečnih pristanišč ob Amudariji, predvsem prepotrebno gorivo za vojaške operacije. Ta cesta se vije preko pogorja Hindukuš, skozi tunel Salang (na višini 3.700 metrov, dolg je 2.600 metrov.) Cesto so zgradili Sovjeti v letih 1958–64. Vojska z močnimi oddelki varuje mostove in galerije, ki va-

rujejo cesto pred plazovi. Ni pa mogla preprečiti »plazov«, ki jih niso sprožili naravne sile, niti obraniti reledne telekomunikacijske postaje, tako da je telefonski promet med Kabulom in Mazar – i-Sarfom prekinjen.

80 odstotkov slabo kontroliranega ozemlja

Pred nekaj dnevi sta dva tujca – Francoz in Belgijec – na cesti, ki vodi preko Kajberškega prelaza v pakistanski Pešavar, padla v zasedo na odseku med Sairobijem in Džalabaladom. Uporniki so ju potegnili iz njunega avtomobila. Nekaj minut pozneje sta videla eksplodirati bencinsko cisterno, nedaleč od njiju. Nato so prišli tanki in odprli ogenj. Ta epizoda je se je razvedla, ker sta oba tujca prišla živa iz tega spopada in povedala, kako je stvar potekala.

Uporniki po pravilu napadajo, ko se znoči, da se izognejo intervenciji letalstva. Pobjaje sovjetske strokovnjake in milico iz Halka, civilistov pa po možnosti ne napadajo. V ta boj so se vključili na svojo pest tudi »razbojniki z velikih cest«, ki na komunikaciji proti Heratu (v smeri Irana) ropajo osebne avtomobile.

Da se položaj nezadržno slabša, je bilo očitno marca, ko su kmetje pod zelenimi prerokovimi zastavami napadli Herat. Ob tem je izgubilo življenje kakih sto sovjetskih strokovnjakov in kak drucat drugih tujcev. Boji so trajali 4 dni, življenje je izgubilo kakih 3.000 ljudi. Konec marca je bilo vdruženje v Heratu še vedno zelo napeto: vojaki so stražili mošeje, policijska ura je veljala od 21 ure, do letališča je bilo mogoče priti samo z avtobusi afganistanške letalske družbe.

Drugo veliko mesto Mazar – Šarif je bolj mirno. Toda nekaj kilometrov od središča mesta so našli ubitih več sovjetskih svetovalcev. Turkmeni in Uzbeki, ki so se za časa Stalinove kolektivizacije umaknili iz ZSSR v severni Afganistan, najbrž niso nedolžni pri tem početju.

Nekatera območja so popolnoma izven vladne kontrole. Recimo dolina Pandžir, nekaj več kot sto kilometrov severno od Kabula. Potem vse Nuristan na obeh bregovih reke Kunar, in seveda Pakia. Mesta kot Šaha-Saral, Gardez in Khosv v teh dveh obmejnih provincinah kljubujejo upornikom, ker jih oskrbujejo s helikopterji.

Ljudsko štetje, politična operacija

Upor tli in se razširja v vzhodnem Afganistanu. V centralnem, goratem delu dežele, se uporniki sicer prosto gibljejo iz kraja v kraj, ne zasedajo pa oporišč. Skratka, na 80 odstotkih afganskega ozemlja vlada negotovost različne intenzivnosti. Toda ne gre za močno obljubljene pokrajine. Vlada še vedno izvaja kontrolo nad polovico prebivalstva. Položaj, kar se prebivalstva tiče, je fluiden na področju, ki zajema 30 odstotkov prebivalstva, medtem ko 20 odstotkov prebivalstva živi na območjih, kjer uporniki delajo, kar hočejo.

V takih razmerah so opravili prvi popis prebivalstva v zgodovini Afganistana. Vlada je ta popis predstavila kot uspeh režima, v resnici pa je pobudo zanj dala OZN, ki je dobila načelno privolitve zanj od predsednika Dauda, zrušenega v puču 27. aprila lani.

Nova vlada je v Kabulu je vztrajala, da se popis opravi, ne glede na to, kakšen je vojaški položaj. Opravljen je bil od 15. junija do 5. julija in opazovalci pravijo, da je potekal korektno. Nekaj deset tisoč popisovalcev se je napotilo v 33.000 občin. Popis je ugotovil, da šteje Afganistan 14 milijonov prebivalcev, ni pa znano, ali statistike, ki jih je objavila vlada, odsevajo resnične odstotke pripadnikov raznih plemen, ki naseljujejo Afganistan. Nekaj popisovalcev je »izginilo«, toda v krogih OZN pravijo, da ni nobenega dokaza, da je njihovo izginotje v zvezi z uporom. Vsekakor drži, da se vsi popisovalci napotili v mesta, kjer so imeli svoje urade, toda na terenu, ki je pod kontrolo upornikov, so »od daleč«, na podlagi verjetnostnih računov izračunali število prebivalcev.

Kaže, da uporniki niso nasprotovali popisu, za katerega je dala pobudo OZN. Okoliščine, da uporniki ne minirajo cest, pa razlagajo s tem, da to »ni« v afganskem značaju». Bolj verjetno je, da uporniki ali nimajo min, ali pa še ne znajo ravnati z z njimi.

V Afganistanu ni enega upora, ampak jih je več. Zasnovani so na tradicionalni plemenski ureditvi, vsakega pa vodijo člani kake vplivne plemenske družine. Pri vseh je skupen le prezir do »brezbožnega« Kabula. Ne zaradi ideologije, ki je večina upornikov ne pozna, marveč zato, ker se vlada vtika v zadeve, ki so jih nekdanji reševali v okviru plemenske skupnosti po »ustaljenih navadah«. Toda po mnenju nekaterih ameriških strokovnjakov ni izključeno, da bodo stiki med voditelji posameznih uporniških skupin – pred nedavnim so jih uporniški šefi navezali v Pakistanu – prerasli v koordinirano uporniško akcijo.

Afganska armada, ki šteje 120.000 vojakov – opremljena je s sovjetskim orožjem, svetujejo pa ji sovjetski svetovalci – je torej angažirana v pravi vojni, ki je zahtevala že na desetine tisočev smrtnih žrtev. Bolnišnice v Kabulu so prenapolnjene z ranjenimi vojaki.

Vedno več vojakov v afganski vojski se sprašuje, če je režim, ki od njih Afganecv zahteva, da streljajo na druge Afgance, res legitimen, saj gre pri tem za to, da eni muslimani streljajo na druge muslimane. Upor v vojašnici Bala Hisar v Kabulu – pred njim je bilo nekaj podobnih v provincijskih središčih, je zgovorno znamenje o dvomih, ki razjedajo vest in dušo afganskih vojakov.

Jean de la Guirvière

foto Miško Kranjec

poštni predal 29

Nadaljevanje s 16. strani

tudi preostali del skladišča, kar je LUZ vključil v lokacijsko dokumentacijo, izdelano pod 1771/71 in št. 17533/74. Zadnja LD je obsegala po GUP dopustno razširitev zemljišča in dodatno povečanje rezervarskega prostora za tekoča goriva za nadaljnjih 30 tisoč ton, od česar je bila leta 1976 realizirana le tretjina. Kje so torej viri in kako jih odpraviti, da nas ne bo več presenečala naftna suša? Ali rešitev tega problema res pelje samo prek lokacije v Dolskem?

V dokumentih študija in predlog programskih izhodišč za izgradnjo skladišča naftnih derivatov in drugih objektov z datumom 15. 2. 1977, pa je obdelan alternativni predlog k lokaciji Dolsko na (do nedavnega) urbanistično prostem zemljišču bližje Ljubljani. Ta nudi za kdaj vsaj 2 km² zemljišča.

Prav gotovo utegne biti ekonomsko zanimivo, da se po tej študiji v prvi fazi lahko poveže nova skladišča tekočih goriv preko podaljšanih instalacij z obstoječimi napravami skladišča Zalog, ne da bi bilo treba zgraditi dovozne železniški tir, most in drugo. Tudi priprava in komunalna ureditev zemljišča se lahko izvaja postopno, z gradnjo objektov. V študiji so nanizani predlogi in zamisli o končni prometni povezavi ter postavitvi objektov ob spodnji tok Ljubljane, kar delno dopolnjuje prizadevanja po varstvu voda in omogoča priključek odpadnih, onesnaženih vod na kanalski kolektor in projektirano čistilno napravo pod Zalogom. Odprti so nekateri cestni in drugi problemi, ki pa jih ni težko priključiti na obvoznice po GUP.

Da se zadeva Dolsko premakne s sedanjega točke, bi bilo treba investitorjem ponuditi ekonomsko zanimivo alternativo lokacijo z izdelanimi dolgoročnimi programi ter z možnostjo postopne izgradnje, kajti v Dolskem ni, razen 400 KV daljnovoda, za zdaj še ničesar.

Kamil Misson,
Ljubljana

Delo, 15. junija

Življenje v zgodovini

Po naključju sem dobil v roke časopisni izrezek, po tisku sodeč iz »Dela«, ki me je spravil v smeh in jezo. Prav je, da obveščamo naše ljudi o zanimivostih naših obmoških krajev. Vendar pravilno in s točnimi podatki. Novinarja (?) Miran Koren in Gregor Pucelj pa sta si privoščila kopico nepravilnosti v svojem članku »Življenje v zgodovini« o Osorju in Punta Križu, kljub temu, da sta si oba kraja ogledala, kar dokazuje tudi fotografija, če le ni bila izposojena.

Pa naštejmo:

– »Osor je prava zakladnica arheoloških izkopavin« in »bogata arheološka zbirka« – zakladnica da, toda hudo izropana in muzej hrani le fragmente arheološkega bogastva (dr. Enver Imamović, Povijesno arheološki vodič po Osoru, 1979, stran 99).

– »pokupili so stare hiše in jih preuredili v udobne počitniške hišice« – hiše so še vedno hiše in na zunaj ne kažejo podobne počitniških hišic.

– »V mestu je samopostrežna trgovina« in »Po življenjske potrebščine je treba v 3 km oddaljene Nerezine ali v 17 km oddaljeni Mali Lošinj« – trgovina je v Osoru in življenjske potrebščine tudi, Nerezine so oddaljene 4 km, Mali Lošinj pa 21 km (oznake na kaziputih.)

– »Osorski glasbeni večeri še niso pripravili programa« – večeri so tudi letos imeli bogat program, spored pa lahko kupiš v poslovalnici turističnega društva.

– »V zalivu Bijar še vedno stoji razvaline rimljanskega pristanišča« – zaliv, kjer je nekoč bila luka, obiskovalcu z ničemer ne dokazuje o nekdanjih luških napravah, privezih, skladiščih itd. (l. c., stran 148) – niti srednjeveških, kaj šele rimskih.

– »Vas Belej, kjer ponoči vse ulice osvetljujejo petrolejke« – v vasi so ljudje bili vedno naprednejši in nikoli niso ulice razsvetljevali s petrolejkami, odkar pa je na otoku Cresu elektrika, že več kot 10 let, skrbijo za razsvetljavo električne žarnice.

– »15 km od Osorja ja avtokamp Punta Križa. Na poti se je vredno ustaviti tudi v Mali Luki. Tam so si turisti uredili iz ribiških kolib slikovite bungalove.« – Na poti od Osorja je vas Punta Križa. Med Osorjem in Punta Križo pa žal ni nobene Male luke in tudi ne slikovitih bungalovov, skratka na celem južnem delu otoka Cres ne male luke. Sta pisca morda menila zaselek Pogana? To je luka 3 km od Punta Križe in tu so turisti zgradili vrsto vikendov, ki se razlikujejo od nekdanjih ribiških hiš.

– »Pri vasi Punta Križa-marsikdo zavije pri cerkvi proti obali, kjer obišče privlačno Medvedjo špiljo.« – Če to storiš, prideš po 1 km dolgi asfaltirani cesti do zaliva Ul, ki premore čisto morje, nekaj privezov za

čolne in barke ter nekaj novih hiš, ki so jih zgradili turisti. O Medvedji špilji seveda ni sledu, ker je le-ta še vedno na otoku Lošinju blizu Sv. Jakova (TV oddaja Karavan o otokih Cres in Lošinj).

– »V avtokampu Punta Križa še vedno najdejo prostor slečeni in oblečeni« – resnica je malce drugačna: tu sta avtokampa, »oblečeni« Bokinič in »slečeni« Baldarin.

– »Letos so razširili cesto v kampu na rtu Lučica.« – Cesta je stara in nespremenjena že več kot 5 let in vodi v zaliv Lučica (pomorska karta, list 202).

– »Kamp se ponaša z lepo urejenimi sanitarnimi prostori, 3-krat na teden pa vodi čoln v Mali Lošinj.« – Kakšna je zveza med sanitarnimi in čolnom? Ta čoln pa navezadnje ni čoln, ampak 10 brt trabakula, prirejane za prevoz 30 potnikov. Sanitarije so pa res urejene.

– »Blizu kampa se razprostira creški pragozd, kamor človek ne posega. V njem je precej jelenov, ki se včasih pokažejo tudi turistom.« – O pragozdu seveda ni sledu, v bogato rastlinje pa človek posega približno vsakih 20 let, ko seka prevladujoči dalmatinski hrast – crniko na golesek in drva prodaja kot kvalitetno gorivo. Jelenov je precej, nad 450, ter se pogosto pojavljajo celo na dvoriščih in vrtovih, kjer delajo obutno škodo domačinom. V loviščih pa najdemo tudi muflone in fazane.

– Slika: »Odmaknjena Punta Križa, ki se skriva v gostem borovnem gozdu in so se v njej naselili nudisti.« – Vas Punta Križa je na hribu in na popolnoma odprtem svetu, pa tudi nudistov ni v njej, saj to nikakor ne bi bilo prav domačinom. Zaliv in zaselek na sliki se imenuje Bokinič, tu se je pričel turizem s prihodom mladih članov Počitniške zveze iz Maribora leta 1959.

Res pa je, da so kraji in krajina na jugu Cresa čudoviti: dobri ljudje, čisto morje, pitna voda iz izvira na koncu zaliva Jadrišica, nobene industrije in nikakršnih fekalnih odpadkov, dovolj sonca in sence za najzvetrajnejše turiste, ki želijo mir, pa še vrsta zalivov s prijetnimi plažami, ki so dosegljive le s čolnom. Pa Osor – prastaro mesto za ostanki obzidja, zgovorna priča bogate preteklosti.

Vse to, kaj ni napak in slabo predstavljeno, kajti novinarja sta hodila tod z zaprtimi očmi in ušesi, očitno celo takrat, ko sta se pogovarjala z vodjo avtokampa tovarišem Betičem.

In za nameček: morda pa nista razumela domačega puntarskega narečja ali z – domačin sploh nista govorila, saj bi lahko zapisala, da je v puntarskem narečju precej slovenskih besed. En podatke pa je točen: turisti so ponesli glas o Punta Križi po vsej Evropi – saj veste: dober glas seže v deveto vas.

Peter Ivanuš,
Punta Križa

Tovarišu Ivanuš! bi bilo brez pomena vračati milo za drago, zato se bova v najinem pojasnilu skušala ogniti pikrostim, s katerima nama je tako bogato postregel. Še več, priznava tudi to, da se v poznavanju Punta Križe in sploh krajev na južnem delu Cresa nikakor ne moreva kosati z nekom, ki jih obiskuje že 21 let.

Midva sva (kljub vsem dvomom) le novinarja, ki sva bila na štirinajstredni poti od Cresa do Dugega otoka. Iskala sva predvsem turistične informacije in v vsakem kraju seveda nisva preživela po nekaj tednov. Zato je tudi razumljivo, da se nisva spuščala v vsako podrobnost in da sva morala za marsikatero informacijo povprašati domačine (in jim tudi verjeti na besedo). To velja za cesto na rtu Lučica (pomorski karti pač ne kaže oporekati, čeprav domačini marsikdaj krajevna imena izgovarjajo pravilneje, kot pa so zapisana na kartah), za petrolejke v vasi Belej in še za katero izmed vaših trditev.

Upava pa si trditi, da vas je vaše dobro poznavanje teh krajev pri ocenjevanju našinega pisanja le naredilo preveč pikolovskega. Tako je osorska arheološka zbirka vsekakor dovolj velika, da je za turiste zanimiva. Poleg tega sva bila tudi sama v več prenovljenih starih hišah, ki dandanašnji niso nič drugega kot prijetne počitniške hišice. Kilometrsko razdalje sva prepisala s turističnega zemljevida, ki sva ga dobila v Nerezinah. Kazipoti pa tudi niso nemotljivi. In ko sva se mudila v Osorju (v zadnjih majskih dneh) za glasbene večere še niso imeli pripravljenega programa, nihče pa ni pikel, da jih ne bo.

Pa še prav na kratko o nesrečni Punta Križi. Velika večina turistov (ne trdva, da tudi tisti, ki te kraje obiskujejo že dve desetletji) in tudi turistični delavci pravijo Punta Križa celotnemu območju na skrajnem jugovzhodnem delu Cresa. In tudi mešanemu kampu (za nudiste in oblečene turiste) na splošno rečijo Punta Križa, o čemer priča tudi nalepka, ki jo dobite v recepciji. Pragozda, kakršnega smo vajeni iz filmov o Afriki ali Južni Ameriki, seveda tudi ni. Zato pa je »creška prašuma«, divjina, na katero so otočani ponosni in jo tako tudi imenujejo. Zakaj je ne bi potem tudi midva?

Miran Koren
Gregor Pucelj

Delo, 7. avgusta

Kulturna provinca brez turistov

Obalna kultura je na dopustu, si gotovo misli vsakdo, pa naj bo domačin ali tujec, ko se nenadoma znajde v katerem od obalnih mest. Vrata kulturnih institucij so se zaprla, tovariši so napolnili kovčke s poletno šaro in jo ucvrli na morje. Glasbena šola v Kopru je ostala brez koncertov, Titov trg sameva in v zadnjem času ni bilo na njem nobene kulturne prireditve, Izola pa doživlja še intenzivnejše kulturno mrtvilo, (ob četrtkih se včasih tudi kaj premakne – folklor) edino v Piranu se tu pa tam kaj zgane, pa še to samo osamljeni koncerti enkrat tedensko v okviru Piranskih glasbenih večerov. In vendar nekateri najdejo še dovolj energije, da pri vsej omrtvelosti (ki se prenaša tudi v družbeno življenje obalnih mest) zatrjujejo, da imamo na obali dovolj kulturnih prireditev, pri tem pa v isti sapi postavljajo v skupni koš Festivala morja in sonca, Zlato rožo Portoroža, najrazličnejše turistične noči, koncerte popevkarjev, skratka samo dobičkonosne prireditve, ki ljudi prej poneumljajo in spadajo v področje industrije prostega časa, ki ne izbira sredstev, kako bi si pridobila največji kos pogache.

Prave dinamike ni čutiti niti v obalnih galerijah, ki so sicer polne, vendar so se prekinile priložnostne prireditve, ki so znale popestriti razstave posameznih avtorjev. Literarnih in glasbenih večerov ni najti nikjer ob obali, pa čeprav bi bili verjetno posamezniki (posamezni umetniki) pripravljali svoje kulturno poslanstvo opravljati tudi poleti, navzlic vročini. Je že res, da se poleti zaprejo vrata vseh centralnih institucij, vendar to še ne pomeni, da gre lahko tudi obalna kultura na dopust. Če zaradi deleža, ki bi ga morala imeti v ponudbi kraja je to popolnoma nesmotno. Dejstvo je tudi, da vsi slovenski gledališki igralci, na primer, ne gredo na dopust za tri mesece, in da bi bil verjetno kdo pripravljen obiskati katero od treh obalnih mest in se predstaviti občinstvu, ki bi bilo navdušeno, saj se kaj takega ni zgodilo že nekaj let.

Prav tako bi povezava s Študentskim kulturnim centrom iz Ljubljane kot gotovo najbolj delavno organizacijo mladih v zadnjem času, predstavljala krepak plus za celotno kulturno ponudbo, če ji lahko tako rečemo. Tako pa vse kaže, kot da bi se obalni kulturniki bali prepustiti vaje mladi generaciji, ki je sveža in polna idej. Morda tudi zaradi slabih izkušenj pred enim letom, vendar velja ob tem pripomniti, da je takrat manjši izgreb na prireditvi ob 25. maju sprožil preveč poslošne obtožbe na račun celotne ustvarjalnosti mlade generacije, kar pa seveda danes zveni smešno. Kakorkoli že, predlogov kako popestriti kulturno življenje je veliko, kajti prebivalcem ni vseeno, kaj se dogaja v njihovih mestih, prav tako pa jim ni vseeno, če že ob 8. zvečer vse potihne in razen kino predstav (ki so spet poglavje zase, saj lahko obiskovalci kinematografov vzdihujejo ob erotičnih komedijah, burleskah, ljubzenskih limonadah, itd. – do brih filmov pa ni videti) ni ničesar drugega.

In ko že govorimo o predlogih, ki bi jih obalci poslali na ustrežna ušesa (ki bi jih poslušala), je pač tako, da obalci ne morejo predlagati (vse kaže, da ni niti najbolj zaželeno, da bi karkoli predlagali v tej vročini), saj ni nikogar, ki bi pripombe spremljal. Tako se kultura bolj ali manj odvija po tirnicah, ki so običajno tuja (in to pri vseh klicih kulturo delavcem), v kolikor pa bi ta imaginarni občan preveč kričal, bi mu rekli, da ni denarja in zadeva bi bila rešena.

Poglejmo še malo, kako se odvija kultura v drugih republikah (zlasti ob obali). Stanje ni najbolj idealno, vendar znajo v nekaterih istrskih mestih pokazati veliko več inventivnosti, ko se lotevajo kulturnih prireditev. Ponekod povabijo v svojo sredo kitarje, ki teden ali dva ustvarjajo, galerije delajo s polnim tempom in tu pa tam se odvijajo gledališka predstava. Pa pogledimo še malo čez državno mejo. Italijanska turistična mesta znajo poskrbeti za kulturne prireditve in na vseh vidnih mestih so obsešeni plakati s sporedi prireditev, ki sega v junij in se zaključuje s septembrom. Vsak najde nekaj zase in to je verjetno tudi motto tistih, ki prireditve pripravljajo. Obisk Firenc (naj služi samo kot primer) pa te popolnoma prepriča o razvejanih kulturnih prireditvah. V staro okolje je prenesena sodobna ustvarjalnost, bi lahko rekli. Pred cerkvami se odvijajo gledališke predstave brez dragocenega kulisa in kankšnih zapletenih odskih priprav, na majhnih trgih igrajo na različna glasbila različni ljudje in nihče jih zaradi tega ne preganja. Med vsemi temi ustvarjalci kulturnega in družabnega življenja mesta pa stopajo turisti, ki radi ostanjejo v takem mestu še kakšen dan več, kot so se sprva namenili. Drug tak izrazit primer pa so mesta ob Azurni obali. Medtem, ko so Italijo preplavili kantavtorji, ki ponavadi nastopajo kar na stadionih, Francija počne vse to veliko bolj elegantno. Stare cerkve so prizorišča koncertov klasične glasbe, glasbenih večerov sodobne glasbe in spet ugotovim, da boš lahko vsak dan in kdaj, in da lahko izbiraš med različnimi področji, da boš torej našel veliko estetskega užitka.

Naj počasi zaključim ta zapis, ki ni prav nič optimističen, vprašanje pa je tudi, koliko odmeva bo našel pri tistih, katerim je namenjen. Verjetno s slabo kulturno ponudbo vsi izgubljamo, saj bodo našo obalo turisti z lahkim srcem zapustili ter jo proglasili za najdolgčasnejši postanek na počitniškovanju.

Tomaz Gorenc,
Ankaran

Delo, 10. julija

Počitniški popusti

Vsa planinska društva, verjetno pa tudi vsi udeleženci družbenega dogovora za popuste pri skupinskih potovanjih otrok in mladine, so prejeli julija okrožnico z zahtevkom, da bi predložili do 5. septembra 1979 programe za skupinska potovanja.

Zdi pa se mi, da smo pri tem zahtevku posebno udeleženci iz manjših in nekoliko oddaljenih krajev precej prikrajšani. Prav bi bilo, da se bi oglašili tudi drugi udeleženci tega dogovora.

1. Okrožnico smo prejeli v času dopustov, ko se uporabniki res težko dobijo v sklepnem številu.
2. Za sledeče leto moramo že zdaj točno povedati relacijo, število udeležencev (!), število potniških kilometrov. Nekateri akcije (Pohod na Stol ipd.) katerih se bomo udeležili in zanje potrebujemo popust, so že tradicionalne in jih lahko načrtujemo – za ostale še sploh ne vemo, kdaj in kje bodo – na primer osrednja proslava dneva planincev za 1980. leto in še kaj...
3. Okrožnica zahteva, da se bi čimveč posluževali rednih prevozov, posebej z železnico, kjer je to le mogoče. V isti položaj postavlja kraje, ki imajo železniško postajo ali pa avtobusno postajo s prometno pisarno, ter kraje, ki imajo le avtobusno postajališče brez prometne pisarne. Prevoz z železnico je res izredno poceni in praktičen. Vozovnico si lahko priskrbite več dni prej, kupite jo za vse smeri in do vsake postaje, celo za povratek. Žal pa se v krajih, ki so oddaljeni od železniških postaj, teh ugodnosti ne moremo posluževati. Redni prevozi avtobusov skorajda nimajo ugodnih zvez z vlaki, ob nedeljah, ko planinci prirejajo izlete, pa je avtobusov itak manj, večje število udeležencev sploh ne morejo sprejeti, zlasti ob vrnitvi ne, ker se nanje združajo vsi tisti, ki so odšli na pot v petek, soboto in nedeljo zjutraj.

4. Čakanje na ugodne zveze nam pože večino časa, namenjenega za izlet in za rekreacijo. Menim, da postajanje po postajah avtobusa in železnice, prerakanje s sprevodniki, naj se vendar usmilijo tropa lačnih in trudnih otrok, odhajanje na pot ponoči, ko podnevi ni pametne zveze, nikakor ni primerno za mladino, še manj pa za otroke.

5. Medtem ko – na žal nekaterim nedosegljivi železnici – lahko kupite vozovnico na postaji – kupite jo lahko tudi na avtobusni postaji, ki ima prometno pisarno – če ste srečni, da ob nedeljah posluje – če pa je v kraju le postajališče, vam sprevodnik ne more dati »prestopne« vozovnice, če morate menjavati avtobus.

Pravzaprav vam take »prestopne« vozovnice ne morejo dati niti na avtobusni postaji. Če prestopite v avtobus drugega toz, mora sprevodnik (mnogi avtobusi jih nimajo!) izračunati za skupino popust, kakšno pa obdržati en izvod objave. V »Navodilih za uveljavljanje popustov in regresov« je razvidno, da je izdaja take znižane vozovnice kar zapletena reč in da jo vsaka-ka mora nekdo opraviti pri mizi in sede, nikakor pa ne sprevodnik v avtobusu, kjer potniki izstopajo in vstopajo, še manj pa sofer, ki ima pri vходу še blagajno. Če uporabljate skupino kombiniran prevoz, morate imeti tolikokrat po tri izvide objave, kolikorkrat premenjate avtobus!

6. Z vnaprejšnjimi dogovorjenimi posebnimi prevoznimi sredstvi gremo lahko iskati udeležence izletov v 5, 6, 8 ali več km oddaljene vasi – in podeželska planinska društva (enako tudi podeželske osemletke) pokrivajo velik teritorij. Na »redne prevoze« pa morajo udeleženci priti, kot vedo in znajo. Vsi otroci nimajo koles, motorjev, njihovi starši pa ne avtomobilov, da bi jih pripeljali na zborna mesta.

Mnogo smo že razpravljali o tem. Mnogi koristniki dogovora bi bili pripravljeni celo na to, da bi bil popust za dogovorjene prevoze nekoliko manjši – razen za večje akcije (pohod na Stol ipd.). Razen tega pri posebno dogovorjenih prevozih ni težav pri pobiranju deleža od udeležencev. Pri posebnih prevozih pa onih 30 % ki jih daje prevoznik, lahko obračunamo takoj, onih 30 %, ki jih prispevajo ZSMS in njegovi kolektivni člani, mora nekdo za izletnike založiti, oziroma jih morajo oni sami založiti. Koliko nepotrebne administracije je to, ve vsak, ki ima s tem opraviti.

Zato bi odbor udeležencev dogovora moral upoštevati tole: oddaljenost posameznih krajev od železniške postaje, pogostnost avtobusnih zvez, velikost teritorija, ki ga posamezno društvo pokriva, in oddaljenost c visokogorskih ciljev, število mladih članov društva ter vse druge čimtelje. Poleg tega bi bilo dovolj, če bi zahtevke pošiljali v začetku tekočega leta in ne tako daleč vnaprej. Saj res ne moremo vedeti, kaj bo čez eno leto in več, pa naj še tako načrtujemo.

Nada Kostanjevic,
Vipava

Delo, 14. julija

Nacionalna čustva in jugoslovanstvo danes

Članek zagrebškega profesorja in publicista Predraga Matvejevića »Nacionalna čustva in jugoslovanstvo danes«, ki je bil objavljen v sobotni prilogi Dela, 14. julija, odmeva. V beografskem tedniku Nin se je 29. julija oglašil v rubriki »Na rob« sekretar komisije za kulturo pri CK ZK Srbije Radojov Cvetičanin s prispevkom »Molčanje in govorjenje o jugoslovanstvu«, v katerem najprej govori o diskusiji dr. Stipeta Šurvarja, hrvaškega sekretarja za izobraževanje, ki je bila objavljena v »Markistični misli« in se nanaša na vprašanja demogra-

foto Dragan Arrigler

fije v zvezi s popisom prebivalstva leta 1971 in 1981, nato pa se dotakne Matvejevićevega članka v »Delu«, oziroma Matvejevićeve trditve, da »o jugoslovanstvu molčimo na način, ki ni ne povsem primeren in ne pozitiven«. Cvetičanin nadaljuje:

»Govoriti torej o jugoslovanstvu s hrvaškega stališča v večini primerov ni oportuno zaradi specifičnosti odnosov do unitarizma in zaradi skrbi, da ne bi dajali povoda za nekakšno nacionalno preobčutljivost, meni Matvejević. Tudi s srbskega stališča se o tem naj ne bi govorilo, da ne bi razumeli to kot obrambo tradicionalnega unitarističnega jugoslovanstva, ki mu je velikosrbski nacionalizem vtisnil državnotvorni pečat. Matvejević ve, zakaj molče tudi Slovenci: ti, po njegovem, mislijo, da ni koristno podpirati tradicionalizmov s takšno razpravo. In končno, potem ko je izčrpal »veliko trojico« in formulo troime-nega ljudstva, pove, da drugi jugoslovan-ski narodi (in narodnosti) »imajo svoje razloge« za molčanje, med temi razlogi pa je na prvem mestu odpor proti tistemu jugoslovanstvu, ki je zanikalo nacionalne posebnosti ali pa jih ni dovolj spoštovalo.

Matvejević, razumljivo, ne ostaja pri tistem, kar navajamo, temveč širše elaborira svoje ideje, dokler ne pride do pomembnega stališča, da je »med jugoslovanstvom in unitarizmom mogoče najti enako razliko, kakršna je med nacionalnim čustvom in nacionalizmom«.

Če si to ogledamo z vrednostnega zornega kota, potem je to nedvomno res. Toda ali je pravilno Matvejevićevo izhodišče, da se o vsem tem molči? In ali je mogoče resno govoriti o tem v žargonskem proceduru, kakršnega vsiljuje Matvejević s formulacijami »hrvaško stališče«, »Srbsko stališče«, »Slovenski mislijo« in podobnimi?

Na drugo vprašanje je odgovor kar preprost – zanikovalen. Tako ni mogoče uspešno razpravljati. Kajti Matvejević neidentificirani stališčem, katerih poreklo je na ravni vtisov in po vsem sodeč izvirajo iz ozke sfere privatnosti, daje nacionalni značaj in jih poslušajo do tolikšne mere, da predstavljajo univerzalno stališče nekega naroda v celoti.

Prvo vprašanje – na katero je prav tako mogoče na kratko in negativno odgovoriti – pa implicira neko, če je mogoče tako reči, predhodno situacijo. Če o nečem molčimo, kakor po Matvejevićevem mnenju molčimo o jugoslovanstvu, in če obstaja potreba, da se s tem molkom preneha, potem to pomeni, da pogovor o tej temi, če smo ga že začeli, nikakor ni končan. Malo je končanish disputov in tudi ta ni pri kraju. Ali se sploča – kakor v tem primeru – nadaljevati z zgodbami, ki se ukvarjajo z novim ali z novim v starem? Načrtajati vprašanje jugoslovanstva bi bilo tu manj politološka esejistična ekshibicija in bolj zgodovinski prispevek naši nacionalni politiki, če bi upoštevali možne nove elemente.

Ker Matvejevića pri tem delu niso posebno zanimali pogledi zveze komunistov o jugoslovanstvu in ker pač drugih novih momentov v večji meri ni, potem je treba reči, da se dviga vik in krik za prazen nič, da se trka na odprta vrata, ali kakorkoli se že temu reče«.

Čez štirinajst dni, 12. avgusta, je Predrag Matvejević v »Ninu« odgovoril na Cvetičaninov članek in najprej poudaril, da njegovo besedilo v »Delu« nima nobene zveze s prejšnjimi ali bodočimi popisi prebivalstva v Jugoslaviji. Nato pravi, da je postal posebno pozoren na Cvetičaninovo trditev, da ga niso posebej zanimali pogledi zveze komunistov na jugoslovanstvo: »Hude zamere te vrste, kadarkoli niso dokazane, običajno ne dajejo možnosti za resnično razpravo. Ne morem polemizirati z njimi, če ni znano, kaj sem v resnici napisal in kaj je ljubljansko »Delo« prevedlo za svoje bralce. Po tej ugotovitvi »Nin« objavlja obširne izvirke iz Matvejevićevega članka v »Delu«.

Že v isti številki, celo stran prej, je že objavljen (spet v rubriki »Na rob«) odgovor Radojova Cvetičanina, z naslovom »Slovenci hočejo to sami«. Članek se glasi:

»Radi se bomo strinjali z dr. Matvejevićem, da njegovo besedilo, objavljeno v »Delu«, nima »nobene zveze z načrtovanim popisom prebivalstva«, to se pravi, da ni bilo napisano s popisno funkcijo. Prav tako »so razlogi, ki podpirajo prepričanje dr. Matvejevića, da namen našega komentarja njegovega besedila ni »pogled na pozitivno jugoslovanstvo odrinuti vstran ali podcenjevati«. Nasprotno. To ni pogovor z brezpriznivimi besedami, neoporečnimi sodbami in diskusijami z usodnimi posledicami; še tembolj, ker kaže potek javnega delovanja dr. Matvejevića na enake usmeritve, kakršne najdemo v njegovem besedilu, o katerem je beseda.

Je pa treba v vsem tem izrazite podčrtati vsaj dveje. Prvič: poudarili smo, da o tem vprašanju ni mogoče resno in s pridom razpravljati v žargonskem proceduru kakor tudi, da je treba – če se hočemo izogniti politološki ekshibiciji – opustiti stare in se poprijeti morebitnih novih tem v okviru besedilu nismo naleteli na nove stvari v bistvenem, političnem smislu, tiste namreč, ki razrešujejo nekatere obstoječe dileme, seveda z vidika nacionalne politike te družbe.

Drugič: navedli smo, da dr. Matvejevića v tem delu niso posebej zanimali pogledi zveze komunistov na jugoslovanstvo. Natančno tako. Dr. Matvejević v širši verziji, objavljeni v »Delu« (ki je bila tudi predmet našega komentarja, ne pa ta, ki jo imate pred seboj v Ninu) navaja nekatere primere iz kulture: hrvaški lirizem, federalistični koncept Svetozarja Markovića ter Strossmayerja, Cankarja, Krležo, Andričovo književno delo, stališča jugoslovan-ske levice (tako piše P. M.) pred vojno, med vojno in pozneje... in se ne ukvarja posebej s partijsko nacionalno politiko.

Resnici na ljubo, ni mogoče reči, da v mnogih stališčih dr. Matvejevića niso implicirana stališča, o katerih je beseda, sodimo pa, da bi bolj eksplicitno ukvarjanje s partijsko politiko glede jugoslovanstva rodilo natančnejše in vsekakor bolj relevantne ugotovitve. Strožje gledano, bi bil govor o omejeni temi brez tega pravzaprav nepopoln.

Neka podrobnost, na videz malenkostna, ni mogla uti opazovalcem na letošnjem puljskem festivalu. Slovenski film – vzoren po svoji notranji organizaciji in proizvodni strukturi – je ostal letos popolnoma zaprt vase. »Viba film« to sezono ni šla v nobeno medrepubliško koprodukcijo in, kar je bilo veliko bolj čudno, v treh slovenskih filmih v puljski konkurenci (»Iskanja« M. Klopčiča, »Krc« B. Sprajca in »Draga moja Iza« V. Duletića) ne igra noben jugoslovan-ski igralec razen slovenskih niti ni z razven drugih strokovnjakov, najetih »zunanje«.

Ta dejstva vsekakor disharmonično učinkujejo v širokih pogovorih o kulturnem sodelovanju republik in pokrajin, k čemur je film vedno dajal svoj zapažen prispevek. Nedavno so Slovenci dobili prvi »Vojaški slovar«. V okolju, ki posveča jeziku nepri-merljivo strokovno pozornost, je bila ta poteza logičen praktični rezultat prizadevanja, da bi v vseh sferah življenja ohranili jezikovno identiteto.

»Vojaškemu slovarju« je mogoče dodati še en segment, t. i. portoroško sporočilo »Slovenski jezik v javnosti«, ki se nanaša na jezikovno prakso in izkustvo v JLA. Predlog je, da bi o tem vprašanju organizirali posvetovanje na jugoslovanjski ravni. Če smo v pravkaršnjem primeru rekli »Slovenci hočejo to sami«, tedaj lahko to rečemo: »Slovenci to delajo konkretno«. K bogati praksi jezikovne enakopravnosti v JLA prilagajo s temi potezami nove pristope in prispevke. Zanimivo bo slišati, kaj porečejo k temu drugi jugoslovanjski jeziki.«

Anketa Dela: »Brez zamere, zakaj samo dražite, nič pa ne pocenite?«

»Zamera gor ali dol, cene rastejo,
ker bi vsi radi malo delali, pa dobro živeli«

Vsi so prepričani, da ravna jo prav in pametno, ko dražijo izdelke, pristavljajo pa še, da »malo inflacije nič ne škodi«

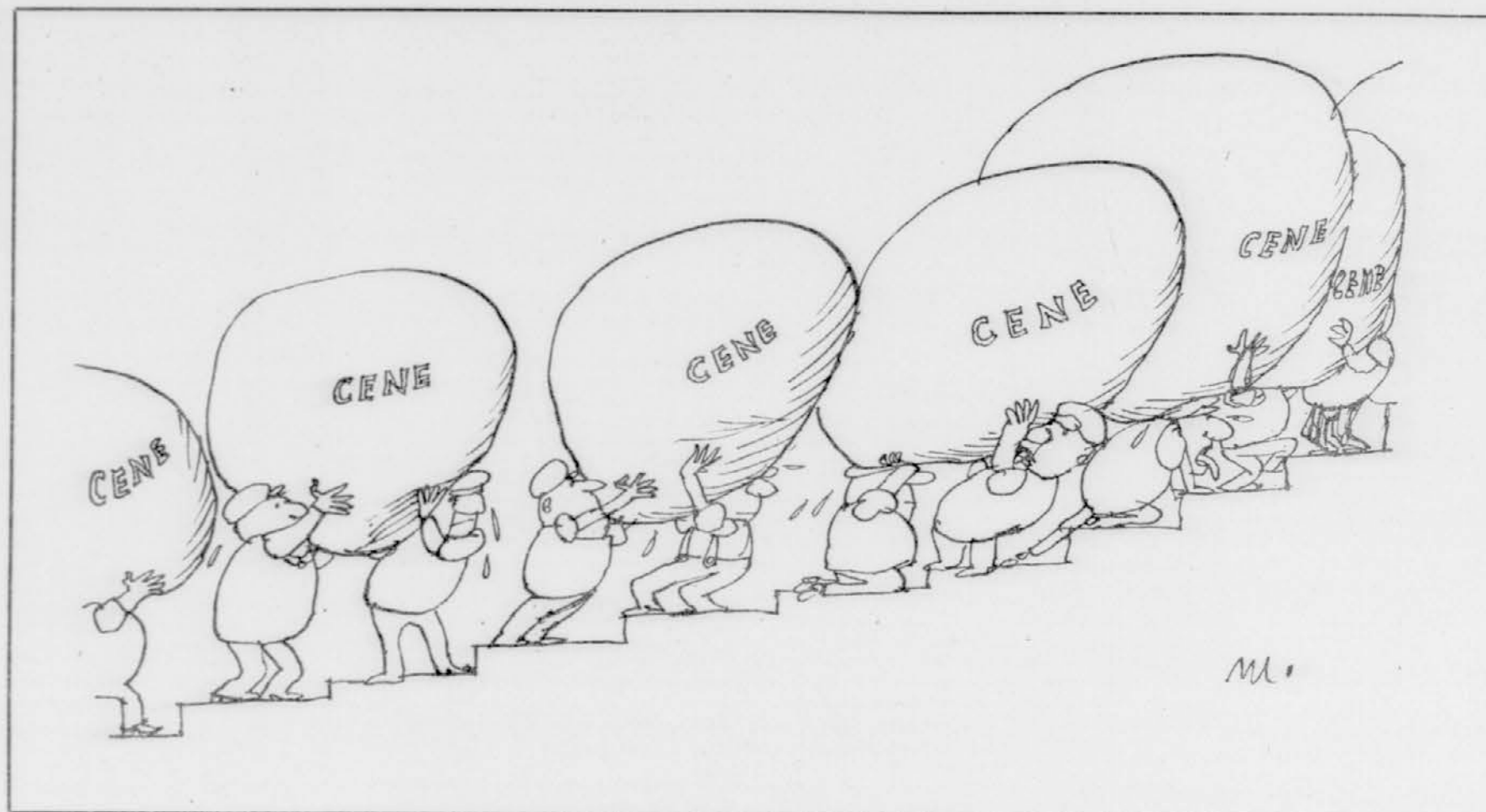
Da bi kaj pocenili, dajte no! To in pa včasih še smeh je bilo slišati z one strani telefonske žice, ko smo se na odgovorne delavce v nekaterih delovnih organizacijah obrnili z vprašanjem: »Zakaj samo dražite, nič pa ne pocenite?« Samo navzgor se gredo cene in ker jim dokaj uspešno sledijo tudi osebni dohodki, bi pravzaprav ne bilo nič narobe, kajti še vedno živimo in navsezadnje v povprečju niti ne tako slabo. Vendar poznavalci s cenami oziroma z njihovim prenatragim naraščanjem razlagajo celo vrsto slabosti, ki majo naše gospodarstvo. Kdo je torej kriv za divjanje cen? Krivca ni lahko najti. Tudi naša anketa med neposrednimi gospodarstveniki in teoretiki ni odkrila Amerike. Očitno pa je, da vsi valijo krivdo drug na drugega. Predelovalci obtožujejo surovinarje, da jim dvigujejo proizvodne stroške. Surovinarji se pritožujejo nad drago elektriko, nafto, nad previsokimi davki, ki ne le dražijo njihovo proizvodnjo, ampak nekatere celo potiskajo v izgubo. In davkarji? Ti pač morajo živeti, pravijo. Začaran krog torej. Kazalec na roki vedno kaže naprej in to je vedno pogostejši izgovor tudi takrat, ko bi z boljše izkoriščenostjo materiala in dela mogli kaj privarčevati. Takrat pa bi najbrž denar razdelili v osebne dohodke, saj, če bolje delaš, lahko tudi več deliš, nas uči načelo delive po delu, ali pa bi nekateri denar uporabili tudi za razvoj. Pocenitev tako ostajajo najbrž le še prijeten spomin na preteklost.

Vsi, surovinarji in predelovalci so prepričani, da ravna jo prav, ko dražijo svoje izdelke, kajti edino višje cene jih rešujejo izgube, propada, pravijo. »Da bi kaj pocenili?« je tako začudeno vprašal glavni direktor Fructal-Alko Zmago Trampuž. »Težko, če upoštevamo, da predstavljajo surovine in reprodukcijski material kar 95 odstotkov lastne cene, osebni dohodki 3,5 odstotka, in energija 1,5 odstotka. Prizadevamo si, da bi z delom kaj privarčevali, vendar ker gre le za 3,5 odstotka cene je ta prihranek sicer pomemben, ne pa odločilen. Sicer pa vsi tarnamo, da so stroški previsoki. Tudi obični proračuni so vedno prazni in če se podraži elektrika, bencin, surovine, tudi mi ne moremo ostati pri nespremenjenih cenah. V naši delovni organizaciji vsako leto načrtujemo, kako bomo varčevali pri surovinah in reprodukcijskem materialu. Vsako leto res tudi nekaj privarčujemo, vendar nato podražitev med letom poberejo vse tisto, kar smo prihranili. Če bi se cene reprodukcijskega materiala ne povečale in bi se tudi prispevki in davki ne povečali, bi lahko bodisi povečali akumulacijo, bodisi znižali cene.«

Podobnega mnenja so tudi vsi drugi predelovalci, ki smo jih poprosili za sodelovanje v naši anketi. Andrej Babnik, vodja prodaje v Milnotestu v Ajdovščini tako pravi: »Kaj bi kaj pocenili, ko pa se cene glavnih surovin vseskozi povečujejo? Pravzaprav je pri nas položaj še posebej nenavaden. Povsod po svetu je koruza cenejša kot pšenica, pri nas pa je ravno narobe. Na TOZD Testenine je v težavah, ker mu že dve leti ne dovolijo podražiti. Ob tem pa so njihove zmogljivosti v jugoslovanski industriji testenin najbolj izkoriščene in tako notranji rezerv nimajo. Tudi mlin že posluje na robu rentabilnosti. Električna se je podražila, prevozi so dražji, itd. Ob tem pa tudi v širši izbiri izdelkov ne moremo iskati dodatnih možnosti za zaslužek, saj se prehranske navade naših ljudi skoraj niso spremenile. Največ kupujejo testenine z jajci.«

Armid Tulj, pomočnik vodje prodaje v Droginem obratu Delamaris, Izola: »Pocenili? Kako naj bi kaj pocenili, saj mi še nobene surovine nismo dobili ceneje. Stroški proizvodnje nenadzorovano naraščajo, draži se energija, glavne surovine, itd. Naše izdelke smo tako podražili z zamudo, potem ko so že drugi (zvišali cene). Sicer pa nam cene že osem let določajo drugi. Da bi imeli notranje rezerve? Lahko, če bi spremenili tehnologijo. Za to pa je seveda potreben denar. Tudi davki kvečjemu le naraščajo. V začetku leta se je vse podražilo. Dvignili so se davki, komunalna, povečali so se drugi prispevki. V gospodarstvu pa nimamo akumulacije. V začetku leta bi morali določiti odnose med gospodarstvom in negospodarstvom. Sicer pa nekaterim dovolijo dražiti. Med knetijskimi izdelki se cene paradižnika, fižola, itd. svobodno oblikujejo, naše cene pa nadzorujejo. Konec koncev odgovarjajo za svoje poslovanje.«

Edvard Ostaneč, komercialni direktor Tekstilindusa, Kranj: »Osemdeset odstotkov potrebnih surovin uvažamo. Njihove cene se nikoli ne znižajo. Bombaž se je močno podražil. Domači proizvajalci poliesterskih vlaken so letos že dvakrat dvignili cene in te so zdaj v povprečju višje kot v tujini. Druge surovine nas spravljajo na prag donosnosti, zato poskušamo doseči nekaj višje cene pri novih in modnih izdelkih. Sicer pa je praviloma tekstil tisti, ki se mu kupci ob podražitvah drugih izdelkov najprej odpovedo. Na to, da bi dobili cenejše surovine, ni računati. Ob tem se draži še elektrika, povečujejo se davki, prispevki SIS, itd. Zato je razumljivo, da se je podražil tudi tekstil. Sicer pa so naši izdelki na evropski ravni in čeprav se oskrbujejo s tisoči uvoženih materialov, v zadnjem letu nismo zasledili, da bi se kateri od njih pocenil.«

Franjo Radi, glavni direktor Zlatoroga: »Vseskozi se borimo, da bi cene svojih izdelkov pravočasno dvignili, kajti cene surovin se povečujejo mnogo hitreje kot mi dražimo svoje izdelke. Naša akumulativnost pada. Zato si prizadevamo, da bi vsaj dohajali rasti cen surovin. Te namreč predstavljajo od 85 do celo 90 odstotkov lastne cene našega izdelka. Če bi cene ustalili na določeni ravni, bi morda lahko kaj prihranili, kajti sami stroški dela so za ceno izdelka malo pomembni, tako da z njimi ne moremo veliko privarčevati. Do višjih cen ne moremo priti niti z »novimi« izdelki, saj posebna komisija pri slovenski gospodarski zbornici ocenjuje, koliko nov je posamezen izdelek. Sicer pa so za rasti cen krive tudi podražitve surovin v svetu, ki jih uvažajo in uporabljajo naši dobavitelji. Pa tudi druge dajatve so visoke. Morali bi tudi pri nas, tako kot v nekaterih drugih državah, na primer v ZRN, ugotavljati raven svetovnih cen vsake tri mesece in temu ustrezno usmerjati oziroma prilagajati rasti cen pri nas. V praksi pa ukrepajo v sunkih. Šele ko neka dejavnost že dve leti dokazuje, da jo bo zaradi preniknih cen zdaj zdaj pobralo, si dovolijo podražitev.«

Marko Kržišnik, glavni direktor Litostroja: »Vse notranje rezerve, od organizacijskih do prihrankov pri materialu, energiji itd., dosežemo v povprečnem podjetju 10 odstotkov vseh stroškov na leto. Če bi te prihranke lahko izrabili, bi v desetih letih lahko delali za 50 odstotkov boljše in če bi se ob tem tudi cene materialov, energije, osebni dohodki, itd., ne dvignili za več kot 5 odstotkov, bi se z boljše delovno storilnostjo lahko borili proti drugim slabostim. Če pa se material, energija in drugi naenkrat podraži celo za četrtino, je mogoče razliko med podražitvijo in notranjimi prihranki pokrivati samo z zidanjem cen. ali pa imas izgubo.«

»Zidanje cen je vsakdanja praksa, kajti v delovnih organizacijah moramo veliko preveč časa porabiti za to, da dosežemo podražitev svojih izdelkov in s tem pokrijemo povečanje proizvodnih stroškov.« ugotavlja direktor cerkniškega Bresta France Sterle. »V praksi zato ponavadi podražimo nekaj več, kot so se povečali proizvodni stroški, da imamo nekaj rezerve, saj vsaj v pohištveni industriji ne moremo dražiti vsako leto. Je pa res, da lahko stalno dražimo nove modele, kajti pri nas, ko se cene naenkrat dvignejo za 10, za 20 ali celo za 30 odstotkov, so prihranki, ki jih dosežemo z boljše delovno storilnostjo, pravzaprav nepomembni. Sam sistem nas sili, da gledamo predvsem nazven. Veliko boljše bi zato bilo, da bi vsaj v naši industriji spustili cene. Pohištvena industrija ima že tako prevelike zmogljivosti, zato so slabše izkoriščene. Ko smo pred leti začeli graditi tovarno iverk, je znašala cena kubičnega metra lesa 130 dinarjev, zdaj je že 730 dinarjev. Ob tem pa v tovarni delamo v štirih izmenah, tudi ob sobotah in nedeljah, medtem ko po svetu sindikati tega ne dovolijo. Zato se zavzemam za sprostitev cen v pohištveni industriji, medtem ko bi morali cene nekaterih materialov določati v republiki. Zdajšnji sistem, upravnega določanja cen bolj škoduje kot koristi. Kot potrošniki pa smo postali neobčutljivi na podražitve, saj se osebni dohodki ne prilagajajo delu in rezultatom dela, pač pa sledijo rasti življenjskih stroškov.«

V tolažbo, sicer res kaj slabo, nam je pa vendar lahko to, da cene ne rastejo samo pri nas. Analize njihove rasti v svetu namreč kažejo, da se, vsaj kar zadeva cene na drobno, nismo »zaplanirali« samo mi, ampak so cene tudi drugod, na primer v sosedni Italiji, zrasle precej bolj, kot so načrtovali. »Rast cen je vgrajena v svetovno gospodarstvo in povsod po svetu ima glavno vlogo pri nadzoru nad cenami držav, šele drugo pa trg.« tako ugotavlja Ljuben Artič, pomočnik predsednika kolegijskega poslovnega organa SOZD Iskra. »Pri nas opažamo,« pravi, »da so se v letošnjem prvem polletju cene še posebej naglo povečevale. Tudi v Iskri ne bomo držali tega pritiska, ne da bi, skladno s položajem na trgu, podražili svoje izdelke, kjer bo to mogoče. Težava pa je v tem, da velikega dela cen naših izdelkov ne moremo samostojno spreminjati in te je mogoče na leto podražiti le za kakih 5 odstotkov. Še do večjih težav pa prihaja, ker delamo nekatere izdelke tudi za druge industrije, na primer za avtomobilsko. Te cicer dražijo svoje izdelke, niso pa pripravljene za to tudi nam več

plačati. Ali je sploh možno kaj drugega kot zidanje cen? Danes v svetu prevladuje mišljenje, da ni nič narobe, če imaš zmerno inflacijo. Res pa je, da je inflacija v nekaterih gospodarskih dokaj visoka in kot kaže, se mednje uvrščamo tudi mi. Kdo je odpovedal pri nas? Na to vprašanje ne bi odgovoril. Menim pa, da inflacija še ni tolikšna, da bi je ne mogli popraviti. Vendar pa s posamičnimi, čeprav morda revolucionarnimi ukrepi, najbrž ne bomo dosegli želenega cilja. V začetku leta smo predvideli, koliko naj bi se v povprečju dvignile cene. Tega bi se morali držati. Težko bi rekel, kako daleč gre iskati posledice za zdajšnjo inflacijo. Najbrž pa bi, če bi se v preteklih letih cene mogle kolikor toliko zmerno povečevati, tudi letos ne prišlo do tolikšnega odklona. Res pa je tudi, da je za države v razvoju, ki bi se rade čimprej uvrstile med razvite, dokaj visoka stopnja inflacije običajna.«

Čeprav torej dražijo tudi drugod in kot kaže ni računati, da bi se cene kdaj spet začele zniževati, pa je le treba priznati, da je rasti cen v Jugoslaviji precej hitrejša kot v vrsti drugih držav. Mednarodni urad za delo je izračunal, koliko so se povečale cene na drobno v posameznih državah v zadnjih osemih letih in če izvajamo iste, kjer je hitrejša rasti cen posledica pomembnih gospodarskih in političnih sprememb, potem je Jugoslavija po hitrosti dražitev skoraj na vrhu lestvice in to tako po hitrosti, povečevanju cen na drobno nasploh, kot tudi po hitrosti draženja hrane. So za tolikšno naraščanje cen res krive samo predrage surovine in reprodukcijski material, kot se izgovarjajo predelovalci in končno, zakaj potemtakem surovinarji svojega blaga ne prodajajo ceneje?

Milan Vižintin, glavni direktor Salonita Anhovo: »Kako naj bo kaj ceneje? Če hočemo znižati cene,

je treba odpraviti davke. Procesna industrija, kakršna je naša, ne prenese tolikšne obdavčitve. Tudi po svetu take industrije ne obdavčujejo. Mi plačujemo vse, davke, prispevke in imamo izgubo. Zadržanja podražitev mazuta je povečala našo izgubo za nadaljnjih 40 milijonov dinarjev. Vsi, ki nam dobavljajo surovine, energijo, vsi dražijo. Končni rezultat pa je, da mi ne moremo narediti ničesar, saj ceno cementa določa zvezni zavod za cene. Tisti, ki vodijo gospodarstvo, bi to morali upoštevati. V Salonitu si ne moremo izmišljati novih izdelkov. Poceniti bi se dalo le, če bi znižali prometni davek.«

Andrej Četinski, finančni direktor Slovenskih železnic: »Če bomo delali tako kot zdaj, bodo cene še rasle. Kajti vsi bi radi malo delali, pa dobro živeli. Kar pa zadeva cene surovin, v črni metalurgiji niso višje kot v Zahodni Evropi, čeprav je res, da tudi niso poceni. Predelovalci se radi izgovarjajo na to, da so za njihove podražitve krive predrage surovine in reprodukcijski material. Vzrokovi za to pa je cela vrsta. Eden glavnih za inflacijo je gotovo strahotna obremenitev gospodarstva z raznimi davki in prispevki.«

Herman Čertanc, direktor črnuške opekarne: »Vezani smo na najdražjo surovino, ki se iz dneva v dan še draži. Smo eden največjih porabnikov kurilnega olja, saj ga rabimo tako za žganje in sušenje opeke. Stroški porabe kurilnega olja predstavljajo 31 odstotkov cene opeke, 17 do 18 odstotkov pa stroške elektrike. Če nam dovolijo podražiti izdelke, lahko živimo še naprej. Sicer pa so v zadnjih letih zaprli že deset slovenskih opekarn.

relativno hitreje kot razpoložljivi blagovni skladi. Pri tem pod skupnimi skladi razumemo osebno, skupno, splošno in investicijsko potrošnjo. Upoštevati velja, da investicijska potrošnja, kolikor je pravilno usmerjena, čez čas, ko naložbe aktiviramo, tudi povečuje blagovne sklade. Zato deluje ta potrošnja deflacijsko in tako je ne kaže splošno omejevati. Tudi rasti osebnih dohodkov je glede na rasti življenjskih stroškov po svoje razumljiva. Zato je treba po mojem mnenju preučiti predvsem dinamiko rasti skupne in splošne potrošnje, ki nista usklajeni z materialnimi možnostmi. Opozoriti kaže tudi na strukturo kupnih in blagovnih skladov. Naša gospodarska politika namreč zasleduje relativno nizke cene za temeljne življenjske potrebščine (osnovna prehrana, stanarina). S tem taka politika najbrž na nekaterih področjih gospodarstva ubija voljo do novih vlaganj v pridobivanje in proizvodnjo najnujnejših življenjskih potrebščin. Zaradi tega na teh področjih prihajajo premalo do izraza blagovne zakonitosti. V drugih primerih, ko se delovne organizacije odločajo za z vidika družbenih aktivnih potreb nestrukturirane naložbe glede na strukturo kupnih fondov, pa zahtevajo zagotovitev takšnih pogojev za njihovo delo, da bodo te kapacitete ekonomsko izkoriščene. Zaradi tega mora ekonomska politika s potrošniškimi posojili vzpodbujati prodajo takih produktov. S tem pa ne prihaja do potrebnega spreminjanja strukture produkcije – ohranjanja se strukturne disproporcionalnosti, ki opredeljujejo strukturo in stroškovno inflacijo. S tem ekonomska politika ukrepa prevsem na področju kupnih skladov, ker se njen učinek pokaže takoj. Tako pa se zanemara tehnološko dejstvo, da rabi produkcija čas, da se prilagodi novim razmeram na trgu. Opisano neobhodno prilaganje in strukturiranje bi se doseglo le ob pravočasnem zaznavanju strukturnih slabosti v gospodarstvu in sprotim odpravljanjem poglobljenih strukturnih neskladij. To pa je mogoče dosegati s pravičnim družbenim načrtovanjem, njegovo učinkovitostjo in predvsem ustrezno plansko disciplino. Kajti akumulacija je omejena, pa je zato treba tudi veliko bolj pretehtati, zakaj jo bomo uporabljali v procesu neobhodnega prestrukturiranja našega gospodarstva.«

Viljem Merhar, ekonomska fakulteta: »Po gospodarski logiki je v razmerah ekspanzionistične kreditno monetarne politike razumljivo, da cene nekaterih vrst blaga tudi relativno zadržajo. Sicer pa je splošna težnja v takšnih razmerah, kot so značilne tudi za naše gospodarstvo, da cene rastejo. Zakaj se cene povečujejo? Zato, ker se skupni kupni skladi povečujejo

Vendar pa je opeka pri zidavi hiše eden najcenejših materialov. Pred petimi, šestimi leti, je opeka predstavljala približno 11 odstotkov cene hiše, zdaj pa je delež padel za polovico. Gradbeniki raje zidajo z betonom, ker se jim to zdi donosnejše. Največ pa pri ceni stanovanja poberejo dajatve, komunalni in drugi prispevki. Opeka, potrebna za celo hišo pa je denimo cenejša, kot oprema kopalnice. Vse slovenske opekarne skupaj niso ustvarile lani niti toliko čistega dohodka, da bi z njim plačale polov v banki za posojilo za zgraditev nove opekarne. Nam pa je po plačilu vseh prispevkov in davkov zmanjkalo denarja za izplačilo počitniškega regresa.«

Surovinarji se torej izgovarjajo na davke in prispevke, na to, da je gospodarstvo z njimi tako obremenjeno, da mu zmanjkuje akumulacije za njegov lastni razvoj. Se sreča, da si je moč denar tudi izposoditi in to ali doma ali v tujini. Vendar republiški podsekretar za finance Davorin Cvikel meni, da je nesmiselno razpravljati o tem, ali je gospodarstvo preveč ali premalo obremenjeno: »Kaj pa bolj produktivno delo, bolj učinkovito gospodarjenje, boljše organizacija proizvodnje? Vzemimo odločitve o zgraditvi nekega objekta. Izkaže se, da so sprejeli napačno odločitev. Brez napačne odločitve ne bo nihče odpravil. Pa vzemimo elektroizloz aluminija. Če imamo zastarel proizvodni postopek, bo proizvodnja draga. Nič se ne da narediti. In nazadnje, v strojegradnji se kooperanti ne drže dogovorjenih dobavnih rokov, pa prihaja do zastojev. Vzrokov za visoke stroške poslovanja je veliko, neizkoriščene notranje rezerve, slabe odločitve, slaba organizacija, ekstenzivno zaposlovanje. Ko bomo dvignili kvaliteto na vseh teh točkah, bomo resnično napravili korak naprej. Kar pa zadeva plačilo prispevkov za skupno porabo, je nenavadno, da je osnova, od katere se plačujejo, torej dohodek oziroma osebni dohodki, spremenljiva, stopnja prispevka pa določena. Osebni dohodki se že nekaj let ne gibljejo v skladu s predvidevanji. Tako rastejo tudi prispevki. Tudi letos so nekatere samoupravne interesne skupnosti, tako SIS za izobraževanje, SIS za železniški in lufski promet, SIS za zaposlovanje, zbrale mnogo več denarja, kot so v začetku leta načrtovale in tudi letos slabo uresničujemo sklep, naj bi ta preseženi denar vrnile gospodarstvu ali ga kako drugače razporedile. Dogaja se namreč, da nato nekatere samoupravne interesne skupnosti iz presežnega denarja odobravajo posojila gospodarskim organizacijam in se tako ta denar neustemeljeno preliva. Prizadevajo si porabiti preseženi denar tako, da bi ta ostal čimolj neopažen.«

Vendar na samoupravni interesni skupnosti za zaposlovanje zavračajo ta očitke. Presežek denarja je normalen, pravijo, če se v začetku leta dogovorijo za prispevek pa ne upoštevajo inflacije. Do presežkov denarja lahko pride tudi tedaj, ko se število zaposlenih nenormalno poveča. »V ljubljanski regiji smo menda letos s prispevki za zaposlovanje zbrali približno 4,6 milijona dinarjev več denarja, kot so načrtovali. Po priporočilu slovenskega izvršnega sveta preseženi denar zdaj vračamo gospodarstvu. Od aprila naprej smo namreč stopnjo prispevka znižali in to tam, kjer je do presežkov prišlo,« pravijo na skupnosti za zaposlovanje za ljubljansko regijo, ki je letos postala nekaj svetovalec osemnajstih obinskih skupnosti za zaposlovanje, ki spadajo v njen okvir. Sicer pa je to letos prvič, kajti doslej so SIS presežek poročevali pri načrtovanju potrebne denarja za naslednje leto. Nič nimamo proti temu, da preseženi denar vrne gospodarstvu, pravijo, vendar naj bi bil postopek vračanja čimbolj gospodaren.

Sicer pa samoupravne interesne skupnosti niso same sebi namen. Ustanovili so jih zato, da bi razbremenili upravo. Zdaj pa imamo samoupravne interesne skupnosti, v upravi pa se število zaposlenih ni znižalo. »Vzemimo za primer štipendije,« pravijo na SIS za zaposlovanje. »Na naši skupnosti imamo dva, ki sta zadolžena za to področje. Svoje referen-te za štipendiranje pa imajo še vedno tudi na občini.«

Očitno je torej, da vzrokov za naglo rasti cen pri nas ni lahko odkriti. Obtoževanje enih ali drugih in ukrepanje le pri enih ali drugih ne bo prineslo dolgoročnih rešitev, kajti vzroki za rasti cen pri nas tičijo globlje v gospodarstvu, v preteklih napačnih odločitvah, v neustreznih strukturi gospodarstva pa tudi v neustreznih ukrepih gospodarske politike, ki je svoje napačne in kratkovidne posege pogosto opravičevala s kratkotrajnimi izboljšani.

»Saj se drugje tudi draži, le počasneje,« tako ugotavlja namestnik predsednika republiškega sveta za gospodarski razvoj in gospodarsko politiko Svetlo Kolahal. »To je odvisno od sposobnosti gospodarstva in gospodarske politike, prilagajati se spremembam v svetovnem gospodarstvu. Zato gre kljub temu, da je rasti cen pri nas seštevke tudi zunanjih vplivov, tako splošne gospodarske in energetske krize v svetu, ki se je sračala z našo nestabilnostjo, vzroke zanjo iskati pravzaprav doma in jih ni mogoče opravičevati z zunanjimi spremembami. S temi je treba računati in sami moramo ukrepati tako, da bodo njihove posledice čim manjše. Sicer pa pri nas podražitve razmeroma lahko prenašamo, ker se njihove posledice s povečevanjem osebnih dohodkov, s posojili, naložbami, itd. valijo na druge. V zadnjih letih se je gospodarjenje s sredstvi in uporaba razpoložljivega sklada dela končno poslabšala. Možnost zadolževanja v tujini je ob tem velika potuha gospodarstvu. Hkrati pa tuja posojila še vedno ne morejo pokriti celotnega primanjkljaja akumulacije, zlasti če upoštevamo naše dokaj ambiciozne načrte. Položaj skušajo reševati z inflacijo, s posojili, z emisijo, itd., v bistvu pa gre za prerazporejanje dohodka. Sicer pa vseh slabosti ne gre pripisati samo draženju, ampak dejstvu, da nimamo niti pravega sistema cen, ki bi uveljavljali kvalitativne dejavnike gospodarskega razvoja. Mi pravzaprav zidamo stroške. Potrebno bo zato precej bolj skrbno gospodariti s sredstvi in poostri odgovornost pri delitvi. To je seveda dolgoročna naloga vendar ne tako dolgoročna, da se je ne bi bilo treba že zdaj lotiti.«

Anketo je pripravila
Vesna Bertoncelj-Popit